

PREFACE.

The following pages have been published to supply a want long felt by students of Sanskrit Primer.

This book contains:—1 All rules translated in to Gujarati with numerous important additions and alterations 2 Extracts instead of rules from Kaumudi and new easy rules framed by its aid. 3. Special forms of nouns and verbs in whose declension and conjugation respectively majority of boys usually commit mistakes. 4 Numerous forms of Grammar not given in the the Primer. 5 Translation into Gujarati and English and into Gujarati and Sanskrit of Sanskrit and English sentences respectively.

A few words about each of the five points mentioned above:—

1 During the seven years that I have been working as a Sanskrit Teacher I have been orally dictating the Gujarati translation of rules to my students and have been examining their Exercise books in the important time of school that would otherwise be better spent. By experience I have learnt and every Sanskrit teacher would admit that boys make a very good application of rules when they have grasped them in their vernacular. In many a school I have known, teachers have

been dictating translation of rules. For this purpose all the rules are translated in this book. In some places they are split up in order that young men can readily grasp and recollect. Vide rules of Lessons V, VI, VII & others.

Boys remember extracts of poetry more easily than those of prose. In like manner they remember Sutras & Vartikas of our Sanskrit Grammar more easily than rules in prose form. For this purpose I have given in some lessons extracts from Kaumudi.

Vide Page 1. New rules are also formed by its aid. See lesson 16, 17 on the forms न्यसूदयम् न्यषीदम्.

Even students of higher classes of our High Schools commit the foolish mistake of saying वनौकसी and सुखभाजी as feminine bases of वनौकस् and सुखभाज् respectively. So some light is thrown on the formation of these bases also by framing rules.

3 Forms of अध्युषिवस्, चकृवस्, जगन्वस्, अद् to eat, very often puzzle students, so they with many others are given ready-made.

4 Necessary important rules on the Passive Voice, the irregular forms of अम्बा, अक्का, तरी, अवी etc. the forms of किम् with चित्, important additions in the lesson of verbal derivatives and much other useful matter have been given.

5 Owing to the stiffness of examiners the Sanskrit standard of the Matriculation is every year being raised and consequently many Sanskrit

teachers of our High Schools have been trying to raise the Sanskrit standards. Some schools teach 27 to 30 lessons, instead of 22 in Std. IV. In the class, teachers have not sufficient time for revision. For these reasons boys write exercise books of translation and teachers manage to correct them. In such a case the translation in this book will be no small help. In some schools, teachers desire their students to write out translation from other reasons also. To them also this book will be of no little use.

One marked feature of the translation in this book is that each and every sentence is translated into Gujarati. Boys translate from Sanskrit into English and from English into Sanskrit, but many have not the idea of the exact purport of the sentences. This shortcoming will be removed by this book.

6 Lastly, in discharging my duty as a teacher to my satisfaction, I have often to give tuition to those good students who remain absent for a couple of days, and who join the school after some progress is done in the Vacation-time of school.

For such and many other private men fond of studying the old language of our Rishis, this book will serve the purpose of an able private teacher.

Haripura, Surat. }
21-1-1869

J. G. BHAKTA.

PREFACE TO THE FIFTH EDITION.

The popularity of these Guides is established among students and teachers. The rapid sale of the fourth Edition has necessitated the publication of the 5th Edition very soon and nothing more need be said here except thanks to the Sanskrit reading public for their appreciation.

Surat October 1911.

The Author.

A
GUIDE
TO
SANSKRIT PRIMER

સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા.

પ્રત્યેક સ્થાનમાં અક્ષરો સહેલથી યાદ રાખવા માટે આરભમાં કૌમુદીમાંથી કટકા આપ્યા છે.

અકુહવિસર્જનીયાનાંકષ્ઠઃ । અ અ, આ, કુ-ક્, ળ્ ગ ઘ ઙ્ હ અને વિસર્ગ એટલા કંઠસ્થાની અક્ષરો છે.

ઇચુયશાનાં તાલુ । ઇ=દ, ઈ, ઊ=ચ્ ળ્ જ ઝ્ ઞ, ય શ એટલા તાલુસ્થાની છે.

ઋદુરણાનાંમૂર્ધા । ઋ=ઋ, ઋઠ, ડુ=ડ્ દ ઢ્ ણ્ ર અને ષ એટલા મૂર્ધસ્થાની છે.

લ્લુલસાનાં દન્તાઃ । લ, લુ=લ્ થ્ દ્ ધ્ ન્ લ્ અને સ્ એટલા દંતસ્થાની છે. સંસ્કૃતમાં દીર્ઘ લ્હ નથી.

ઉપૂપધ્માનીયાનામોષ્ઠૌ । ડ=ડ, ડ પુ=પ્ ફ્ બ્ મ્ અને ્પ્ ફ્ એ ઉપધ્માનીય એટલા ઓષ્ઠસ્થાની છે.

ચરલવા અન્તઃસ્થાઃ । ચ્ ર્ લ્ અને વ્ એટલા અંતઃસ્થ અથવા અર્ધસ્વર કહેવાય છે.

અમઙ્ગનાનાંનાસિકા । ઙ્ મ્ ઙ્ ણ્ ન્ એ અક્ષરોનું નાસિકાસ્થાન છે. નાસિકાનુસ્વારસ્વ । અને અનુસ્વરનું પણ નાસિકાસ્થાન છે.

ચકારસ્ય દન્તોષ્ઠમ્ । વકારનું સ્થાન દંતોષ્ઠ છે.

ક્ ળ્ ચ્ છ્ ટ્ ઢ્ ત્ થ્ પ્ ફ્ શ્ ષ્ અને સ્ આનેર વ્યંજન અઘોષ વ્યંજન કહેવાય છે અને બાકીના ઘોષ વ્યંજન કહેવાય છે.

કૃત્રી શરૂ થતા પાંચ વ્યંજનક વર્ગના અથવા કુ કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે ચ વર્ગ અથવા ચુ, ટ વર્ગ અથવા ટુ વગેરે માટે સમજવું. દરેક વર્ગનો પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો અને ચૂ ટ્ લ અને ચ્ એ અઘ્વપ્રાણ કહેવાય છે. દરેક વર્ગનો બીજો, ચોથો અને શ્ ષ્ સ્ અને હ્ એ મહાપ્રાણ કહેવાય છે.

૧ બહુ ઉતાવળથી નહિ તેમજ બહુ ધીરથી નહીં એવી રીતે ધ્રુટણની આસપાસ ફરી વળી હાથથી ટુચકી વગાડવામાં જોડેલો વખત જાય તેને માત્રા કહે છે.

૨ જે સ્વરોનો ઉચ્ચાર કરવામાં એક માત્રા જોડેલો વખત જાય તે હ્રસ્વ સ્વર કહેવાય છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

અ, ઇ, ઉ, ઋ, લૃ,

૩ જે સ્વરોનો ઉચ્ચાર કરવામાં બે માત્રા જોડેલો વખત જાય તે દીર્ઘસ્વર કહેવાય છે. ઉપર કહેલા હ્રસ્વસ્વરના દીર્ઘસ્વર નીચે પ્રમાણે છે:—

આ, ई, ऊ, ऋ, लृ દીર્ઘ નથી એ પૂર્વે કહ્યું છે.

૪ ए અને ऐ એ સ્વરોનું સ્થાન કણ્ઠતાલ છે.

ओ અને औ ——— કણ્ઠોષ્ઠ છે.

આ સ્વરો સંધિસ્વર કહેવાય છે તથા દીર્ઘ ગણાય છે.

૫ આદ્યેથી ક્રોધને બોલાવવામાં, તથા ગાવા રડવા વગેરે ક્રિયામાં સ્વર વધારે લંબાય છે ત્યારે તેને પ્લુત કહે છે.

कृष्ण इ अत्र पश्य कृष्ण अहो जे.

આમાં कृष्ण શબ્દનો છલ્લો અ પ્લુત છે, અને इ નિશાનીથી જણાવ્યો છે.

૬ એકજ સ્થાનના સ્વરો સર્વણ કહેવાય છે અથવા જે સ્વરો એકજ હોય અથવા જેમાં હ્રસ્વ દીર્ઘ માત્રાનોજ ફેર હોય તે સર્વણ સ્વર કહેવાય છે. નીચેનાં જોડકાં સર્વણ છે. અઅ, અઆ, આઅ, આઆ. ईई, ईई, उउ, ऊऊ, ऋऋ, लृलृ એ શિવાયનાં જે જોડકાં થાય તે અસર્વણ કહેવાય છે. જેમકે અइ, इअ, ऋअ, लृउ, ऋओ વગેરે.

પાઠ ૧ લો.

अस् to be નાં રૂપો.

अस्मि હું છું स्वः અમે બે છીએ. स्मः અમે છીએ.

असि તું છે. स्यः તમે બે છો. स्य તમે છો.

अस्ति તે છે. स्तः તેઓ બે છે. सन्ति તેઓ છે.

अद् to eat નાં રૂપો.

अद्मि હું ખાઉં છું. अद्मः અમે બે ખાઈએ છીએ. अद्मः અમે
ખાઈએ છીએ.

अदसि તું ખાય છે. अदस्यः તમે બે ખાઓ છો. अदस्य તમે ખાઓ છો.

अदस्ति તે ખાય છે. अदस्तः તેઓ બે ખાય છે. अददन्ति તેઓ ખાય છે.

સંસ્કૃતમાં ધાતુઓના ૧૦ વર્ગ પાડ્યા છે. જે ‘ગણ’ કહેવાય છે. તથા તે ધાતુઓ બે જાતના પ્રત્યયો લે છે. પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો અને આત્મનેપદ ના પ્રત્યયો. આ પદ્ધતી પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો લેનાર ધાતુઓ પરસ્મૈપદી કહેવાય છે અને આત્મનેપદના પ્રત્યયો લેનાર ધાતુઓ આત્મનેપદી કહેવાય છે.

પાઠ ૧ થી ૪

વર્તમાનકાળમાં પરસ્મૈપદી ધાતુનાં રૂપો સંધાવનાર નિયમો.

૧ કોઈ ધાતુનું રૂપ તૈયાર કરવું હોય તો પહેલાં ધાતુ આવે છે, પછી ગણની નિશાની અને પછી પ્રત્યય આવે છે.

ગણની નિશાનીને સંસ્કૃતમાં વિકરણપ્રત્યય કહે છે.

૨ પ્રાઈમરમાં કાટખુણાકૃતિ કૌંસમાં આપેલા રૂપને આદેશ કહે છે.

જેમકે [ગच्छ्] [मुञ्च्] [तिष्ठ्] [पश्य्] [पिब्] [यच्छ्] વગેરે.

જો ધાતુનો આદેશ આપેલો હોય છે તો ધાતુને બદલે આદેશને નિશાની તથા પ્રત્યયો લાગે છે. જેમકે ગच्छसि, मुञ्चसि, जायसे, विन्दते.

આદેશો એ ગણની નિશાની સગાડતાં પૂર્વે ગુણ, વૃદ્ધિ કરવાના નિયમ પ્રમાણે ફેરવાઈને બનેલાં રૂપ નથી.

૩ પહેલા ગણની નિશાની અ છે.

બીજા „ „ નથી.

ત્રીયા „ „ ય છે.

છઠ્ઠા „ „ અ છે.

દશમા „ „ અય છે.

૪ પહેલા ગણની નિશાની અ ઉમેરતાં પહેલાં ને ધાતુને છેડે સ્વર હોય તેના છેલ્લા સ્વરનો અને ને ધાતુને છેડે વ્યંજન હોય તેના છેલ્લા વ્યંજનની પહેલાના હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

इ કે ई नो गुण ए.

उ „ ऊ „ „ ओ.

ऋ „ ॠ „ „ अर्.

ल, „ अल ल परधी दीर्घ ल्, संस्कृत भाषામાં નથી.

જેમકે ની+અ+ને+અ

સ્મિ+અ+સ્મે+અ

બુધ્+અ=બોધ+અ=બોધ.

મુદ્+અ=મોદ્+અ=મોદ.

વૃધ્+અ=વર્ધ+અ=વર્ધ

वृत्+अ=वर्त्+अ=वर्त्

स्मृ+अ=स्मर्+अ=स्मर्.

बु+अ=बर्+अ=बर्.

तृ+अ=तर्+अ=तर्.

રક્ષ્ ના છેલ્લા ષ્ ની પહેલાં ક છે તે હ્રસ્વ સ્વર નથી. છેલ્લા અક્ષરની પહેલાનો=ઉપાંત્ય. જીવ્ નો ઉપાંત્ય દીર્ઘ ઈ છે માટે ગુણ થતો નથી. ૫ एनी पञ्ची कोष्ठ पञ्च स्वर आवे तो ए नो अय् થાય છે.

ए „ „ „ ऐ „ आय् „

ओ „ „ „ औ „ आव् „

औ „ „ „ औ „ आव् „

જેમકે ને+અ=નય્+અ=નય, સ્મે+અ=સ્મય્+અ=સ્મય, હ્રે+અ=હ્રય્+અ=હ્રય, ગૈ+અ=ગાય્+અ=ગાય, ધ્યૈ+અ=ધ્યાય્+અ=ધ્યાય, મો+અ=મૌ+અ=મવ, અશ્વૌ+ઉત્પતતઃ=અશ્વાવુત્પતતઃ, ક્રોશૌ+અસ્તિ=ક્રોશાવસ્તિ, બાલૌ+ઉદ્યાને+બાલાવુદ્યાને.

Join the following by Sandhi.

પ્રામે+આસનમ્, દાસ્યૈ+આધારઃ, હે ગુરો+ઈશ્વર, જનો+ઈક્ષે+ઈહ.

૬ વર્તમાનકાલને શ્રીપાણિનિમુનિના સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં લઘુ ક્ષો છે. એ કાલનાં ત્રણે પુરુષોનાં વચનોના પ્રત્યયો.

પુ. Per. એ. વ. Sing દ્વિ. વ. Dual. બ. વ. Plural

૧	મિ	વસ	મસ
૨	સિ	થસ	થ
૩	તિ	તસ	અન્તિ

ગુજરાતીમાં તથા અંગ્રેજીમાં એક વચન અને બહુવચન એવાં બે વચનો છે અને સંસ્કૃતમાં ત્રણ વચનો છે. એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચન.

૭ ઇની પછી પહેલા પુરુષનો મ્ કે વ્ થી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો અ નો આ થાય છે. જેમકે નય+મિ=નયામિ.

૮ શબ્દને છેડે સ્ આવે તો તેનો વિસર્ગ થાય છે. જેમકે વદામસ્=વદામઃ; ગચ્છામસ્=ગચ્છામઃ; નૃપસ્=નૃપઃ

શબ્દને છેડે ર્ આવે અને તેની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે અથવા કંઈ ન આવે તો તેનો વિસર્ગ થાય છે. જેમકે ચતુર્+પચ્ચાશત્=ચતુઃપચ્ચાશત્, પુનર્+કરોતિ=પુનઃકરોતિ, પુનર્+પતતિ=પુનઃપતતિ, પુનર્+પુનર્=પુનઃ પુનઃ, અજાગર્=અજાગઃ, અવેર્=અવેઃ, હે માતર્=હે માતઃ, હે પિતર્=હે પિતઃ,

૯ અ ની પછી ઇ થી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો પહેલો અ ઉડી જાય છે. જેમકે વદ+અન્તિ=વદન્તિ.

૧૦	ઋ ગ્ કે ઘ્ ની પછી કોઈ અઘોષ	વ્યંજન આવે તો
	ઋ ગ્ કે ઘ્ ને બદલે ક્ મૂકાય છે.	
	છ્ જ્ કે જ્ઞ્ ની પછી કોઈ અઘોષ	વ્યંજન આવે તો
	છ્ જ્ કે જ્ઞ્ ને બદલે ચ્ મૂકાય છે.	
	ઢ્ ઢ્ કે ઢ્ ની પછી કોઈ અઘોષ	વ્યંજન આવે તો
	ઢ્ ઢ્ કે ઢ્ ને બદલે ઢ્ મૂકાય છે.	
	થ્ દ્ કે ધ્ ની પછી કોઈ અઘોષ	વ્યંજન આવે તો
	થ્ દ્ કે ધ્ ને બદલે ત્ મૂકાય છે.	
	ફ્ બ્ કે ભ્ ની પછી કોઈ અઘોષ	વ્યંજન આવે તો
	ફ્ બ્ કે ભ્ ને બદલે પ્ મૂકાય છે.	

જેમકે જગ્+સિવ=જક્+સિવ, અદ્+તિ=અતિ, ઉદ્+તિષ્ઠન્તિ
=ઉત્તિષ્ઠન્તિ, ઉપાનધ્+સુ=ઉપાનત્સુ, શ્વુધ્+પિપાસા=શ્વુત્પિપાસા,
તદ્+ત્વમ=તત્ત્વમ, શરદ્+સુ+શરત્સુ, કકુભ્+પ્રાન્ત્=કકુપ્રાન્ત્:

૧૧ એથા અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓમાં પહેલાં ગણની માફક
ગુણ થતો નથી.

જેમકે ક્ષિપ્ નું ક્ષેપ્ નહીં થાય. તેમજ તુદ્ નું તોદ્, કુપ્
નું કોપ્ અને ક્ષિપ્ નું ક્ષેપ્ નહીં થાય.

૧૨ દશમા ગણની નિશાની અય ઉમેરતાં પહેલાં ધાતુઓનો
છેલ્લો અક્ષર સ્વર હોય તો તે સ્વરની અથવા ઉપાંત્ય અ હોય તો તે
અ ની વૃદ્ધિ થાય છે, પણ કય, ગળ, રચ્, વસ્, to scent
પ્રુશ્મોદાર, સુગંધી કરવું, વગેરે ધાતુના અ ની વૃદ્ધિ થતી નથી.

અ ની વૃદ્ધિ આ, ઇ કે ई ની વૃદ્ધિ ઍ, ઉ કે ऊ ની ઔ,
ઋ કે ॠ ની આર્ અને લ્ ની આલ્.

ચિ+અય=ચૈ+અય=ચાય્+અય=ચાયય,

ધૃ+અય=ધાર્+અય=ધારય.

દ્+અય=દાર્+અય=દારય.

તડ્+અય=તાડ્+અય=તાડય.

પ્રી ધાતુને માટે પ્રીળ્ આદેશ આપ્યો છે માટે એની ई ની
વૃદ્ધિ ન થાય સ્કન્દ્ તથા લઙ્ આ બે ધાતુમાં છેલ્લો અક્ષર તેમજ
ઉપાંત્યાક્ષર સ્વર નથી માટે કંઈ ફેરફાર થાય નહીં.

૧૩ દશમા ગણની નિશાની અય ઉમેરતાં પહેલાં ધાતુઓના અ
શિવાયના ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે પણ સ્પૃહ્, સુગ્ વગેરે
ધાતુમાં થતો નથી. કેમકે ચુર્+અય=ચોરય, ઘુષ્+અય=ઘોષય.

ભૂષ્ અને પૂજ્ આ બે ધાતુઓમાં ઉપાંત્ય દીર્ઘ સ્વર ऊ હોવાથી
તેનો ગુણ થતો નથી.

૧૪ પ્રાઈમરમાં એથો પાઠ પૂરો થાય છે ત્યાર પછી પહેલા,
એથા છઠ્ઠા તથા દશમાં એમ દરેક ગણના અંકેક ધાતુના વર્તમાનકાળનાં
૩૫ આપ્યાં છે. તે નમુના પ્રમાણે ચારે પાઠના ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.

હજ્ઞ, મૂ, જિ. આ ધાતુઓ પહેલા ગણના છે. તેઓના વર્તમાન કાળના ૩૫ ઉપરના નિયમોની મદદથી તૈયાર કરો. ઓચામિ....., મવામિ.....જયામિ,...

યુજ્ઞ, પૃષ્ઞ, સહ્ઞ, વૃજ્ઞ, વૃ, જૃ, રિષ્ઞ, તપ્ઞ, તૃપ્ઞ, દૃષ્ઞ અને અર્હ આટલા ધાતુઓ પહેલા તથા દશમા બંને ગણના છે. તેથી પહેલા તથા દશમા ગણના ધાતુઓ તરીકે એમનાં ૩૫ તૈયાર કરો.

યોજામિ-યોજયામિ.....જરામિ-જારયામિ...
પર્ચામિ-પર્ચયામિ.....રેચામિ-રેચયામિ...
સહામિ-સાહયામિ.....તપામિ-તાપયામિ...
વર્જામિ-વર્જયામિ.....તર્પામિ-તર્પયામિ...
વરામિ-વારયામિ.....દર્મામિ-દર્મયામિ...
અર્હામિ-અર્હયામિ...

વાક્યો.

પાઠ ૧ લો.

હું બોલું છું. I Speak.
તું રક્ષણ કરે છે. Thou Protectest.
તે પડે છે. He falls.
તું જાણે છે. Thou knowest.
તું હાલે છે. Thou movest.
હું દોરવું-લઈ જાઉં છું. I lead.
તું રહે છે. Thou livest.
હું હાલું છું. I move.
તે જાય છે. He goes.
હું ખાઉં છું. I eat.
તે દોરવે છે. He leads.
હું જાણું છું. I know.

તે છે, થાય છે. He is.
તે ખાય છે. He eats.
તે છે. He is.
તું બોલે છે. વદસિ ।
તે બોલે છે. વદતિ ।
તું જાય છે. ગચ્છસિ ।
હું જાઉં છું. ગચ્છામિ
તે રહે છે. વસતિ ।
હું રહું છું. વસામિ ।
તું પડે છે. પતસિ ।
તું ચાલે છે. ચરસિ ।
તે જાણે છે. बोधति ।

તું દોરવે છે. નયસિ ।
 તે હાલે છે. સરતિ ।
 હું થાઉં છું. ભવામિ ।
 તું ખાય છે. અત્તિ ।
 હું છું. અસ્મિ ।
 તું છે. અસિ ।
 તે જીવે છે. જાવતિ ।
 તે તળે છે. ત્યજતિ ।
 તું નમે છે. નમસિ ।
 હું રાંધું છું. પચામિ ।
 તું બાળે છે. વહસિ ।
 હું રક્ષુ છું. રક્ષામિ ।
 તે ચાલે છે. ચરતિ ।
 હું જીવું છું. જીવામિ ।
 તે રાંધે છે. પચતિ ।
 હું તળું છું. ત્યજામિ ।

પાઠ ૨ જો.

આપણે બોલીએ છીએ. We
 speak.

તેઓ જાય છે. They go.

તમે જાણો છો. You know.

અમે દોરવીએ છીએ. We lead.

તમે છો. You are.

તેઓ ખાય છે. They eat.

આપણે બાળીએ છીએ. We
 burn.

તેઓ છે. They are.

તમે જીવો છો. You live.

તેઓ નમે છે. They bow.

આપણે પોષીએ છીએ.

nourish.

તેઓ નાશ પામે છે. They

perish.

તમે નાચો છો. You dance.

આપણે મૂર્ચ્છા ખાઈએ છીએ. We

faint.

તેઓ લોભ કરે છે. They

covet.

આપણે અડકીએ છીએ. We

touch.

તમે ત્યજે-સર્જે છો. You

abandon, create.

તેઓ ઇચ્છે છે. They wish.

તમે પૂછો છો. You ask.

આપણે છોડીએ છીએ. We leave.

તેઓ પેસે છે. They enter.

તમે બોલો છો. વદ્ય ।

અમે જાઈએ છીએ. ગચ્છામ ।

તેઓ જાણે છે. બોધન્તિ ।

તમે લઈ જાઓ છો. નયથ ।

તેઓ થાય છે. ભવન્તિ ।

અમે રહીએ છીએ. વસામ ।

મે ખાઓ છો. અત્ય ।

મે છીએ. સ્મઃ ।

ત્રીઓ આગે છે. દહન્તિ ।

મે છવીએ છીએ. જીવામઃ ।

ત્રીઓ દુઃખ દે છે. તુદન્તિ ।

મે છવો છો. જીવથ ।

ત્રીઓ પોષે છે. પુષ્યન્તિ ।

અમે નાશ પામીએ છીએ.

નશ્યામઃ ।

ત્રીઓ નાચે છે. નૃત્યન્તિ ।

મે મૂઠ છો-મૂસો છો. મુશ્ચથ ।

અમે લોભ કરીએ છીએ. લુભ્યામઃ ।

ત્રીઓ અડકે છે. સ્પૃશન્તિ ।

અમે છતીએ છીએ. જયામઃ ।

મે લઈ જાઓ છો. હરથ ।

ત્રીઓ જુએ છે. પશ્યન્તિ ।

અમે નાંખીએ છીએ. અસ્યામઃ ।

આપણે પીએ છીએ. પિબામઃ ।

તમે યત્ને-પૂત્ને-ભત્ને છો. યજથ ।

ત્રીઓ લઈ-વહી જાય છે. વહન્તિ ।

અમે યાદ રાખીએ છીએ. સ્મરામઃ ।

મે નાંખો છો. અસ્યથ ।

ત્રીઓ ભેટે છે. કુસ્યન્તિ ।

અમે સંતોષ પામ્યા છીએ. તુષ્યામઃ ।

ત્રીઓ શોષાય-સૂકાય છે. શુષ્યન્તિ ।

તમે ગમડો છો. લુઘ્યથ ।

ત્રીઓ સિંચો-છાંટો છો. સિન્ચથ ।

પાઠ ૩ બે.

અમે બે ચોરીએ છીએ.

We two steal.

તમે બે દુઃખ દો છો. You
two give pain.

તે બે કહે છે. They two tell.

અમે બે ગણીએ છીએ. We
two count.

અમે બે પ્રકટ કરીએ છીએ. We
two publish.

તે બે રચે છે. They two
arrange.

અમે બે ખાઈએ છીએ. We
two eat.

તમે બે હૃદયે પીટો છો. You
two proclaim.

અમે બે ઇચ્છીએ છીએ. We
two desire.

તે બે ચિંતન કરે છે. They
two think.

તમે બે રાજ કરો છો. You
two please.

તે બે જાય છે. They two go.

અમે બે લઈ જઈએ છીએ. We
two carry.

તે બે પ્રવેશે છે. They two enter.

તમે બે નમો છો. You two bow.

તે બે છે. They two are.
અમે બે સંભારીએ છીએ. We two remember,

તમે બે જિતો છો. You two conquer.

તે બે નાશ પામે છે. They two perish.

અમે બે નાચીએ છીએ. We two dance.

તે બે ઇચ્છે છે. They two wish.

તમે બે ચોરો છો. ચોરયથઃ ।

તે બે દુઃખ દે છે. પીડયતઃ ।

અમે બે ક્ષત્રીએ છીએ. કથયાવઃ ।

તમે બે ગણો છો. ગણયથઃ ।

તે બે જુએ છે. પશ્યતઃ ।

અમે બે રચીએ છીએ. રચયાવઃ ।

તમે બે ઇચ્છો છો. સ્પૃહયથઃ ।

તે બે પ્રસિદ્ધ કરે છે. વૌષયતઃ ।

અમે બે વિચારીએ છીએ.

ચિન્તયાવઃ ।

તમે બે પ્રકટ કરો છો. પ્રથયથઃ ।

તે બે પ્રસન્ન કરે છે. પ્રીણયતઃ ।

અમે બે વખોડીએ છીએ. નિન્દાવઃ ।

તમે બે કોપો છો. કુપ્થયઃ ।

તે બે ખેડે છે. કૃષતઃ ।

અમે બે પૂજીએ છીએ. પૂજયાવઃ ।

તમે બે રવડો છો. અટયઃ ।

તે બે ઉછળે-અકળાય છે. ક્ષુભ્યતઃ ।

અમે બે વીણીએ છીએ. ઉચ્છાવઃ ।

તે બે વર્ણવે છે. વર્ણયતઃ ।

અમે બે ભેટીએ છીએ. મિઠ્ઠયાવઃ ।

તમે બે બળડો છો. જલ્પયઃ ।

તે બે શાંત કરે છે. સાન્ત્વયતઃ ।

અમે બે વખાણીએ છીએ. શંસાવઃ ।

તમે બે બોલો છો. વદયઃ ।

તે બે થાય છે. ભવન્તઃ ।

તમે બે રાંધો છો. પચયઃ ।

અમે બે સમજીએ છીએ. बोधावः ।

તે બે ખાય છે. ભક્તઃ ।

અમે બે સંતોષ પામીએ છીએ.

તુષ્યાવઃ ।

તમે બે લોભ કરો છો. લુભ્યયઃ ।

તે બે ગમડે છે. લુઠ્યતઃ ।

અમે બે અડકીએ છીએ. સ્પૃશાવઃ ।

તમે બંને પૂછો છો. પૃચ્છયઃ ।

પાઠ ૪ થી.

તું બોલે છે. Thou speakest.
 તમે રહો છો. You dwell.
 અમે જાણીએ છીએ We know.
 તે સંભાળે છે. He protects.
 હું પડું છું. I fall.
 તેઓ લઈ જાય છે They lead.
 તમે બે ખાઓ છો. You two eat.
 તેઓ છે. They are.
 તું નાશ પામે છે. Thou perishest.
 તે નાચે છે. He dances.
 અમે પેંસીએ છીએ We enter.
 તમે બે પૂછો છો. You two ask.
 તે મોહ પામે છે. He is silly.
 હું ઇચ્છું છું. I wish.
 તમે છોડો છો. You leave.
 તે અડકે છે. He touches.
 તમને સ્મરણ છે. You remember.
 તે બે લઈ જાય છે-વહે છે They two bear or-flow.
 તે છાંટે છે He sprinkles.
 તેઓ ગળડે છે. They wallow.

હું સંતોષ પામું છું. I am satisfied.
 તમે બે નાંખો છો. You two throw.
 હું કહું છું. I tell.
 તમે વખાણો છો. You praise.
 તું મારે છે. Thou beatest.
 તેઓ ઉગે છે. They grow.
 તેઓ પૂજે છે. They worship.
 હું ઉભો રહું છું. I stand.
 તમે ઇચ્છો છો. You desire.
 તે ધુએ છે. He washes off.
 તે બે ક્ષીણ થાય છે-ક્ષય પામે છે-ધટે છે. They two waste away.
 હું ખાઉં છું. I eat.
 અમે જીવીએ છીએ. We live.
 તમે છોડો છો. You abandon.
 તેઓ રાંધે છે. They cook.
 હું પોષુ છું. I nourish.
 તે બે લઈ જાય છે. They two take away.
 તું જીતે છે. Thou conquerest.
 તેઓ પીએ છે. They drink.
 અમે બે જોઈએ છીએ. We two see.

તે બોલાવે છે. He calls.

તેઓ દુઃખ દે છે. They give pain.

અમે ભજીએ છીએ. We worship

હું થાક્યો છું. I am weary.

તમે દાંડી પીટો છો. You pro-claim.

તે ગણે છે. He counts.

આપણે ખેડીએ છીએ. We plough.

તેઓ પીગાળે છે. They melt.

તે ચિંતવે છે. He thinks.

તે પોષે છે. પુષ્યતિ ।

હું નાચું છું. નૃત્યામિ ।

તમે લોભ કરો છો. લુભ્યથ ।

તે પેસે છે. વિશતિ ।

તું ઇચ્છે છે. ઇચ્છસિ ।

હું પૂજું છું. યજામિ-પૂજયામિ ।

તું દુઃખ દે છે. પીડયસિ ।

તે ઉગે છે. રોહતિ ।

અમે બોલાવીએ છીએ. હ્વાયામઃ ।

તે મૃદ છે. મુહ્યતિ ।

તેઓ સંતોષાયા છે. તુષ્યન્તિ ।

હું જિતું છું. જયામિ ।

તમે જાઓ છો. ગચ્છથ ।

તું થાક્યો છે. શ્રામ્યસિ ।

હું ઇચ્છું છું. સ્પૃહામિ ।

અમે બે પીએ છીએ. પિબાવઃ ।

તમે આજો છો. દહથ ।

તેઓ ધુએ છે. ક્ષાલયન્તિ ।

તે ધટે છે. ક્ષયતિ ।

તું કહે છે. કથયસિ ।

તે તોળે છે. તોલયતિ ।

તેઓ ચોરે છે. ચોરયન્તિ ।

તમે ગાફો છો. રચયથ ।

તે દંટેરો પીટે છે. ઘોષયતિ ।

મને સાંભરે છે. સ્મરામિ ।

તે બે રહે છે. વસતઃ ।

અમે લઇએ છીએ. હરામઃ ।

તમે કહો છો. કથયથ ।

તું અડકે છે. સ્પૃશસિ ।

તેઓ ઇચ્છે છે. વાચ્છન્તિ ।

તમે બે જાઓ છો. ગચ્છથઃ ।

તે ચોરે છે. ચોરયતિ ।

અમે બે જીએ. સ્વઃ ।

તું પ્રસન્ન કરે છે. પ્રીણયસિ ।

હું પેસું છું. વિશામિ ।

તેઓ મારે છે. તાડયન્તિ ।

અમે બે રાંધીએ છીએ. પચાવઃ ।

તમે ભજો છો. યજથ ।

ધાતુઓની પૂર્વે ઉપસર્ગ લગાડવાથી તેમના મૂળ અર્થમાં ઘણી વખત ફેરફાર થાય છે, જેમ કે—

કરોતિ=કરે છે. does.

અનુકરોતિ=નકલ કરે છે.
imitates.

ક્રામ્યતિ=જાય છે, goes.

અતિક્રામ્યતિ=ને ઓળંગી જાય છે. transgresses.

પ્રકામ્યતિ=નીકળે છે Proceeds

ગચ્છતિ=જાય છે. goes.

અધિગચ્છતિ=મેળવે છે, obtains
જાણે છે. knows.

અનુગચ્છતિ=ની પાછળ જાય છે,
follows.

અપગચ્છતિ=જાય છે. goes
away

અપિગચ્છતિ } ની સમીપ
અભિગચ્છતિ } જાય છે, ap-
proaches

આગચ્છતિ=આવે છે, comes.

ઉદ્ગચ્છતિ=ચઢે છે, rises.

ઉપગચ્છતિ=ની પાસે જાય છે.
appreaches.

સંગચ્છતે=મળે છે, unites.

તરતિ=ઓળંગે છે. crosses.

અવતરતિ=ઉતરે છે, descends

દધાતિ=મૂકે છે, places.

અપિદધાતિ } =બંકે છે, બંધ કરે
પિદધાતિ } છે. shuts.

નયતિ=લઈ જાય છે, leads.

પરિણયતિ=પરણે છે, marries.

રોહતિ=ઉગે છે, grows.

અધિરોહતિ=ચઢે છે, ascends.

આરોહતિ=પર ચઢે છે, ascends.

વર્તતે=છે, is.

પરાવર્તતે=પાછા ફરે છે, turns
back.

પતતિ=પડે છે, falls.

ઉત્પનતિ કુદે છે, jumps.

સીદતિ= { બેસે છે. sits.
 { ટપાટપ રહે છે,
 { sinks down.
 { રહે છે, despairs
 { ચીમળાય છે.
 { perishes.
 { નાશ પામે છે,
 { perishes.

નિષીદતિ=બેસે છે, sits down.

માબતે=બોલે છે, speaks.

પ્રતિમાબતે=જવાબ આપે છે,
replies.

શ્ચિગ્ર્યતિ=મેટે છે, embraces.

વિશ્ચિગ્ર્યતિ=ધુટા પાડે છે,
separates.

કોઈ વખત ઉપસર્ગ લાગવાથી ધાતુનો અર્થ બદલે જતો નથી.
પણ કાયમ જેવો રહે છે,

ઈક્ષતે=જુએ છે. પ્રેક્ષતે=જુએ છે.

નમતિ=નમે છે. પ્રણમતિ=નમે છે.

ધાતુની પહેલાં એક કરતાં વધારે ઉપસર્ગ પણ આવી શકે છે.
અમિ+ઉપ+ગच्छति+अभ्युपगच्छति ।

સમ+ઉપ+સરતિ=સમુપસરતિ ।

વિ+અહ+હરતિ=व्यवहरति ।

સમ+અધિ+ગच्छति=समधिगच्छति ।

શબ્દને છેડે મૂ આવે અને તેની પછી શ્ ચ્ સ્ ર કે હ આવે
તો મૂ નો અનુસ્વાર જરૂર થાય છે. આ શિવાયનો બીજો વ્યંજન
આવે તો વિકલ્પે કરીને થાય છે. જે અનુસ્વાર ન કરીએ તો મૂ ની
પછીનો વ્યંજન જે વર્ગનો હોય તે વર્ગનો અનુનાસિક મૂ ને અદ્વે મૂકાય
છે અને મૂ ની પછીનો વ્યંજન જે ય્ વ્ કે લ્ હોય તો મૂ ને અદ્વે
અનુનાસિક ય્ વ્ કે લ્ અનુક્રમે મુકાય છે. (ધાતું ખરું મૂ નો અનુ-
સ્વાર કરાય છે.) જેમ કે:—

जनम्+शंसति=जनं शंसति ।

अहम्+शिवपुत्रम्+षण्मुखम्+स्तौमि=शिवपुत्रं षण्मुखं स्तौमि ॥

नित्यम्+रमते=नित्यं रमते ।

अजाम्+हरति=अजां हरति ।

त्वम्+करोषि=त्वं or त्वञ्करोषि ।

सम्+गच्छते=संगच्छते or सङ्गच्छते ।

धनम्+चिनोति=धनं चिनोति or धनञ्चिनोति ।

वनम्+टीकते=वनं टीकते or वनण्टीકતે ।

धनम्+नश्यति=धनं नश्यति ।

सुखम्+प्रीणयति=सुखं प्रीणयति or सुखम् प्रीणयति ।

सम्+यच्छति=संयच्छति or सँयच्छति ।

વિકલ્પે કરીને થાય=થાય અથવા નહીં થાય.

સમ+યન્તા=સંયન્તા or સૈયન્તા ।

સમ+વત્સર=સંવત્સરઃ or સૈવત્સરઃ ।

મારમ+વહતિ=મારં વહતિ or મારૈવહતિ ।

દ્રવ્યમ+લભતે=દ્રવ્યં લભતે or દ્રવ્યૈલભતે ।

યમ+લોકમ=યં લોકમ or યૈલોકમ ।

પાઠ ૫ મો.

નિયમો.

જો અ કે આની પછી ણ કે એ આવે તો બંનેને બદલે એ મુકાય છે. તેથી અ+ણ=એ. અ+એ=એ. આ+ણ એ આ+એ+એ દાખલા:-કૃષ્ણ+
 એકત્વમ્=કૃષ્ણૈકત્વમ્, દેવ+એશ્વર્યમ્, દેવૈશ્વર્યમ્ તવ-एव=તવૈવ.

જો અ કે આની પછી ઓ કે ઔ આવે તો બંનેને બદલે ઔ મુકાય છે. તેથી અ+ઓ=ઔ અ+ઔ=ઔ આ+ઓ=ઔ આ+ઔ=ઔ.

દાખલા:-વન+ઔષધિઃ=વનૌષધિઃ નૃપ+ઔ=નૃપૌ.

જો અ કે આની પછી અ કે આ આવે તો બંનેને બદલે આ મુકાય છે. જેમકે ક+અસ્તિ=કાસ્તિ, ન+આશસે=નાશસે, શરણ+
 આગતઃ=શરણાગતઃ, વિશ્વ+આધાર=વિશ્વાધારઃ

જો ઈ કે ઈંની પછી ઈ કે ઈં આવે તો બંનેને બદલે ઈં મુકાય છે. જેમકે પરિ+ઈક્ષે=પરીક્ષે, ગિરિ+ઈશઃ=ગિરીશઃ,

જો ઉ કે ઊંની પછી ઉ કે ઊં આવે તો બંનેને બદલે ઊં મુકાય છે. જેમકે આસનેષુ+ઉપવિશન્તિ=આસનેષૂપવિશન્તિ, માનુ+ઉદયઃ
 =માનૂદયઃ

જો ઋ કે ઋંની પછી ઋ કે ઋં આવે તો બંનેને બદલે ઋં મુકાય છે. જેમકે હોત્+ઋકારઃ=હોતૃકારઃ, કર્ત્+ઋજુઃ=કર્તૃજુઃ.

જો લૃંની પછી લૃ આવે તો બંનેને બદલે ઋ દીર્ઘ મુકાય છે. જેમકે હોત્+લૃકારઃ=હોતૃકારઃ, કર્ત્ ઋજુઃ=કર્તૃજુઃ

જો અ કે આની પછી ઈ કે ઈં આવે તો બંનેને બદલે ણ મુકાય છે. જેમકે ફલ+ઈ=ફલે, દેવ+ઈશઃ=દેવેશઃ

જો અ કે આની પછી ડ કે ડુ આવે તો બંનેને બદલે ઓ મુકાય છે જેમકે ગઙ્ગા+ઉદકમ્=ગઙ્ગોદકમ્.

સંસ્કૃતમાં પ્રત્યયો બે જાતના છે. સુપ્ અને તિજ્; સુપ્ એ નામ, સર્વનામ તથા વિશેષણને લાગે છે અને તિજ્, એ ધાતુને લાગે છે. પ્રત્યયો લાગવાથી થયલા રૂપને પદ કહે છે. જેમકે નૃપઃ, અશ્વૌઃ, સર્વઃ, અન્યઃ, ગच्छति, चरतः, यजामि વગેરે.

જો પદની અંદર અ કે આની પછી ક્રુ કે ક્રહ આવે તો બંનેને બદલે અર્ મુકાય છે. જેમકે પ્ર+ક્રઘ્વમઃ=પ્રર્ષમઃ

જો અ કે આની પછી લૃ આવે તો બંનેને બદલે અલ્ મુકાય છે. જેમકે તવ+લૃકારઃ=તવલ્કારઃ

Join by sandhi:—पूर्ण+इन्दु, परम+ईश्वर, ज्ञान+इन्द्रिय, भाग्य+उदय, हित+उपदेश, सूर्य+उदय.

વિસર્ગની પૂર્વે અ હોય અને તેની પછી અ કે ધોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગ અને તેની પૂર્વેના અ બંનેને બદલે ઓ મુકાય છે. જેમકે રામઃ+અશ્વમ્=રામો અશ્વમ્, યોધઃ+અસિમ્=યોધો અસિમ્, હસ્તઃ+અસ્યતિ=હસ્તો અસ્યતિ, નૃપઃ+જયતિ=નૃપો જયતિ, વક્ષઃ+ભિઃ=વક્ષોભિઃ

Join by sandhi:—नरः अस्ति; जनः गच्छति, मनुष्यः वदति, व्याधयः नश्यन्ति and पुत्रः जनकम्.

પદને અંતે ણ કે ઓ આવે અને તેની પછી અ આવે તો તે અ પૂર્વના ણ કે ઓ ને રૂપે થઈ જાય છે, એટલે ણ+અ=ઞ, અને ઓ+અ=ઓ. આ અ ને સ્થાને ધાતું ખડું આવગ્રહ મુકાય છે. જેમકે રામો+અશ્વમ્=રામોઽશ્વમ્ અથવા રામોશ્વમ્, કૌશિકો+અસ્મિ=કૌશિકોઽસ્મિ અથવા કૌશિકોસ્મિ, ને+અતિ+નયતિ, એમાં ણ પદને અંતે નથી માટે અ, ણ માં મળી ગયો નહીં.

વિસર્ગની પૂર્વે આ હોય અને તેની પછી સ્વર કે ધોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે જેમકે જનાઃ+વદન્તિ=જના વદન્તિ અશ્વાઃ ઉત્પતન્તિ=અશ્વા ઉત્પતન્તિ, માઃ+ભિઃ=માભિઃ

Join by sandhi:—

નરાઃ મટન્તિ, નૃપાઃ ઇચ્છન્તિ, મિથુનાઃ વદન્તિ, મૂર્ખાઃ અત્પન્તિ, વિહંગાઃ ડયન્તે, શિષ્યા નમન્તિ.

વિસર્ગનો પૂર્વે અ હોય અને પછી અ શિવાયનો સ્વર આવે તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે. જેમકે કવયઃ+ઋષીન્=કવય ઋષીન્, ધર્મઃ+અપદિશ્યતે=ધર્મ અપદિશ્યતે.

Join by sandhi:—

પુરુષઃ આધારઃ, નરઃ ઇચ્છન્તિ, જનઃ ઉચ્છન્તિ, જીવઃ ઋચ્છન્તિ નૃપઃ ઇધતે, કુમારઃ ઓદનમ્.

વિસર્ગનો લોપ થવાથી એ સ્વર સાથે આવે તો તેમની સંધિ થતી નથી જેમકે અશ્વા ઉત્પતન્તિ, નૃપા ઉપહારૈઃ ।

Join by sandhi:—

મનુષ્યાઃ આસ્તે, ધર્મઃ રહઃ, દેવાઃ અન્ન, હરાઃ ઋષિઃ, નૃપાઃ આદિશન્તિ, નરાઃ ઇધન્તે.

એકજ પદમાં ક્ર, ર, કે ષ ની પછી તરતજ નૂ આવે તો તે નૂ નો જ થાય છે. જેમકે મૃનુ+મય=મૃળમય, દીર્+ન=દીર્ણ, સિષ્+નેહ=સિષ્ણેહ.

એ ઋ, ર કે ષ ની પછી વચ્ચે સ્વર, લ શિવાયના અર્ધસ્વર, કંઠસ્થાની, ઓઠસ્થાની અને હ એમાંનો એક કે વધારે આવે તો પણ નૂ નો જ થાય છે. જેમકે ગૃહાનિ=ગૃહાણિ, વારિના=વારિણા, રન્દ્રાની=રન્દ્રાણી, નૃપેન, નૃપેણ, ગુરુનામ=ગુરુણામ, બહુના, કાયેન આ શબ્દમાં ઋ, ર કે ષ કેઠપણ નથી માટે નૂ નો જ થાય નહીં. ષર્ણેન એમાં ર છે પણ ર અને નૂ ની વચ્ચે આવેલા જ અને ઇ એમાંનો જ વચ્ચે આવી શકે તેવો નથી.

શબ્દની છેડેના નૂ નો અથવા પદમાં નૂ ની પછી ત્, થ, દ્, કે ધ્ આવે તો તે નૂ નો જ થતો નથી. દાખલા:—

1 પૃ+ના+મિ=પૃણામિ, વૃ+ના+મિ, વૃણામિ, નૃ+નામ=નૃણામ, ગન્તૃ+નૃ+હ=ગન્તૃણિ, આ શબ્દમાં એકજ પદમાં ઋ અથવા ઋ ની પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

2 तीર્+ન+તીર્ણ, પૂર્+ન+પૂર્ણ, જીર્+ન=જીર્ણ. આમાં એકજ શબ્દમાં રૂ પછી તરતજ નૂ આવ્યો તેથી તેનો જ્ થયો છે.

3 કૃષ્+ન=કૃષ્ણ, તૃષ્+ના=તૃષ્ણા, આ શબ્દમાં એકજ પદમાં ષ્ ની પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ્ થયો છે.

4 નૃપેન+ન+ઋ=પ્+પ્+ન+અ=નૃપેન. આમાં ઋ અને નૂ ની વચ્ચે પ્+પ્, પ્ વર્ગનો અક્ષર અને સ્વર પ્ આવેલા છે તે આવી શકે એવા છે.

ગૃહાનિ-ગ્+ઋ+હ્+આ+નૂ+ઈ=ગૃહાનિ. આમાં ઋ અને નૂ ની વચ્ચે હ્ અને આ એ આવી શકે એવા અક્ષરો છે, રામેણ-રૂ+આ+મ્+પ્+નૂ+અ રામેણ. આમાં રૂ અને નૂ ની વચ્ચે એ સ્વર અને એક પ વર્ગનો વ્યંજન આવેલા છે. સુરભિ+ના=સુરભિના, ઋષિ+ના=ઋષિના, સર્વા+નિ સર્વાણિ.

5 बहुना कायेन. फलेन, लघुना અને वन्धुना આ શબ્દોમાં નૂ છે પણ તેની પહેલાં ઋ રૂ કે ષ નથી, તેથી નૂ નો જ્ થયો નથી.

6 पर्णेन, राक्षसेन, कृषीवलेन, अरण्यानि, गच्छन्ति, चलन्ति वन्दन्ते, विन्दन्ते, नृपान्, गुरून् આ શબ્દોમાં નૂ નો જ્ થયો નથી. તેના કારણે ઉપરના નિયમોમાંથી શોધી કાઢો.

7 हे पितर नमः ॥ पुनर्+नयति ॥ આમાં રૂ અને નૂ જુદા જુદા પદમાં છે. તેથી નૂ નો જ્ થયો નથી. પણ પરિ+નયति-परि-णयति અને प्र+नमति-प्रणमति આમાં નૂ નો જ્ થયો છે. કારણ કે પરિ અને પ્ર એ ઉપસર્ગો લાગવાથી પદ તો એકજ રહે છે.

Indeclinable. જેમના રૂપ ન લેવાય તે શબ્દો અવ્યયો, જેમકે ન, વિના, સ્વસ્તિ, નમઃ, પ્ર, પરા વિગેરે.

સૂ અથવા વિસર્જની પૂર્વે અ કે આ આ શિવાયનો સ્વર આવે અને તેની પછી સ્વર કે ધ્રોણ વ્યંજન આવે તો તેનો રૂ થાય છે. જેમકે નૃપતિઃ યજતિ=નૃપતિર્યજતિ, નૃપતિઃ અરીન્=નૃપતિરરીન્ વીરયોઃ યુદ્ધમ્=વીરયોર્યુદ્ધમ્.

Join by sandhi: —

કવિઃ+વર્ણયતિ, રત્નૈઃ+ભૂષયતિ, યતિઃ+અરણ્યમ્, શીર્ષૈઃ+
મારાન્, મુહુસ્+મુહુસ્, બહિસ્+ગच्छति, નિસ્+આચાર, દુસ્+
આચાર, પત્તિભિઃ+ગच्छति.

ર ની પછી ર આવે તો આગશે ર ઉડી જાય છે, અને તેની
પૂર્વે હ્રસ્વ અ, ઇ કે ઊ હોય તો દીર્ઘ થાય છે. ધૂર્જટિર્ રક્ષતિ=
ધૂર્જટી રક્ષતિ હરિર્ રાશીન્=હરી રાશીન્, બાલકૈર્, રમતે=
બાલકૈ રમતે, પુનર્+રમતે=પુના રમતે.

વિસર્ગની પછી શ્, ષ્, સ્, આવે અને તેની પછી અઘોષ વ્યંજન
આવે તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે અથવા તેને બદલે શ, ષ્, કે સ અનુક્રમે
મુકાય છે. જેમકે ઋષ્યઃ શામ્યન્તિ ઋષ્યઃ શામ્યન્તિ અથવા
ઋષ્યશામ્યન્તિ, ચન્દ્રમઃ+ સુ-ચન્દ્રમઃસુ અથવા ચન્દ્રમસ્સુ.

વિસર્ગની પછી શ્, ષ્, સ્, આવે અને તેની પછી કોઈ અઘોષ
વ્યંજન આવે તો વિસર્ગ ઉડી જાય છે અથવા કાયમ રહે છે અથવા
તેની પછી શ્ હોય તો વિસર્ગને સ્થાને શ્ મુકાય છે. ષ્ હોય તો ષ્
મુકાય છે અને સ્ હોય તો સ્ મુકાય છે. જેમકે જલબિન્દુઃ ઋચ્યોતતિ=
જલબિન્દુ ઋચ્યોતતિ, જલબિન્દુઃ ઋચ્યોતતિ જલબિન્દુઃ ઋચ્યોતતિ ।
બાલઃસ્પૃહયતિ-વાલ સ્પૃહયતિ, બાલઃસ્પૃહયતિ, બાલસ્પૃહયતિ ।
દળ્ઢૈઃસ્તેનમ્-દળ્ઢૈઃ સ્તેનમ્, દળ્ઢૈઃસ્તેનમ્, દળ્ઢૈઃસ્તેનમ્ । શિરોભિઃ
સ્તૃણાતિ-શિરોભિ સ્તૃણાતિ, શિરોભિઃસ્તૃણાતિ, શિરોભિસ્સ્તૃણાતિ ।
રામઃસ્થાતા-રામ સ્થાતા, રામઃ સ્થાતા, રામસ્સ્થાતા. ।

પદંતે અન્તે-પદાન્ત.

પ્રશાન્ શબ્દ શિયયના પદાન્ત ન્ ની પછી ચ્, છ, ટ્, ઢ્, ત્,
કે થ્ આવે તો આગલા ન્ ને બદલે અનુચાર અને વિસર્ગ મુકાય છે.
જેમકે વિડાલાન્+તાડયતિ=વિડાલાં તાડયતિ, પણ પ્રશાન્+
તનોતિ પ્રશાન્તનોતિ

વિસર્ગની પછી ચ્, કે છ, આવે તો તે વિસર્ગને બદલે શ્ મુકાય
છે. જેમકે પ્રકાશઃ+ચળ્ઢઃ=પ્રકાશચ્ચળ્ઢઃ

વિસર્ગની પછી ક્ કે જ આવે તો વિસર્ગને બદલે જ મુકાય છે. જેમકે **બાલઃ+ટીકતે=બાલટીકતે.**

વિસર્ગની પછી ત્ કે થ આવે અને તેની પછી શ્ જ કે સ્ ન હોય તો વિસર્ગને બદલે સ્ મુકાય છે. જેમકે **વિડાલાઃ+તાઙ્યતિ=વિડાલાસ્તાઙ્યતિ, વ્યાધિઃ+તુદતિ=વ્યાધિસ્તુદતિ.**

વિસર્ગની પછી ત્ કે થ આવે અને તે ત્ કે થ ની પછી શ્ જ કે સ્ હોય તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે. જેમ કે **કઃ ત્સરઃ**

વિસર્ગની પછી ક્, જ્, પ્ કે જ આવે તો ધ્રણું ખરું વિસર્ગ કાયમ રહે છે. નરઃ પતતિ, જનઃ જનતિ. વ્યાધિઃ, પીડયતિ, શિશુઃ ક્રામતિ, વૃક્ષઃ ફલતિ, વ્યાધિઃ શિષુઃ આ શબ્દોમાં વિસર્ગ પ્રત્યયના સ્ ને બદલે આવેલો છે. પણ પ્રત્યયને ન લાગતા વિસર્ગની પૂર્વે હ્રસ્વ ક્ કે જ આવ્યો હોય અને તેની પછી ક્, જ્ પ્ આવે તો તે વિસર્ગનો જ થાય છે. જેમકે **નિસ્+કારણમ=નિષ્કારણમ, દુસ્+કાલઃ=દુષ્કાલઃ, નિસ્+ફલમ=નિષ્ફલમ, નિસ્+પીડનમ=નિષ્પીડનમ. દુસ્+પૂરઃ=દુષ્પૂરઃ**

વાક્યો.

નૃપઃ જયતિ. રાજા જીતે છે. A king conquers.

અશ્વૌ ઉત્પત્તઃ. બે ઘોડા કુદે છે. Two horses jump.

જનાઃ વદન્તિ. માણસો બોલે છે. Men speak.

બાલઃ સ્પૃહતિ. બાળક ઇચ્છે છે. A child desires.

ગૃહાણિ રક્ષન્તિ. ઘરો રક્ષણ કરે છે. Houses protect.

નેત્રે પદ્મયતઃ. બે આંખે જુએ છે. Two eyes see.

મેઘઃ સિન્ધતિ. વાદળું છાંટે છે. A cloud sprinkles.

બુધૌ મુક્ષતઃ. બે ડાહ્યા માણસ છોડે છે. Two wise men release.

પવનઃ હરતિ. વાયુ લઈ જાય છે. The wind carries away.

સુખમ પ્રીણયતિ. સુખ પ્રસન્ન કરે છે. Happiness pleases.

જીવો મુહ્યતિ. પ્રાણી મુર્ચ્છા ખાય છે. The animal faints.

હસ્તૌ હરતઃ । એ હાથ લઈ જાય છે. Two hands take away..

મુખાનિ દ્રવન્તિ । મોંડા ગળે છે. Mouths water.

દુઃખમ પીડયતિ । દુઃખ પીડે છે. Misery gives pain.

રામઃ પૂજયતિ । રામ પૂજન કરે છે. Rama worships.

પુત્રૌ તુષ્યતઃ । એ છોકરા સંતોષ પામે છે. Two sons are satisfied.

જલમ શુષ્યતિ । પાણી સુકાય છે. Water dries.

મૂર્ખૌ કુપ્યતઃ । એ મૂર્ખ ક્રોધે ભરાય છે. Two fools become angry.

કૂર્મઃ સરતિ । કાચબો હાલે છે. A tortoise moves.

ફલે પતતઃ । એ ફળ પડે છે. Two fruits fall.

ધનમ નશ્યતિ । પૈસો નાશ પામે છે. Wealth perishes.

નરા ગચ્છન્તિ । મનુષ્યો જાય છે. Men go.

કમલે નૃત્યતઃ । એ કમળો ઝાલ્યા ખાય છે. Two lotuses dance.

મિત્રાણિ કથયન્તિ । મિત્રો કહે છે. Friends tell.

સૂદઃ વિરાતિ । રસાઈઓ પેસે છે. A cook enters.

સમુદ્રઃ શામ્યતિ । દરિયો શાંત છે. The sea is calm.

રાજાઓ રક્ષણ કરે છે. નૃપાઃ રક્ષન્તિ । નૃપા રક્ષન્તિ ।

એ છોકરાં ગથડે છે. બાલૌ લુઠ્યતઃ ।

છોકરો રાજ કરે છે. પુત્રઃ પ્રીણયતિ ।

ધોડો ખુફૂક ખુફૂક દોડે છે. અશ્વાઃ ઉત્પતન્તિ અશ્વા ઉત્પતન્તિ..

પવનો લઈ જાય છે. પવનાઃ વહન્તિ । પવના વહન્તિ ।

ઈશ્વર સર્જે છે. ઈશ્વરઃ સૃજતિ ।

વૃક્ષાઃ રોહન્તિ । વૃક્ષા રોહન્તિ । ઝાડો ઉગે છે.

એ કાચબા સરે છે. કૂર્મૌ સરતઃ ।

પ્રાણીઓ નાશ પામે છે. જીવાઃ નશ્યન્તિ । જીવા નશ્યન્તિ ।

હાથ ફેંકે છે. હસ્તઃ અસ્યતિ । હસ્તોઽસ્યતિ ।

દેવતા બાળે છે. અગ્નિઃ દહતિ । અગ્નિર્દહતિ ।
 આંખ ફરકે છે. નેત્રમ્ સ્ફુરતિ । નેત્રં સ્ફુરતિ ।
 બે સમુદ્ર ઉછળે છે. સમુદ્રૌ શ્રુમ્યતઃ ।
 ડાહ્યા પુરૂષ શાંત છે. બુધઃ શામ્યતિ । બુધશ્શામ્યતિ ।
 મૂર્ખાઓ બબડે છે. મૂર્ખાઃ જલ્પન્તિ । મૂર્ખાં જલ્પન્તિ ।
 મિત્ર પૂછે છે. મિત્રમ્ પૃચ્છતિ । મિત્રં પૃચ્છતિ ।
 પાંદડાં પડે છે. પર્ણાનિ પતન્તિ ।
 હૈયું દરે છે. હૃદયમ્ તુષ્યતિ । હૃદયં તુષ્યતિ ।
 રસોદ્યાઓ રાધે છે. સૂદાઃ પચન્તિ ।
 લોકો નિંદે છે. જનાઃ નિન્દન્તિ । જનાં નિન્દન્તિ ।
 માણસ કહે છે. જનઃ શંસતિ । જનશ્શંસતિ ।
 કમળ શોભાવે છે. કમલમ્ ભૂષ્યતિ ।
 મોહકું બોલે છે. મુખં વદતિ । મુખં વદતિ ।

ઉદધિઃ શ્રુમ્યતિ । મહાસાગર ઉછળે છે. The ocean is agitated.
 કપયઃ ક્ષિપન્તિ । વાંદરાં ફેંકે છે. Monkeys throw.
 ઋષી ચિન્તયતઃ । બે ઋષિ ચિંતન કરે છે. Two sages think.
 અરિઃ પીડયતિ । શત્રુ પીડે છે. An enemy gives pain.
 પાણી હરતઃ । બે હાથ લઈ જાય છે. Two hands take away.
 નૃપતિઃ યજતિ । રાજા પૂજન કરે છે. The king worships.
 વારીણિ શુષ્યન્તિ । જળ સુકાય છે. Waters dry.
 અગ્નિઃ દહતિ । દેવતા બાળે છે. Fire burns.
 કવયઃ શંસન્તિ । કવિઓ વખાણે છે. Poets praise.
 અગ્નિ ન અસ્તિ । પાણી નથી. There is no water.
 પર્વતઃ વહતિ । પર્વત ધારણ કરે છે. A mountain bears.
 રોગાધયઃ નશ્યન્તિ । રોગો નાશ પામે છે. Diseases perish.
 પવિઃ પતતિ । ઈન્દ્રનું વજ્ર પડે છે. Indra's thunderbolt falls.

અસવઃ પતન્તિ । તરવારો પડે છે. Swords fall.
 યત્ની ચિન્તયતઃ । એ યોગી ચિંતવે છે. Two ascetics think:-
 શિવ રક્ષે છે. ધૂર્જટિઃ રક્ષતિ । ધૂર્જટી રક્ષતિ ।
 ઋષિઓ શાંત હોય છે. ઋષયઃ શામ્યન્તિ । ઋષયઃશામ્યન્તિ ।
 વાનરો દોડે છે. કપયઃ ધાવન્તિ । કપયો ધાવન્તિ ।
 કવિ વર્ણે છે. કવિઃ વર્ણયતિ । કવિર્વર્ણયતિ ।
 રાજ્યો દોરવે છે. નૃપતયઃ નયન્તિ । નૃપતયો નયન્તિ ।
 એ અગ્નિ શાંત થાય છે. અગ્ની શામ્યતઃ ।
 વ્યાધિ પીડે છે. વ્યાધિઃ તુદતિ । વ્યાધિસ્તુદતિ ।
 યોગીઓ ધ્વજીતા નથી. યતયઃ ન સ્પૃહ્યન્તિ । યતયો ન સ્પૃહ્યન્તિ ।
 તરવાર પડે છે. અસ્તિઃ પતતિ ।
 એ શત્રુઓ જીતે છે. અરી જયતઃ ।
 હરિ ક્રોધે ભરાય છે. હરિઃ કુપ્યતિ ।
 કાચ છાંટે છે. પાણિઃ સિઞ્ચતિ ।
 પર્વત ઉભો છે. પર્વતઃ તિષ્ઠતિ । પર્વતસ્તિષ્ઠતિ ।

પાઠ ૬ ઠો.

નિયમો.

ગતિવાચક ક્રિયાપદોની સાથે જે સ્થાન તરફ ગતિ થાય છે તેના નામની પાછળ અને ક્રોધકે વખતે ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે ગામમાં જાય છે ગ્રામે નહીં પણ ગ્રામં ગચ્છતિ, તેજ પ્રમાણે ગ્રામેષુ નહીં પણ ગ્રામાન્ અટતિ, ગ્રામયોઃ નહીં પણ ગ્રામૌ વિશામઃ ।

જો હ કે ઈ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો હ કે ઈ ને અદ્વે ય્ મુકાય છે. જેમકે તૃણાનિ+અસ્તિ=તૃણાન્યસિ, અસ્તિ+અશ્વઃ=અત્યશ્વઃ, ઇતિ+ઉચ્યતે=ઇત્યુચ્યતે, પ્રતિ+ઉત્તર=પ્રત્યુત્તર.

જો ડ કે ઊ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ડ કે ઊ ને અદ્વે, વ્ મુકાય છે. જેમકે મધુ+અરિઃ=મધ્વરિઃ, વસુ+ઈશ્વરઃ=વસ્વીશ્વર.

જો ક્ર કે ક્રની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ક્ર કે ક્રને
અદ્વે ક્ર મુકાય છે. જેમકે ધાતુ+અંશ=ધાત્રંશઃ, પિતૃ+આજ્ઞા=પિત્રાજ્ઞા.

જો લ્હની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો લ્હ ને અદ્વે લ્હ
મુકાય છે. જેમકે લ્હ+આકૃતિ=લાકૃતિઃ ગમ્લ્હ+અ=ગમ્લે.

હ+આ=યા

ઉ+ક્ર=ઘ

ક્ર+હ=રિ

હ+એ=ઐ

ઉ+અ=ઘે

ક્ર+ઉ=ઠ

ઉ+હ=વિ

ક્ર+આ=રા

લ્હ+અ=લે

Join by sandhi:—

ઈતિ+ઉચ્યતે, વારિ+ઉદધિઃ, જગતિ+અધર્મઃ, ગુરુ+ઓસ્ત્ર,
ધેનુ+આસ્ત્ર, વધૂ+એ, માતૃ+ઓસ્ત્ર, માતૃ+આ, ગમ્લ્હ+અ, શ્વશ્રૂ+
આસ્ત્ર, શકલ્હ+ઓસ્ત્ર

જો સ્ત્રની પછી શ, ચ, છ, જ, ઝ કે ગ્ આવે તો સ્ત્ર ને
અદ્વે શ મુકાય છે. જો ત્ત્રની પછી એવા અક્ષર આવે તો ત્ત્ર ને
અદ્વે ચ્ મુકાય છે, દ્ત્રની પછી આવે તો દ્ત્ર ને અદ્વે જ્ મુકાય છે.
અને પદની અંદરના ન્ત્રની પછી આવે તો ન્ત્ર ને અદ્વે ઝ્ મુકાય છે.
પદાન્ત ન્ત્રની પછી શ, જ, ઝ કે ઝ આવે તો તે ન્ત્ર ને અદ્વે ઝ્
મુકાય છે, પણ પદાન્ત ન્ત્રની પછી ચ્ કે છ આવે ત્યારે તો તેનો
અનુસ્વાર અને વિસર્ગજ મુકાય છે જેમકે હવિસ્ત્ર+ચયઃ=હવિશ્ચયઃ
સમુદ્રાત્+ચન્દ્રઃ=સમુદ્રાચ્ચન્દ્રઃ, પ્રાસાદાદ્+જનમઃ=પ્રાસાદાજ્જનમઃ
અરીન્ત્ર+જયતિ=અરીજયતિ, નૃપાન્ત્ર+શંસન્તિ=નૃપાજ્શંસન્તિ, તન્ત્ર
+ચ્=તજ્ચ, પણ રૂપકાન્ત્ર+ચિનોતિ=રૂપકાંશ્ચિનોતિ કારણ કે
રૂપકાન્ત્ર નો ન્ત્ર પદાન્ત છે.

જો સ્ત્રની પછી ષ કે ઢ આવે તો સ્ત્ર ને અદ્વે ષ્ મુકાય છે,
જો ત્ત્રની પછી ઢ, ઢ, ઢ કે ણ એમાંનો કોઈ આવે તો ત્ત્ર ને
અદ્વે ઢ્ મુકાય છે, એજ પ્રમાણે દ્ ધ્ કે ન્ત્રની પછી આવે તો દ્
ને માટે ઢ, ધ્ ને માટે ઢ્ અને પદની અંદરના ન્ત્ર ને માટે ણ્ મુકાય

છે. પદાન્ત નૂ ની પછી ડ, ઢ કે ણ આવે તો તે નૂ ને બદલે ણ મુકાય છે. પણ બ્યારે ઢ કે ઢ આવે ત્યારે તો અનુસ્વાર અને વિસર્જન થાય છે.

જેમકે રામસ્+ષષ્ટઃ=રામષષ્ટઃ, તત્+ટીકા=તટીકા, ચક્રિન્+ઠૌકસે=ચક્રિણઠૌકસે, રામસ્+ટીકતે=રામટીકતે. Rama m. ૭૪૦૮. તત્+ટીકા=તટીકા, મરુત્+ડયતે=મરુડયતે આમાં ત્ નો ઢ આ નિયમથી થયો છે, ત નો ઢ કરવાનો નિયમ આગળ આવશે, ઉદ્+ડયતે=ઉડ્+ડયતે, જનાન્+ટીકતે=જનાંટીકતે.

જો ષ ની પછી ત્ આવે તો તે ત્ ને બદલે ઢ મુકાય છે અને ચ આવે તો તે ચ્ ને બદલે ઢ મુકાય છે દ્રેષ્+તિ=દ્રેષ્+ટિ=દ્રેષ્ટિ-દ્રિષ્+થઃ=દ્રિષ્+ઠઃ=દ્રિષ્ઠઃ, સંતોષ્+તુમ્=સંતોષ્+ટુમ્=સંતોષ્ટુમ્.

શબ્દનાં પેટમાં ઢ વર્ગના અક્ષરો પછી ત્ વર્ગના અક્ષરો આવે તો તે ત્ વર્ગના અક્ષરો બદલાઈને ઢ વર્ગના અક્ષરો થાય છે. એટલે ત્ ને બદલે ષ, ઢ ને બદલે ઢ ઢ ને બદલે ઢ, ધ્, ને બદલે ઢ અને નૂ ને બદલે ણ મુકાય છે. જેમકે ઈટ્+તેઈટ્ટે. લિટ્+ધિ=લિટ્+ઢિ.

પદાન્ત ત્ વર્ગના અક્ષરો પછી નામ નવતિ । અને નગરી આવે તો તેના અનુક્રમે જામ્, જવતિ અને જગરી થાય છે. ષણ્=નામ=ષણ્નામ, ષણ્+જવતિ=ષણ્જવતિ ષણ્+નર્ગર્થઃ=ષણ્નર્ગર્થઃ.

દ્વિવચનના નામ અથવા ક્રિયાપદને છેડે ઈ ઊ ણ આવે અને તેની પછી કોઈ બીજો સ્વર આવે તો તે સ્વરોની સંધિ થતી નથી જેમકે ગિરી two mountains+આરોહન્તિ=ગિરી આરોહન્તિ, યતી two ascetics+અરણ્યં ગચ્છતઃ=યતી અરણ્યં ગચ્છતઃ, ઇષૂ two arrows+અસ્યતિ=ઇષૂ અસ્યતિ.

ફલે two fruits+અદ્યેતે=ફલે અદ્યેતે.

જનૌ વન્દેતે (two men salute)+અરીન્=જનૌ વન્દેતે અરીન્. પણ ગૃહે+અનલોડસ્તિ=ગૃહેનલોસ્તિ. ગૃહે=ઘરમાં.

સ્પૃહ ની સાથે ઇચ્છેલા પદાર્થની ચોથી વિભક્તિ આવે છે જેમકે મણિમ્યઃ સ્પૃહયતિ.

ईश्वरम् जनः पूजयति । धर्मिने मनुष्य पुनरे चे. Men
worship God.

नृपः शठान् दण्डयति । રાજા ધુમ્પાઓને શિક્ષા કરે છે. The
king punishes rogues.

રામઃ અશ્વમ મારોહતિ । રામ ઘોડે ચઢે છે. Rama mounts
a horse.

વ્યાઘ્રઃ માંસમ અસિ । વાઘ માંસ ખાય છે. A tiger eats flesh.
હરિઃ હસ્તૌ ક્ષાલયતિ । હરિ એ હાથ ધુએ છે. Hari washes
his two hands.

યોધઃ શરાન્ ક્ષિપતિ । યોધો બાણો ફેંકે છે. A warrior
throws arrows.

ધનમ્ લુભ્યતિ । તે ધનના લોભ કરે છે. He covets wealth.
સ્ત્રેનઃ ધાન્યમ્ ચોરયતિ । ચોર અનાજ ચોરે છે. A thief
steals corn.

નગરમ્ ગच्छामि । હું નગરમાં જાઉં છું. I go to a town.

પાપમ્ વદસિ । તું પાપ વદે છે. Thou speakest sin.

સ્મરસિ મિત્રાણિ । તું મિત્રાને સંભારે છે. Thou rememberest
friends.

વુદ્ધઃ મોક્ષમ્ ઇચ્છતિ । ડાહ્યા માણસ મોક્ષને ઇચ્છે છે. A wise
man wishes absolution.

વ્યાધયઃ નરાન્ પીડયન્તિ । રોગો માણસોને પીડે છે. Diseases
give pain to men.

જલમ્ પિબય । તમે પાણી પીઓ છો. You drink water.

કવિઃ બુધૌ શંસતિ । કવિ એ ડાહ્યા માણસોને વખાણે છે. A poet
praises two wise men.

પુત્રઃ જનકમ્ સાન્ત્વયતિ । છોકરો આપને શાંત કરે છે. A son
appeases father.

પુત્ર । પુત્ર નામના નરકમાંથી તારે તે પુત્ર.

પુસ્તકમ્ માર્ગયામઃ । હું પુસ્તક શોધું છું. I seek a book.
 સુવર્ણમ્ તોલયામિ । સોનું તોળીએ છીએ. We weigh gold.
 ગ્રામાન્ અટ્ટાવઃ । ગ્રામોમાં અમે એ બટકીએ છીએ. We two
 wander through villages.

ફલે ભક્ષયામિ । હું એ ફળો ખાઉં છું. I eat two fruits.
 કમલોદયો પશ્યતિ । તે કમળો જુએ છે. He sees lotuses.
 મારમ્ વહતિ કિંકરઃ । નોકર બોળે લઈ જાય છે. A servant
 bears a burden.

પ્રજ્ઞાન્ વર્ણયન્તિ જનાઃ । માણસો ગણ્યા પુરોષોને વર્ણવે છે. Men
 describe wise men.

વસ્ત્રે ત્યજતિ મૂર્ખઃ । મૂર્ખ એ વસ્ત્રોને છોડી દે છે. A fool
 abandons his two clothes.

વસ્ત્ર-વસ્ to dress+ત્ર પ્રત્યય.

તૃણાનિ અસિ અશ્વઃ । ઘોડો ઘાસ ખાય છે. A horse eats
 blades of grass.

યતિઃ દેહમ્ મુચ્ચન્તિ । યોગી દેહને ત્યજે છે. An ascetic
 leaves his body.

બિડાલાન્ તાડયતિ પુરુષઃ । માણસ બીલાડાને મારે છે. A man
 beats cats.

ગૃહમ્ પ્રવિશામઃ । અમે ઘરમાં પ્રવેશીએ છીએ. We enter
 the house.

રામ વાધો જુએ છે. રામઃ વ્યાઘ્રાન્ પશ્યતિ । રામો વ્યાઘ્રાન્
 પશ્યતિ ।

ઘોડા ખળ્લનો લઈ જાય છે. અશ્વાઃ કોશમ્ વહન્તિ । અશ્વાઃ
 કોશં વહન્તિ ।

ગણ્યા માણસ સ્વર્ગે ચડે છે. બુધઃ સ્વર્ગમ્ આરોહતિ । બુધસ્સ્વર્ગ
 મારોહતિ ।

સિંહા હાથીઓને ખાય છે. સિંહા: ગજાન્ અદન્તિ । સિંહા ગજાન્ અદન્તિ ।
તે ક્યો અછે છે. કછાનિ મળયતિ ।

કેળી વનમાં જાય છે. યતિ: વનમ્ ગચ્છતિ । યતિર્વનં ગચ્છતિ ।
યોદ્ધા બે બાણો ફેંકે છે. યોધ: બાણૌ અસ્યતિ । યોધો બાણાવસ્યતિ ।
ધર્મિર ભાણુઓને રક્ષે છે. ઈશ્વર: જનાન્ રક્ષતિ । ઈશ્વરો જનાન્ રક્ષતિ ।
અમે બે આમોમાં પેસીએ છીએ. ગ્રામૌ વિશામ: ।

છેકરે આપને પ્રસન્ન કરે છે. પુત્ર: જનકમ્ પ્રીણયતિ । પુત્રો જનર્ક
પ્રીણયાત ।

માણુસો કાચ્યા ખાય છે. પુરુષા: કૂર્માન્ અદન્તિ । પુરુષા: કૂર્માન્ અદન્તિ ।
વાંદરા ઝાડોપર ચઢે છે. કપય: વૃક્ષાન્ આરોહન્તિ । કપયો
વૃક્ષાંનારોહન્તિ ।

તે ચાકરોને પૂછે છે. કિંકરાન્ પૃચ્છતિ ।
તેઓ પોતાના પગ ધુએ છે. પાદૌ or પાદાન્ ક્ષાલયન્તિ ।
બે મૂખાંઓ ઝેર પીએ છે. મૂર્ખૌ વિષમ્ પિબત: । મૂર્ખૌ વિષં પિબત: ।
રાજાઓ ચોરને શિક્ષા કરે છે. નૃપા: સ્તેનાન્ (નૃપા સ્તેનાન્ or
નૃપાસ્તેનાન્) દણ્ડયન્તિ ।

તેઓ પુસ્તકો રચે છે. પુસ્તકાનિ રચયન્તિ ।
તમે ભાત ખાઓ છો. ઓદનમ્ અત્ય । ઓદનમત્ય ।
તેના મિત્રો રાત્રને સંભારે છે. મિત્રાણિ રાત્રમ્ સ્મરન્તિ । મિત્રાણિ
રાત્રં સ્મરન્તિ ।

માણુસો તેઓના રાજાને વખાણે છે. જના: નૃપાન્ શંસન્તિ । જના
નૃપાન્ શંસન્તિ ।

પ્રજ્ઞા માણુસો લોકોને દોરવે છે. પ્રજ્ઞા: જનાન્ નયન્તિ । પ્રજ્ઞા જનાન્
નયન્તિ ।

હું સત્ય સમજું છું. તત્ત્વમ્ બોધામિ । તત્ત્વં બોધામિ ।
વેદો સૂર્યને વખાણે છે. વેદા: સૂર્યમ્ શંસન્તિ । વેદા: સૂર્યં શંસન્તિ ।

આપ પોતાના બે હાથરને બોધાવે છે. जनकः बालौ हयति । जनको बालौ हयति ।

મૂર્ખાઓ ડાહ્યા માણસોને નિંદે છે. मूर्खाः बुधान् निन्दन्ति । मूर्खा बुधान् निन्दन्ति ।

રાજા યોદ્ધાને કહે છે. नृपः योधम् वदति । नृपो योर्धं वदति ।

વાયસઃ બલિમ્ ભક્ષયતિ । ડ્રાગડો અગ્નિદાન ખાય છે. A crow eats an oblation.

નૃપતિઃ અરીન્ જયતિ । રાજા દુશ્મનોને જીતે છે. A king conquers his enemies.

હરિમ્ પીડયતિ વ્યાધિઃ । હરિને રોગ પીડે છે. Sickness gives pain to Hari.

મેઘઃ વારિ સિञ્ચતિ । વાદળું પાણી છાંટે છે. A cloud sprinkles water.

કમલમ્ અલીન્ પ્રીણયતિ । કમળ ભમરાને પ્રસન્ન કરે છે. A lotus pleases bees.

રામઃ રવિમ્ નમતિ । રામ સૂર્યને નમે છે. Rama bows to the sun.

પાણી પ્રક્ષાલયામઃ । અમે હાથ ધોઈએ છીએ. We wash our hands.

અસીન્ વહન્તિ યોધાઃ । લડવા તરવારો રાખે છે. Warriors bear swords

કપિમ્ મુજ્ઞામિ । હું વાંદરાને છોડું છું. I leave a monkey.

નૃપતિમ્ વર્ણયન્તિ કવયઃ । કવિઓ રાજાને વર્ણવે છે. Poets describe the king.

મણિમ્ ચોરયતિ રત્નેનઃ । ચોર રત્ન ચોરે છે. A thief steals a jewel.

અધિયતીન્ કિકરાઃ અનુસરન્તિ । સ્વામિઓને ચાકરો અનુસરે છે. Servants follow their masters.

ઉદ્ધિમ્ ગચ્છાવઃ । અમે એ મહાસાગર જઈએ છીએ. We two go to the ocean.

શ્ચૃષી નમામઃ । અમે એ ઋષિને નમીએ છીએ. We bow to the two sages.

વ્યાઘ્રઃ કિરીન્ અસિ । વાઘ હુકરોને ખાય છે. A tiger devours boars.

સારથીન્ આહવામઃ । અમે સારથિઓને બોલાવીએ છીએ. We call charioteers.

ઈશ્વરઃ વિધિમ્ જયતિ । ઇશ્વર દેવને જિતે છે. (ઇશ્વર નસીવથી પડતાં સુખ દુઃખને અટકાવે છે) God controls fate.

રાશિમ્ નયતઃ । તે એ જથ્થો લઈ જાય છે. They two carry a heap.

ત્રીહીન્ ઉચ્છતિ મિશ્રુકઃ । ભિખારી ચોખાના દાણા વીણે છે. A beggar gleanes grains of rice.

ગિરી આરોહન્તિ । તેઓ, એ પર્વતોપર ચઢે છે. They ascend the two mountains.

કવિમ્ જનઃ પૂજયતિ । કવિને માણસ પૂજે છે. The man worships a poet.

યતિમ્ પૃચ્છન્તિ શિષ્યાઃ । શિષ્યો યોગિને પૂછે છે. Pupils ask an ascetic

વ્યાધિમ્ ન ગણયામિ । વ્યાધિને હું ગણતો નથી. I do not mind sickness.

અતિથીન્ પૂજયન્તિ બ્રાહ્મણાઃ । આહ્વાણો અતિથિઓને પૂજે છે. Brahmins worship guests.

કલીન્ ન અભિનન્દતિ વુધઃ । ડહો માણસ કંકાસને ચહાતો નથી. A wise man does not like quarrels.

કવિઓ ઋષિઓને વખાણે છે. કવયઃ ઋષીન્ શંસન્તિ । કવયઃ
ઋષીન્ શંસન્તિ ।

રામ કવિઓને નમે છે. રામઃ કવીન્ નમતિ ।

યોગી પદાવર નય છે. યતિઃ ગિરિમ્ ગચ્છતિ । યતિર્ગિરિં ગચ્છતિ ।
હું એ વાંદરાઓને માફ છું, કપી તાડયામિ ।

હરી જથ્થા આણે છે. હરિઃ રાશીન્ આનયતિ । હરી રાશીનાનયતિ ।
તે હાથને અડકે છે. પાણિમ્ સ્પૃશતિ । પાણિ સ્પૃશતિ ।

ઔષધો રોગોને દુર કરે છે. અગદાઃ વ્યાધીન્ અપનયન્તિ । અગદા
વ્યાધીનપનયન્તિ ।

શિકારી એ હુકરોને જુએ છે. વ્યાધઃ કિરી પદ્યતિ ।

હરિ પોતાના શત્રુને મારે છે. હરિઃ અરિમ્ તાડયતિ ।
હરિરરિં તાડયતિ ।

યોધો તલવાર ફેંકે છે. યોધઃ અસિમ્ અસ્યતિ । યોધોઽસિમસ્યતિ ।
હું રત્નોને ઇચ્છું છું. રત્નેભ્યઃ સ્પૃહયામિ, રત્નેભ્યસ્સ્પૃહયામિ । or
રત્નેભ્ય સ્પૃહયામિ ।

તે સમુદ્રોપર બટકે છે. સમુદ્રાન્ અટતિ । સમુદ્રાનટતિ ।

માણસ અગ્નિમાં પેસે છે. જનઃ અગ્નિમ્ વિશતિ । જનોઽગ્નિં વિશતિ ।
તે એ સારથીઓને પુછે છે. સારથી પૃચ્છતિ ।

લોકો રાગ્નઓને રાજ કરે છે. જનાઃ નૃપાન્ પ્રીણયન્તિ । જના
નૃપાન્ પ્રીણયન્તિ ।

રાગ્નઓ પણ યોગિઓને નમે છે. નૃપાઃ અપિ યતીન્ નમન્તિ ।
નૃપા અપિ યતીન્ નમન્તિ ।

ધોડા પાણી પીએ છે. અશ્વાઃ જલમ્ પિબન્તિ । અશ્વા જલં પિબન્તિ ।

માણસો અગ્નિદાન આપે છે મનુષ્યાઃ બલીન્ યચ્છન્તિ । મનુષ્યા
બલીન્ યચ્છન્તિ ।

પાઠ ૭ મો.

નિયમો.

સહની સાથે છઠીને અદ્યે ત્રીજી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે
પુત્રોની સાથે પુત્રૈઃ સહ.

પદાન્ત અ કે આની પછી ક્રૂ કે ક્રૂ આવે તો તે એ સ્વરની સંધિ વિકલ્પે કરીને થાય છે અને તે વખતે આગલો સ્વર આ હોય તો અ થાય છે. જેમકે અર્ધ્યેણ+ક્રૂવિમ્=અર્ધ્યેણવિમ્ અથવા અર્ધ્યેણ ક્રૂવિમ્
 બ્રહ્મ+ક્રૂવિઃ=બ્રહ્મવિઃ અથવા બ્રહ્મક્રૂવિઃ, સત્+ક્રૂવીણામ્=સતર્વીણામ્
 અથવા સત્ ક્રૂવીણામ્, કૃષ્ણ+ક્રૂદિઃ=કૃષ્ણદિઃ કૃષ્ણ ક્રૂદિઃ

ઉપસર્ગને છેડે અ કે આ અને હ્રસ્વ ક્રૂ થી શરૂ થતો ધાતુ આવે તો અ કે આ અને ક્રૂ ને બદલે આર્ નરર મુકાય છે પ્ર+ક્રૂચ્છતિ=પ્રાચ્છતિ ઉપ+ક્રૂચ્છતિ=ઉપાચ્છતિ, આ+ક્રૂચ્છતિ=આચ્છતિ આ ઉપસર્ગ અને ધાતુ મળીને એકજ પદ થાય છે. તેથી જેમ બ્રહ્મ+ક્રૂવિઃ=બ્રહ્મવિઃ અને બ્રહ્મ ક્રૂવિઃ વગેરે સમાસમાં વિકલ્પે કરીને એ સંધિ થઈ છે તેમ થતી નથી. સમાસનો દરેક શબ્દ ‘પદ’ છે. પણ ઉપસર્ગ છૂટો પદ નથી.

ન્યારે ‘થી’ પ્રત્યય કર્તા અથવા કરણ-સાધનને સૂચવે છે એટલે ન્યારે એનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means of થી થાય છે, ત્યારે એ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામનું સંસ્કૃતમાં ત્રીજી વિભક્તિનું રૂપ વપરાય છે. ન્યારે થીનો અર્થ ‘માંથી—from’ જેવા થાય છે ત્યારે એ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામ પાંચમી વિભક્તિમાં આવે છે, જેમકે ગામથી=નગરાત્ દરિયેથી=સમુદ્રાત્.

શરીરના અંગની ખોડ સૂચવનાર વિશેષણ, ખોડવાળા અંગની ત્રીજી વિભક્તિ લે છે. જેમકે,

Blind of one eye નેત્રેણ કાણઃ (કાણો),

Deaf in one ear કર્ણેન બધિરઃ (બહેરો).

Lame in one leg પાદેન લઙ્ગઃ (લંગડો).

સંસ્કૃત ત્રીજી વિભક્તિનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means of અથવા with થી થાય છે.

(આ પાઠથી નરર નજીય ત્યાં સંસ્કૃત વાક્યોના શબ્દોને મુજબતીમાં તરજુમો જે ક્રમમાં થાય તેમ ગોઠવ્યા છે)

વાક્યો.

પુરુષઃ સ્ત્રોતમ્ દણ્ડેન તાડયતિ । માણસ ચોરને લાકડીથી મારે છે.

The man beats a thief with a stick.

શરીરમ્ અલંકારૈઃ ભૂષયતિ । શરીરને ધરેણીથી શણગારે છે. He

adorns the body with ornaments.

નાવિકાઃ નદેન સમુદ્રમ્ પ્રવિશન્તિ । ખલાસિઓ નદીથી સમુદ્રમાં

પેસે છે. Sailors enter the sea by river.

યોધઃ બાણૈઃ અરિમ્ જયતિ । યોધો બાણોવડે શત્રુને જીતે છે.

A warrior conquers the enemy by arrows.

પાદેનઃ સ્વજ્ઞઃ । પગે લંગડો. Lame by one foot.

હરિઃ પુત્રૈઃ સહ ગ્રામમ્ ગચ્છતિ । હરિ છોકરાની સાથે ગામ જાય છે.

Hari goes to a village with his sons.

ચક્રામ્બામ્ રથઃ ચલતિ । બે પૈડાંથી ગાડી ચાલે છે. The chariot

moves by two wheels.

સ્થાનિત્રેણ સ્થનતિ । તે પાવડાથી ખોદે છે. He digs with a spade.

રામઃ અર્ચ્યેણ ઋષિમ્ પૂજયતિ । રામ અર્ધ વડે ઋષિને પૂજે છે.

Rama worships the sage with materials of worship.

કવયઃ શ્લોકૈઃ નૃપમ્ વર્ણયન્તિ । કવિઓ શ્લોકોથી રાજાને વર્ણવે છે.

Poets extol a king by verses.

બુધાઃ સુખેન જીવન્તિ । ડાહ્યા મનુષ્યો સુખથી જીવે છે. Wise

men live in happiness.

જનઃ નેત્રામ્બ્યામ્ પશ્યતિ । માણસ બે આંખથી જુએ છે. Man

sees with two eyes.

વારિણા હસ્તૌ ક્ષાલયતિ । જળથી બે હાથ ધુએ છે. He washes

his two hands with water.

પાણિમ્બ્યામ્ શીર્ષમ્ સ્પૃશતિ । બંને હાથે માથાને અડકે છે. He

touches his head with two hands.

સિંહઃ નલૈઃ ગજાન્ દારયતિ । સિંહ નખોત્તી હાથીઓને ફાડે છે.

A lion tears elephants by means of nails.

અગ્નિના ગૃહમ્ દહતિ । દેવતાથી ઘરને આળે છે. He burns the house with fire.

બુધઃ શાસ્ત્રૈઃ તત્ત્વમ્ અવગચ્છતિ । ઝલો માણસ શાસ્ત્રોથી સત્ય જાણે છે.

A wise man knows the truth by the Shastras.

યોધઃ પત્તિમિઃ ગચ્છતિ । યોધો પાળાઓ સાથે જાય છે. A warrior goes with foot-soldiers.

બાલાઃ પાદાભ્યામ્ ધાવન્તિ । બાળકો પોતાના બે પગવતી દોડે છે.

Children run with their feet.

પુણ્યેન હરિમ્ પશ્યતિ । પુણ્યવડે ઈશ્વરને જુઓ છે. He sees God by merit.

હરિઃ રામં કરેણ આહ્વયતિ । હરિ રામને હાથવતી બોલાવે છે.

Hari calls Rama by the hand.

રામઃ કપિમિઃ રાવણમ્ જયતિ । રામ વાંદરાવડે રાવણને જીતે છે.

Rama conquers Ravana by the help of monkeys.

ગોત્રેણ કૌશિકઃ અસ્મિ । ગોત્રથી હું કુશના કુળનો છું. I am a descendant of Kusha by race.

જીવઃ દુઃસ્થેન મુહ્યતિ । પ્રાણી દુઃખથી મોહ પામે છે. A man faints with misery.

ઈન્ધનૈઃ ઓદનમ્ પચતિ । અળતણથી ભાત રંધે છે. He cooks rice with fuel.

રામ શરીરને જવાહીરથી શણગારે છે. રામઃ શરીરમ્ મણિમિઃ
ભૂષયતિ રામઃ શરીરં મણિમિર્ભૂષયતિ ।

માણસ મ્હોડેથી બોલે છે. જનઃ મુસ્થેન વદતિ । જનો મુસ્થેન વદતિ ।
મનુષ્યો શરીરને અનવડે પોષે છે. મનુષ્યાઃ શરીરાણિ અન્નેન
પુષ્યન્તિ । મનુષ્યાઃ શરીરાણ્યન્નેન પુષ્યન્તિ ।

તેઓ માથે યોગ લઈ જાય છે. શીર્ષેઃ મારાન્ બહન્તિ । શીર્ષે-
મારાન્ બહન્તિ ।

હરિ યત્નોથી ઋષિને પ્રસન્ન કરે છે. હરિઃ યત્નૈઃઋષિમ્ પ્રીણયતિ ।
હરિર્યત્નૈર્ઋષિં પ્રીણયતિ ।

રાગ્ન બેટોથી પ્રસન્ન થાય છે. નૃપાઃ ઉપહારૈઃ તુષ્યન્તિ । નૃપા-
ઉપહારૈસ્તુષ્યન્તિ ।

રથો સાંચાથી ચાલે છે. રથાઃ યન્ત્રૈઃ ચલન્તિ । રથા યન્ત્રૈશ્ચલન્તિ ।
બ્રાહ્મણો દેવને બે મંત્રોથી બ્યાવાહન કરે છે. બ્રાહ્મણાઃ દેવમ્ સૂક્તા-
મ્યામ્ આહ્વયન્તિ । બ્રાહ્મણા દેવં સૂક્તામ્યામાહ્વયન્તિ ।

વિધિ પ્રમાણે ઈશ્વરને પૂજે છે. વિધિના ઈશ્વરમ્ યજતિ । વિધિને
શ્વરં યજતિ ।

રામને બે શ્લોકોથી પ્રાર્થે છે. રામમ્ શ્લોકામ્યામ્ શંસતિ । રામં
શ્લોકામ્યાં શંસતિ ।

માણસ શત્રુને તરવારથી મારે છે. જનઃ અરિમ્ અસિના તાડયતિ ।
જનોઽરિમસિના તાડયતિ ।

રામ સારથિ સાથે જાય છે. રામઃ સારથિના સહ ગચ્છતિ ।

સરોવર કમળોથી શોભે છે. કાસારઃ કમલૈઃ વિરાજતિ । કાસારઃ
કમલૈર્વિરાજતિ ।

બોદ્ર ધણા જવાહિરથી પણ રાગ થતા નથી. જનાઃ પ્રમૂતૈઃ મણિભિઃ
અપિ ન તુષ્યન્તિ । જનાઃ પ્રમૂતૈર્મણિભિરપિ ન તુષ્યન્તિ ।

અમે રથે ગામ જઈએ છીએ. રથેન ગ્રામમ્ ગચ્છામઃ । રથેન ગ્રામં
ગચ્છામઃ ।

દેવોને બહિઓથી પ્રસન્ન કરે છે. દેવાન્ બહિભિઃ પ્રીણયતિ ।

વાઘ માંસપર જીવે છે. વ્યાઘ્રઃ માંસેન જીવતિ । વ્યાઘ્રો માંસેન જીવતિ ।
તે મનથી ઈશ્વરને ચિંતવે છે. ચિત્તેન ઈશ્વરમ્ ચિન્તયતિ । ચિત્તેને
શ્વરં ચિન્તયતિ ।

ઈન્દ્ર વજ્રવતી પર્વતોને પ્રહારે છે. ઇન્દ્રઃ વજ્રેણ પર્વતાન્ પ્રહરતિ ।
ઈન્દ્રો વજ્રેણ પર્વતાન્ પ્રહરતિ । પર્વતાન્ને બદ્ધે પર્વતેષુ પણ થાય છે.

અડ પ્રાણીથી ઉગે છે. વૃક્ષાઃ જલેન રોહન્તિ । વૃક્ષા જલેન રોહન્તિ ।
વાંદરા ફળથી સતોષ પામે છે. કપયઃ ફલૈઃ તુષ્યન્તિ । કપયઃ
ફલૈસ્તુષ્યન્તિ ।

વસંત વૃક્ષોને પાંદડાંથી શોભાવે છે. વસન્તઃ વૃક્ષાન્ પર્ણેઃ ભૂષયતિ ।
વસન્તો વૃક્ષાન્ પર્ણેર્ભૂષયતિ ।

તળાવો સૂર્યથી શોભાય છે. કાસારાઃ રવિના શુષ્યન્તિ । કાસારા
રવિના શુષ્યન્તિ ।

આયુ ભારથી નમી જાય છે. શીર્ષમ્ ભારેણ નમતિ । શીર્ષ ભારેણ
નમતિ ।

પાઠ ૮ મો.

નિયમો.

ક્રોધ, દ્રોહ, ईर्ष्या અને અસૂયાનાં વાચક ક્રિયાપદોની સાથે જે
મનુષ્ય અથવા વસ્તુ પ્રતિ ક્રોધ વગેરે દર્શાવવામાં આવે છે તેની ચોથી
વિભક્તિ આવે છે; જેમકે તે હરિપર ક્રોધે ભરાય છે. હરયે કુપ્યતિ.

દા (યચ્છ)ની સાથે જેને અપાતું હોય તેની ચોથી વિભક્તિ આવે
છે; જેમકે બ્રાહ્મણોને નિષ્ક આપું છું. બ્રાહ્મણેભ્યો નિષ્કાન્ યચ્છામિ ।

ક્ ક્ષ કે ઘ્ | ની પછી કોઈ ધ્રોપ | ક્ ક્ષ કે ઘ્ને બદલે ગ્ મુકાય છે.
| યંજન કે સ્વરથી શરૂ
થતો શબ્દ આવે તો |

ચ્ છ કે જ્	”	”	ચ્ છ કે જ્	”	જ્	”
ઢ્ ઢ કે ઢ્	”	”	ઢ્ ઢ કે ઢ્	”	ઢ્	”
ત્ થ કે ધ્	”	”	ત્ થ કે ધ્	”	ધ્	”
પ્ ફ કે મ્	”	”	પ્ ફ કે મ્	”	મ્	”

(આમાં તૂ ને બદલે દ્ થાય એવા દ્વિપદા ધણીવાર આવે છે.)
જેમકે દોધ્+ધિ=દોગ્ધિ, આચ્+જ્ઞલૌ=આજ્ઞલૌ, સુદ્+મ્યામ્=
સુદ્મ્યામ્, ઉપાનધ્+મિઃ=ઉપનદ્મિઃ, નગરાત્+આગચ્છતિ=નગરા
વાગચ્છતિ, દ્વીપાત્+દ્વીપમ્=દ્વીપાદ્દ્વીપમ્, ગુપ્+મ્યામ્=ગુન્મ્યામ્.

મગવત્+આ=મગવતા } આ શબ્દોમાં આ ઔ અને ઈ એ
 મવત્+ઔ=મવતૌ } છે પણ સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દો નથી.
 જગત્+ઈ=જગતી } માટે ત્ નો દ્ થયો નથી.

જેના પ્રતિ નમઃ અથવા સ્વસ્તિ બોલીએ તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે દેવેભ્યો નમઃ સ્વસ્તિ હરયે.

વિનાની સાથે છઠી વિભક્તિને બદલે બીજી, ત્રીજી કે પાંચમી વિભક્તિ આવે છે.

ધૃ ક્રિયાપદની સાથે જે પૈસાનો માગનાર હોય તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે રામાય નિષ્કાન્ ધારયતિ ।

(૧) યાચ્, પચ્, દણ્, પ્રચ્છ અને જિ આટલા ધાતુઓને એ કર્મ આવે છે.

(૨) તેમજ ની, દ્, કૃષ્ અને વહ્ આ ધાતુઓને પણ એ કર્મ આવે છે. યાચ્ વગેરે ધાતુઓનો સહભેદ ની, દ્ વગેરે ધાતુઓના સહભેદથી જુદી રીતે થાય છે તે માટે ૧૨મા પાઠના સહભેદના નિયમોમાં નિયમ છે.

વાક્યો.

હરિઃ બ્રાહ્મણેભ્યઃ નિષ્કાન્ યચ્છતિ । હરિ બ્રાહ્મણોને નિષ્ક આપે છે. Hari gives Nishkas to Brahmanas.

મનુષ્યઃ ગ્રામાય ગચ્છતિ । માણસ ગામ જાય છે. The man goes to a village.

કલ્યાણાય હરિમ્ ભજતિ । કલ્યાણને માટે હરિને ભજે છે. He worships Vishnu (or Indra) for welfare.

ફલેભ્યઃ ગચ્છામિ । ફળો માટે જઈ. I go for fruits.

હરયે નૃપતિઃ કુપ્યતિ । હરિપર રાજા દ્રોષે છે. A king becomes angry with Hari.

મોદકેભ્યઃ બાલઃ સ્પૃહયતિ । લાડુની આળસ સ્પૃહા કરે છે. A child desires sweet balls.

નગરાત્ આગચ્છતિ । તે શહેરમાંથી આવે છે. He comes from the town.

અમ્બાત્ પતતિ । તે ઘોડા પરથી પડે છે. He falls from the horse.

અતિથિભ્યઃ અન્નમ્ યચ્છતિ । પરીણાઓને અન્ન આપે છે. He gives food to the guests.

તિલેભ્યઃ માશન્ પ્રતિયચ્છતિ । તલને બદલે અડદ આપે છે. He exchanges pulse for sesamum.

આચાર્યાઃ આસનેભ્યઃ ઉત્તિષ્ઠન્તિ । આચાર્યો આસનપરથી ઉઠે છે. Preceptors get up from their seats.

વધાત્ વિના અરિઃ ન શામ્યતિ । માર્યા વિના શત્રુ શાંત થતા નથી. The enemy is not calm without killing.

રવેઃ લોકઃ સુખમ્ અધિગચ્છતિ । સૂર્યથી લોક સુખને મેળવે છે. The world obtains happiness from the sun.

નૃપઃ પ્રાસાદાત્ જનમ્ પશ્યતિ । રાજા મહેલપરથી શ્રોકને જુએ છે. The king sees people from the palace.

શિષ્યાય શાસ્ત્રમ્ ઉપદિશતિ । તે શિષ્યને શાસ્ત્ર શિખવે છે. He teaches science to his pupil.

કલિભ્યઃ દુઃસ્વાનિ ઉદ્ભવન્તિ । ક્રોધાથી દુઃખો ઉપજે છે. Miseries are produced from quarrels.

ગજાઃ શિખરાત્ પતન્તિ । હાથીઓ શિખરપરથી પડે છે. Elephants fall from the top.

સાર્થઃ દ્વીપાત્ દ્વીપમ્ અટ્ટતિ । વ્યાપારીનું ટોળું એટ્ટે એટ્ટ ભટકે છે. A caravan wanders from island to island.

રામઃ મૃત્યુમ્ ક્રોધાત્ તાડયતિ । રામ આક્રોધને ક્રોધથી મારે છે. Rama beats the servant through anger.

નગરમ્ વનાત્ યોજનમ્ । શહેર જંગલથી આઠ માઈલ છે. The town is eight miles from the forest.

દેવેભ્યઃ નમઃ । દેવોને પ્રણામ. Bow to the gods.

સ્વસ્તિ હરયે । હરિને સ્વસ્તિ. હરિનું કલ્યાણ થાઓ. Fare it well with Hari.

वराहः पल्ललेम्बः उत्तिष्ठन्ति । हुकरो आपोन्मीयाभांथी नीकणे छे.
Hogs rise from puddles.

विनयः सुखाय भवति । विवेक सुખने भाटे छे. विनयथी सुખ थाय.
छे. Modesty leads to happiness.

हरिः रामाय निष्कान् धारयति । हरिने रामनुं निष्कानु देवुं छे.
Hari owes niskas to Rama.

(हवेथी धर्मिण वाक्योनं संस्कृत करती वખते नेभां रहली संधि.
थती હોય તે વાક્યને સંધિ સાથેજ આપીશું.

રામ જમવા માટે ઘેર જાય છે. રામો મોજનાય ગૃહં ગચ્છતિ ।
ઝડપરથી ફળો પડે છે. વૃક્ષેભ્યઃ ફલાનિ પતન્તિ ।

હું જમકેને પૈસા આપું છું. યાચકેભ્યો દ્રવ્યં યચ્છામિ ।
હરિને અશ્વપતિનું સોનું દેવું છું. હરિ અશ્વપતિને સો ધારે છે. હરિઃ

અશ્વપતયે શતમ ધારયતિ । હરિરશ્વપતયે શતં ધારયતિ ।
ગણે માણસ મોક્ષ માટે હથેરને બળે છે. પ્રજ્ઞઃ મોક્ષાય હૈશ્વરમ્
યજતિ । પ્રજ્ઞો મોક્ષાય હૈશ્વરં યજતિ ।

સેનાપતિ સિપાહ્યાં ગામોગામ લઈ જાય છે. સેનાપતિઃ સૈનિકાન્
ગ્રામાત્ ગ્રામમ્ નયતિ । સેનાપતિઃ સૈનિકાન્ ગ્રામાદ્
ગ્રામં નયતિ ।

બ્રાહ્મણો રાગ્ન્યાક્રાંતેથી દ્રવ્યમેળવે છે. બ્રાહ્મણા નૃપેભ્યો ધનમધિગચ્છન્તિ ।

પહાડ દરિયાપરથી બે કોશ પર છે. પર્વતઃ સમુદ્રાત્ ક્રોશૌ અસ્તિ ।
પર્વતઃ સમુદ્રાત્ ક્રોશાવસ્તિ ।

ક્રોશૌ (પાંડરી વિભક્તિ) અથવા ક્રોશયોઃ (સાતમી વિભક્તિ) બંને આવે છે.

હરિ પુષ્પો માટે વાડીએ જાય છે. હરિઃ પુષ્પેભ્યઃ ઉદ્યાનમ્ ગચ્છતિ ।

હરિઃ પુષ્પેભ્ય ઉદ્યાનં ગચ્છતિ ।

દુઃખ પાપથી નિપળે છે. દુઃખં પાપાદુઃક્રવતિ ।

દેવો પાપીઆને સ્વર્ગમાંથી ફેંકે છે. દેવાઃ પાપાન્ સ્વર્ગાત્ ક્ષિપન્તિ ।

રામ પોતાના ગ્રામથી ચુકે છે. રામઃ સ્વકુલ્યેભ્યઃ પ્રમાદ્યતિ ।

તે બે ઢગલામાંથી ચાખ્યા આણે છે. રાશિભ્યાં તળુલમાનયતિ ।

શિષ્યો આચાર્યોથી જ્ઞાન મેળવે છે. શિષ્યા આચાર્યેભ્યો

જ્ઞાનમધિગચ્છન્તિ ।

રાજા રાજ્યોને શંતુઓથી રક્ષે છે. નૃપા રાજ્યાનિ અરિમ્યઃ રક્ષન્તિ ।

નૃપા રાજ્યાન્યરિમ્યો રક્ષન્તિ ।

રાજગાદીપરથી સેનાપતિનેકહે છે. નૃપઃ આસનાત્ સેનાપતિ કથયતિ ॥

તે આજસમાંથી પગથું પણ ખસતો નથી. જાડયાત્પદમપિ ન ચલતિ ॥

તે વિનયથી મૂકો ઉભો છે. વિનયાત્ મૂકઃ તિષ્ઠતિ । વિનયાદ્

મૂકસ્તિષ્ઠતિ । વિનયાન્મૌનં મજતિ ।

હું વાડીમાંથી પાછો આવું છું. ઉદ્યાનાત્ પ્રત્યાગચ્છામિ ।

ખેડુતો અનાજ માટે ખેતર ખેડે છે. કૃષીબલા ધાન્યાય ક્ષેત્રં કૃષન્તિ ।

છોકરો પિતા કનેથી પૈસા મેળવે છે પુત્રો જનકાદ્ધનમધિગચ્છતિ ।

મૂર્ખા અજ્ઞાનને લીધે બચડે છે મૂર્ખાઃ અજ્ઞાનાત્ જલ્પન્તિ । મૂર્ખા

અજ્ઞાનાજ્જલ્પન્તિ ।

હુકરો તળાવમાંથી પાણી પીએ છે. વરાહાઃ કાસારાત્ જલમ્

પિબન્તિ । વરાહાઃ કાસારાજ્જલં પિબન્તિ ।

આકાશમાંથી તારા ખરે છે. આકાશાત્ તારકાણિ પતન્તિ ।

કવિઓનું કલ્યાણ થાઓ સ્વસ્તિ કવિમ્યઃ ।

પાઠ ૯ મો.

પ્રિય dear તથા પશ્ચાત્ after ની સાથે છઠ્ઠી વિભક્તિ આવે છે.

Rama is dear to Krishna. રામઃ કૃષ્ણસ્ય પ્રિયઃ ।

Govind is dear to Laxmana ગોવિન્દો લક્ષ્મણસ્ય પ્રિયઃ ।

After a day દિવસસ્ય પશ્ચાત્

After a month. માસસ્ય પશ્ચાત્

After childhood. બાલ્યસ્ય પશ્ચાત્

વાક્યો.

નૃપઃ નરાણામ્ પાલકઃ । રાજા માણુસોને પાળનાર છે. A king is the protector of men

સમુદ્રસ્ય જલમ્ લવણમ્ દરિયાનું પાણી ખાંડ હોય છે. The water of the sea is salt.

દેવસ્ય પ્રસાદેન ઝીવામિ । હું ઈશ્વરની કૃપાથી જીવું છું. I live by the grace of God.

સાક્ષાણામ તત્ત્વમ્ પ્રજ્ઞઃ बोधति । શાસ્ત્રોનું તત્ત્વ ડાહ્યા માણસ જાણે છે. A wise man knows the truth of the sciences.

वीरयोः युद्धम् भवति । બે જોદ્ધા વચ્ચે લડાઈ થાય છે. There is a fight between the two warriors.

वारीणाम् निधिः उदधिः । જળનો બંડાર મહાસાગર છે. The ocean is the store of waters.

आसनेषु उपविशन्ति । તેઓ પોતાનાં આસનોપર બેસે છે. They sit on their seats.

गिरिः शिखरात् वृषः पतति । પર્વતની ટોચ પરથી બળદ પડે છે. The bullock falls from the top of the mountain.

कासारे कमलानि उद्भवन्ति । તળાવમાં કમળો થાય છે. Lotuses are produced in a lake.

गजानाम् यूथम् चरति । હાથીઓનું ટોળું જાય છે. A herd of elephants goes.

ग्रीष्मे सूर्यस्य प्रकाशः चण्डः भवति । ઉત્ક્રાણામાં સૂર્યનો તાપ સખત હોય છે. The light of the sun becomes fierce in the summer.

वर्णानाम् ब्राह्मणः श्रेष्ठः । વર્ણોમાં બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે. Brahmin is the best of all castes.

ऋषीणाम् वचनम् प्रमाणम् । ઋષિઓનું કહેવું પ્રમાણ છે. The saying of sages is an authority.

शठानाम् चरितम् गर्ह्यम् । લુચ્યાઓનું આચરણ નિન્દવા જેવું છે. The conduct of rogues is censurable.

कवयः लोकेषु वीराणाम् पराक्रमान् प्रथयन्ति । કવિઓ લોકોમાં યોદ્ધાના પરાક્રમો પ્રકટ કરે છે. Poets publish the exploits of warriors among the people.

હરે: પુસ્તકમ્ ક અસ્તિ । હરિનું પુસ્તક ક્યાં છે ? Where is Hari's book ?

નગરે જના: વસન્તિ । શહેરમાં લોકો રહે છે. People dwell in a town.

રામસ્ય પુત્રા: ગ્રામમ્ ગચ્છન્તિ । રામના છોકરા ગામ જાય છે. Rama's sons go to a village.

વનૈષુ શ્વાપદા: સન્તિ । જંગલોમાં શિકારી પશુઓ હોય છે. There are beasts of prey in forests.

આચાર્યા: શિષ્યાણામ્ ધર્મમ્ કથયન્તિ । આચાર્યો શિષ્યોનો ધર્મ કહે છે. Preceptors tell the duty of their pupils.

મનુષ્યાણામ્ વ્યાધય: અગદેન નશ્યન્તિ । માણસોના રોગો ઔષધથી નાશ પામે છે. Diseases of men perish by medicine..

રામસ્ય સારથિ: સુમન્ત્ર: વનમ્ રથમ્ નયતિ । રામનો સારથી સુમન્ત્ર વનમાં રથ લઈ જાય છે. Rama's charioteer sumantra leads the chariot to the forest.

ચન્દ્રસ્ય પ્રકાશ: જનાનામ્ આહ્લાદક: ભવતિ । ચંદ્રનું અનુવાળું માણસોને આનંદ આપનારું હોય છે. The light of the moon is delighting to men.

ગિરિષુ સિંહા: વસન્તિ । પહાડોપર સિંહો રહે છે. Lions dwell on mountains.

નૃપતિ: અરીણામ્ સૈનિકાન્ જયતિ । રાજા શત્રુઓના સિપાહીઓને જિતે છે. The king conquers the soldiers of his enemies:

યોધસ્ય પાળૌં સ્વર્ગ: અસ્તિ । યોદ્ધાના હાથમાં તરવાર છે. There is a sword in the hand of the warrior.

યતીનામ્ ચિત્તમ્ ધૂર્જટૌં । યોગિઓનું ચિત્ત શિવમાં છે. The mind of ascetics is in God Siva.

હરિના એ છોકરાઓની ચાલ વખાણવા લાયક છે. હરે: પુત્રયોરાચાર:
પ્રશસ્ય: ।

(સંસ્કૃતમાં વિશેષણને વિશેષ્યની જાતિ વિભક્તિ અને વચન લાગે છે.
તે પ્રમાણે આચાર: નરજાતિ પહેલી વિભક્તિનું એક વચન છે.
તેથી પ્રશસ્ય નું નરજાતિ પહેલીનું એક વચન પ્રશસ્ય: વાપર્યું છે.)

ધરોમાં દીવા છે. ગૃહેષુ દીપા: સન્તિ ।

જક્ષો કુબેરના ચાકરો છે. યક્ષા ધનપતેર્મૃત્યા: સન્તિ ।

વાંદરાનાં પુંછડાં લાંબાં હોય છે. કપીનાં લાંગૂલાનિ દીર્ઘાણિ ।

[આ વાક્યમાં દીર્ઘને જાતિ, વિભક્તિ અને વચન લાગે છે. કારણ કે

દીર્ઘ એ લાંગૂલનું વિશેષણ છે.]

કવિઓમાં કાલિદાસ પહેલો છે. કવિષુ કાલિદાસ: પ્રથમ: ।

માણસનો નોકર ગામડે જાય છે. જનસ્ય કિકર: ગ્રામં ગચ્છતિ ।

રાજા મહેલોમાં રહે છે. નૃપા: પ્રાસાદેષુ વસન્તિ ।

રામ માણસોમાં શ્રેષ્ઠ છે. રામો નરાણાં શ્રેષ્ઠ: ।

સરોવરનું પાણી ખાંડ છે. કાસારાણાં જલં લવણમ્ ।

પહાડોના શિખરોપર બરફ છે. ગિરીણાં શિખરેષુ હિમમસ્તિ ।

ચોર બ્રાહ્મણનું ધન ચોરે છે. સ્તેનો બ્રાહ્મણસ્ય ધનં ચોરયતિ ।

વાડીઓની શોભાથી હું સંતોષ પામું છું. ઉદ્યાનાનાં સૌન્દર્યેણ તુષ્યામિ ।

તે ઝાડનું પાંદડું આણે છે. વૃક્ષસ્ય પર્ણમાનયતિ ।

હું દેવતામાં, ધી નાંખું છું. અગ્નૌ ઘૃતં ક્ષિપામિ ।

ખલાસીઓનું વેર લડાઈનું કારણ છે. નાવિકાનાં વૈરં યુદ્ધસ્ય કારણમ્ ।

મૂર્ખનું ઓસડ નહીં. મૂર્ખસ્ય ઔષધમ્ ન । મૂર્ખસ્યૌષધં ન ।

હે હરિ ! લોકો સભ્યતાથી સંતોષ પામે છે. હરે જના વિનયેન તુષ્યન્તિ ।

વાંદળાં આકાશમાં ફરે છે. મેઘા આકાશે સરન્તિ ।

યોગિઓનો વાસ જંગલમાં હોય છે. યતીનાં વાસો વનેષ્વસ્તિ ।

મહાસાગરમાં ધણાં જવાહીર હોય છે. ઉદ્ધૌ પ્રભૂતાનિ રત્નાનિ સન્તિ ।

વાડીમાં ટુલો વૃક્ષોને શણગારે છે. ઉદ્યાને કુસુમાનિ વૃક્ષાન્ મૃષ્યન્તિ ।

અર્થે માણસ મનમાં ક્રોધને અવકાશ આપતો નથી. પ્રહસ્તિતે ક્રોધાંશ (અથવા ક્રોધસ્ય) અવકાશમ્ ન યચ્છતિ । પ્રહસ્તિતે ક્રોધા-
વાવકાશં ન યચ્છતિ ।

હૃદય પાપીઓના પાપોને માફ કરે છે. ईश्वरः पापानां पापानि
क्षाम्यति ।

પાણીમાં કમળો ઉગે છે. जले कमलानि रोहन्ति ।

પાઠ ૧૦ મો.

ચ અને વા એ બે અવ્યયો જે બે શબ્દો અથવા વાક્યોને બેડે
અથવા છુટા પાડે તે દરેક શબ્દ અથવા વાક્યની પછી દરેક વખત વપરાય છે.
જેમકે હરિશ્ચ ગોવિન્દશ્ચ અથવા હરિર્ગોવિન્દશ્ચ હરિર્ગચ્છતિ ચ
રામ આગચ્છતિ ચ અથવા હરિર્ગચ્છતિ રામ આગચ્છતિ ચ
પાછળનાં વાક્યોને છેડે ચ ન મૂકતાં એક શબ્દ છોડીને પણ કાઠ વખત
મુકાય છે. જેમકે હરિર્ગચ્છતિ રામઆગચ્છતિ ।

ક્રિયાપદના કર્તાનું કળ કર્તાને પોતાને મળે છે ત્યારે આત્મનેપદ
વપરાય છે અને બીજાને મળે છે ત્યારે પરસ્મૈપદ વપરાય છે.

સંસ્કૃત ગ્રંથકારોએ આ નિયમને ખાસ કરી પાળ્યો નથી તોપણ
પરસ્મૈપદ ને પારકાને માટે ‘પદ’ કેમ કહે છે અને આત્મનેપદ ને
આત્મને પોતાને માટે પદ કેમ કહે છે તે સવાલના જવાબમાં આ
વ્યાકરણશાસ્ત્રનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાનો રીવાજ છે.

પચતિ He cooks (for another)

પચતે He cooks (for himself)

સંસ્કૃતમાં કેટલાક ધાતુઓ માત્ર પરસ્મૈપદી છે, કેટલાક ધાતુઓ માત્ર
‘આત્મનેપદી’ છે અને કેટલાક બંને પદના છે. (ઉભયપદી) છે.

ઉભયપદી ધાતુના દાખલા:-જિ, ની, પચ્ વગેરે.

દશમા ગણના ધાતુઓ ઘણું ખરૂં બને પદના છે. કથયતિ-
કથયતે, ચોરયતિ-ચોરયતે, ગણયતિ-ગણયતે વગેરે.

દશમા ગણનાં યોગ ધાતુઓ માત્ર આત્મનેપદી છે. તેમાં મૂંઝ to seek અને મન્ત્ર to consult, to give secret advice પ્રાદિભરમાં આવેલા છે.

હસ્ત ઋકારાંત છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓને ગણની નિશાની લગાડતાં પહેલાં અંત્ય ઋ ને બદલે રિય્ સુકાય છે જેમકે હ+અ=પ્રિય . પૃ+અ=પ્રિય , મૃ+અ=પ્રિય.

આત્મનેપદી ધાતુઓનાં રૂપો:—

આ રૂપો તૈયાર કરતાં પૂર્વે ૧૨ મા પાઠને છેડે આપેલા સ્મયે, સ્મયાવહે વગેરે રૂપો તૈયાર કરવાં.

પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ સ્મયે, સ્મયાવહે...ની પેઠે લેવાં. જેમકે દૃક્ષે, દૃક્ષાવહે...etc.

ચોથા ગણના ધાતુને ચ લગાડીને તેનાં ૩૫ પણ સ્મયે, સ્મયાવહે... ની પેઠે લેવાં જેમકે યુધ્યે, યુધ્યાવહે, યુધ્યામહે...etc.

છઠ્ઠા ગણના ધાતુને અ લગાડીને તેનાં ૩૫ પણ એમજ લેવાં જેમકે મ્રિયે, મ્રિયાવહે, મ્રિયામહે, મ્રિયસે...etc.

અને દશમા ગણના ધાતુને અચ લગાડી તેનાં ૩૫ પણ એમજ લેવાં જેમકે ચોરયે ચોરયાવહે, ચોરયામહે...etc.

રુચ્ અને એજ અર્થના બીજાં ક્રિયાપદોની સાથે પ્રસન્ન થનાર અથવા સંતોષ પામનારની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. કેમજે બાળકને રૂચે છે. It pleases the child. બાલકાય રોચતે.

વાક્યો.

દેવમ્ વન્દે । હું દેવને નમું છું. I salute God.

ભયમ્ શઙ્કસે । તું જેમમથી શંકા રાખે છે. Thou suspectest danger.

હૃદયમ્ મયાત્ વેપતે । હૃદયું બીકથી ધડકે છે. The heart trembles through fear.

સૂર્યઃ પ્રકાશતે । રવિ પ્રકાશે છે. The sun shines.

વ્યાગ્રઃ મ્રિયતે । વાઘ મરે છે. A tiger dies.

અસત્યમ્ માણસે । તું બહુ બોલે છે. ૬. Thou speakest falsehood.

હરે, હઙ્ગમમ્ સ્લામે । હું હરિના ઉદ્યોગને વખાણું છું । I praise the industry of Hari.

પુસ્તકાનિ મૃગયસે । તું ગ્રંથો શોધે છે । Thou seekest books.

વીરઃ અરિમ્ નિષૂદયતે । ગ્નેધ્ધા શત્રુને હણે છે । A warrior kills an enemy.

મોદકઃ બાલકાય રોચતે । લાડુ બાળકને ભાવે છે. Sweetmeat pleases a child.

કટઃ કુત્ર વર્તતે સાંદડી ક્યાં છે ? Where is the mat ?

મણિકારઃ મણીન્ પરીક્ષતે । ઝવેરી ઝવેર પારખે છે. A jeweller examines jewels.

પુત્રસ્ય લામેન મોદતે । તે પુત્રની પ્રાપ્તિથી દરખાય છે. He rejoices at the getting of a son.

બુધઃ મોક્ષમ્ લભતે । ડાંબા માણસ મોક્ષ મેળવે છે. A wise man gets absolution.

હે રામ વિનયેન સુષ્ટુ શોભસે । હે રામ તું વિનયવડે દીક્ર શોભે છે. O Rama, modesty well becomes thee.

જ્ઞાનાત્ સુખમ્ જાયતે । જ્ઞાનથી સુખ ઉપજે છે. Happiness results from knowledge.

નારાયણે રામસ્ય સ્નેહઃ વર્ધતે । નારાયણ પર રામનો સ્નેહ વધે છે. Rama's affection for Narayana increases.

નૃપઃ જનાનામ્ કલ્યાણાય યતતે । રાજા મનુષ્યોના કલ્યાણને માટે યત્ન કરે છે. A king strives for the welfare of his people.

શિષ્યઃ આચાર્યં સેવતે । શિષ્ય આચાર્યની સેવા કરે છે. A Pupil serves his preceptor.

રામઃ વિશ્વામિત્રાત્ અસ્ત્રાણિ શિક્ષતે । રામ વિશ્વામિત્ર ક્રનેથી અસ્ત્રો શિખે છે. Rama learns (the use of) missiles from Vishvamitra.

। ગમે તેવો પદાર્થ જેવું કે તણખડું લઈને મંત્ર બહિં અને તેથી
જેનો મંત્ર બહો હોય તે પદાર્થ વર્ષાવે, અમિનો મંત્ર બહો હોય
તો અમિનો વર્ષાદ વર્ષે અને એ પરથી તે અત્ત અગ્ન્યત્ત કહેવાય
છે. આપ્રમાણે વાચ્યત્ત. નાગાત્ત વગેરે માટે સમજવું.)

સદાચારેણ મનુષ્યઃ સ્વાસ્થ્યમ્ લભતે । સદાયરણુથી માણસ શાંતિ
મેળવે છે. A man gets peace by good conduct.

પુત્રસ્ય દુરાચારાત્ સુખમ્ ન આશંસે । છોકરાના દુરાચરણને લીધે
સુખની હું આશા રાખતો નથી. I do not hope for happ-
iness from the bad conduct of my son.

દેવાનામ્ અર્ચનમ્ આરમે । દેવતાઓનું પૂજન આરંભું છું. I begin
the worship of gods.

પ્રબલેન વાતેન અપિ પર્વતઃ ન કમ્પતે । જખરા વાયુથી પણ પર્વત
ડગતો નથી. A mountain does not shake even by
strong wind.

ઈશ્વરસ્ય ધ્યાને રમે । હું ઈશ્વરના ધ્યાનમાં આનંદ પામું છું. I enjoy
pleasure in the meditation of God.

હું ન્યાયના અભ્યાસને આરંભું છું. ન્યાયસ્યાધ્યયનમારમે ।

તું દુઃખ સહે છે. ક્લેશં સહસે ।

કૃષ્ણ છોકરાઓની સાથે રમે છે. કૃષ્ણો બાલૈઃ સહ રમતે ।

ઝાડ હાલે છે. વૃક્ષઃ કમ્પતે ।

તું રાગને સેવે છે. નૃપં સેવસે ।

હું પૈસા મેળવું છું. ધનં વિન્દે ।

તે ઋષિઓને નમે છે. ઋષીન્ વન્દતે ।

ગ્રોધો શત્રુઓ જોડે લડે છે. વીરોઽરિમિર્યુધ્યતે ।

તું ઇનામ તકાસે છે. પારિતોષિકમપેક્ષસે ।

હું મિત્રોના કલ્યાણમાં હર્ષ પામું છું. મિત્રાણાં કલ્યાણે મોદે ।

શુભ્યો રાગના હુકમને ધિક્કારે છે. શઠો નૃપસ્યાદેશાનવધીરયતે ।
હું વાંદરૂં જોઉં છું. કપિમીક્ષે ।

રામ અસંખ્ય ગુણોથી શોભે છે. રામોઽસંખ્યૈર્ગુણૈઃ શોભતે ।
તે ઈશ્વરના ભયથી ગુહું ખોલતો નથી. ईश्वरस्य भयादस्त्यं न भाषते ।
ચન્દ્રનું બિંબ શુદ્ધ પક્ષમાં વધે છે. चन्द्रस्य बिम्बं शुक्लपक्षे वर्धते ।
પાપી મિત્રો તરફથી પણ વહેમાય છે. पापी मित्राण्यपि शङ्कते ।
ઝાડ ફળોના આવવાથી શોભે છે. वृक्षः फलानामुदगमेन शोभते ।
પાપથી અધ્યાત્મિક નાશ નિપજે છે. पापादाध्यात्मिको नाशो जायते ।
(આધ્યાત્મિક=છવની સારી ગતિનો) તે રત્નો શોધે છે. रत्नानि मृगयते ।
ધણુંખડે માણસ દ્રવ્યને માટે યત્ન કરે છે. प्रायो मनुष्यो द्रव्याय यतते ।
ભક્તને ઈશ્વરનું પૂજન ગમે છે, भक्तायेश्वरस्यार्चनं रोचते ।

હું શિક્ષાની બીકથી કંપું છું. दण्डस्य भयाद्वेपे ।
આચાર્ય કનેથી ધર્મ શીખું છું. आचार्याद्धर्मं शिक्षे ।
કવિ રાગને વખાણે છે. कविर्नृपं श्लाघते ।
શત્રુઓના બાણોથી મરું છું. अरीणां बाणैर्म्रिये ।

પાઠ ૧૧ મો.

વાક્યો.

ब्राह्मणाः मोदकान् स्वादन्ते । ब्राह्मणो दातुं याति ॥ Brahmins.
taste sweet balls.

मिश्रुकौ धनिकम् द्रव्यम् याचते । ये भिभारीभ्यो पैसादार कनेथी
पैसा मांगे ॥ Two beggars beg the rich man money.

स्वीयान् गुणान् कथ्येये । तमे ये पोताना गुणोने वખાણે છે.
You two flatter your own merits.

उद्योगात् धनम् लभध्वे । तमे उद्योगથી पैसा મેળવે છે. You
get wealth from exertion.

वृथा प्रगल्भध्वे । तमे नકામી બગાઈ મારે છે. You swagger
in vain.

જુધાઃ મોક્ષમ વિન્દન્તે । ગણા માણસો મોક્ષ મેળવે છે. *Wise men obtain absolution.*

કપટમ શક્યેયે । તમે બે કપટનો વહેમ રાખો છો. *You two suspect fraud.*

નરાઃ મિત્રાણામ્ અમ્યુદયે મોદન્તે । : માણસો મિત્રની સંપત્તિમાં હરખાય છે. *Men rejoice at the prosperity of friends.*

મુનીન્ અમિવાદયાવહે । ॥૨૫૧॥ અમે બે નમીએ છીએ. *We two salute sages.*

મૂર્ખાણામ્ વૈયાત્યમ ન સહામહે । મૂર્ખોનું અસભ્યપણું અમે સહન કરતા નથી. *We do not endure the impudence of fools.*

વૃક્ષેષુ કુસુમાનિ વર્તન્તે । ઝડોપર ફૂલો છે. *There are flowers on the trees.*

આર્ચયિસ્ય નિર્દેશમ્ અનુરુઘ્યધ્વે । તમે આચાર્યની આજ્ઞા માનો છો. *You obey the direction of your preceptor.*

શ્રુત્યાનામ્ અપરાધાન્ ક્ષમામહે । અમે નોકરોના અપરાધો માફ કરીએ છીએ. *We forgive the faults of our servants.*

રામસ્ય નયને સ્પન્દેતે । રામની બે આંખો ફરકે છે. *Rama's two eyes throb.*

આકાશે વિહગાઃ ડયન્તે । આકાશમાં પક્ષીઓ ઉડે છે. *Birds fly in the sky.*

જનાઃ કૃષ્ણસ્ય ચાતુર્યેણ વિસ્મયન્તે । માણસો કૃષ્ણની ચતુરાઈથી વિસ્મય પામે છે. *Men wonder at the skill of Krishna.*

દેવસ્ય આરાધનાય ગાનમ્ આરમામહે । અમે દેવની પ્રસન્નતા માટે (દેવને પ્રસન્ન કરવાને) ગાયન આરંભીએ છીએ. *We commence singing for the propitiation of (to propitiate) God.*

દિવા તારકાણિ ન પ્રકાશન્તે । દિવસે તારા ચળકતા નથી. *Stars do not shine by day.*

પાપાઃ ચત્વર્ત્તીયમ ન દૈક્ષન્તે । પાપીઓ નિંદાને ઝોતા નથી. Sinners do not see (care for) censure.

વ્રજ્ઞાઃ સત્યમ ચ હિતકરમ ચ વાક્યમ માવન્તે । ડાહ્યા પુરૂષો સત્ય અને હિતકર વાક્ય બોલે છે. Wise men speak a true and beneficial sentence.

નૃપતયઃ શાસનસ્ય મજ્જમ ન ક્ષમન્તે । રાજાઓ પોતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન સહન કરતા નથી. Kings do not forgive the violation of their order.

ગાયકાન્ સંગીતમ શિક્ષાવહે । અમે બે ગવેયા કનેથી ગાયન શિખીએ છીએ. We two learn singing from a songster.

બુધાઃ મોક્ષાય યતન્તે । ડાહ્યા પુરૂષો મોક્ષને માટે યત્ન કરે છે, Wise men strive for absolution,

વાતેન વૃક્ષાઃ કમ્પન્તે । પવનથી ઝાડ હાલે છે. Trees shake by the wind.

નરાઃ દેવાન્ ભોગાન્ મિક્ષન્તે । માણસો દેવો કનેથી બોગો ચાએ છે. Men beg gods objects of enjoyment.

વસન્તમાં કૃજો મેળવીએ છીએ. વસન્તે ફલાનિ લભામહે ।

તમે ગુહ્યાણું બોલો છો, અસત્યાનિ માલખ્તે ।

પર્વતા હાલે છે. પર્વતાઃ કમ્પન્તે ।

તારા પ્રકાશે છે. તારકાણિ પ્રકાશન્તે ।

નૃત્ય શિખો છો. નૃત્યં શિક્ષાધ્વે ।

નારાયણના બે મિત્રો તેના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે. નારાયણસ્ય મિત્રે કલ્યાણાય યતેતે । (આ સંસ્કૃત વાક્યથી એવું પણ સમગ્રાય કે નારાયણના મિત્રો તેમના પોતાના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે. માટે નીચેનું જરા સાદું છે—નારાયણસ્ય કલ્યાણાય યતેતે ।

અમે બે રાજાને સેવીએ છીએ. નૃપં સેવાવહે ।

તમે બે કેરી ચાખો છો. આમ્નાણિ સ્વાદેયે ।

અમે મહેશની ટોચપર મોર બેઠાએ છીએ. પ્રાસાદસ્ય શિખરે મયુ-
રમીક્ષામહે ।

વાધો ધાસ તથા ઝાઝનાં પાંદડાં ચાખતા નથી. વ્યાઘ્રાસ્તૃણાનિ વૃક્ષાણાં
ચ પર્ણાનિ ન સ્વાદન્તે ।

અમે બે ઋષિઓને નમીએ છીએ. ઋષીન્ વન્દામહે ।

સુખ અને દુઃખ સંસારમાં થાય છે. સુખં ચ દુઃખં ચ સંસારે જાયેતે
(સંસારસ્ય ફલે).

તમે બે વિનાશરણુ લદો છો. વિના કારણં યુદ્ધેથે ।

બે છોકરા વાડીમાં રમે છે. બાલકાબુદ્યાને રમેતે ।

અમે બે હરિથકી કસ્યાણુની આશા રાખીએ છીએ. હરેઃ કલ્યાણ-
મપેક્ષામહે ।

તમે બે, મિત્રાના અપરાધો માફ કરો છો. મિત્રાણામપરાધાન્ ક્ષમેથે ।

તેઓ ડાહ્યા માણસોના ગુણને વખાણે છે. પ્રજ્ઞાનાન્ ગુણાન્ સ્લાઘન્તે ।
પ્રજ્ઞાનાં ગુણાન્ સ્લાઘન્તે ।

પાપમાંથી ક્ષેશો ઉપજે છે. પાપાન્ ક્લેશા જાયન્તે ।

માણસો મરે છે. મનુષ્યા મ્રિયન્તે ।

ભિખારીઓ ચાખ્યા માગે છે. યાચકાસ્તણ્ડુલં યાચન્તે ।

પોપટો ખારી તરફ ઉડે છે. શુકા વાતાયને ડયન્તે ।

માણસો તેમની મહેનતનું ફળ મેળવે છે. મનુષ્યાઃ સ્વીયાનાં ચત્નાનાં
ફલં વિન્દન્તે ।

મૂર્ખના અવયવો વધે છે પણ જ્ઞાન નહીં. મૂર્ખસ્ય ગાત્રાણિ વર્ધન્તે
કિંતુ જ્ઞાનં ન ।

અમે બે, શત્રુઓના હપકા સહીએ છીએ. અરીણામુપાલમ્માન્ સહાવહે ।
યોદ્ધા શત્રુઓને વિવિધ શસ્ત્રોથી મારી નાંખે છે. યોદ્ધા અરીન્ વિવિધૈઃ
શસ્ત્રૈર્નિષૂદયન્તિ ।

પાઠ ૧૨ મો.

Passive અને Impersonal forms બંને માટે નિયમોમાં
Passive Voice સુગમતા માટે લખ્યું છે.

ક્રાપિણ ધાતુનો (passive Voice) સહભેદ કરવો હોય તો પહેલાં મૂળ ધાતુને **ય** લાગે છે અને પછી આત્મનેપદના પ્રત્યયો લાગે છે. એટલે તે ધાતુનાં રૂપ યોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુ જેવાં લેવાય છે.

દશમાં ગણમાં મૂળ ધાતુમાં અચ્છ લાગતા પહેલાં જે ગુણ કે વૃદ્ધિ થઈ હોય તો તે ફેરવાયલા રૂપને Passive નો **ય** લાગે છે; જેમકે જોર્યતે, ઘોષ્યતે, ધાર્યતે, દાર્યતે, તાઙ્યતે પણ બુઘ્યતે, નીયતે.

આદેશ ને **ય** લાગતો નથી. જેમકે પ્રીયતે. પ્રી ધાતુ પરથી પ્રીણ ગુણ કે વૃદ્ધિવાળું રૂપ નથી પણ આદેશ છે તેને **ય** લાગ્યો નહીં. તેમજ ગમ્યતે, સિચ્યતે અને હૃષ્યતે રૂપો થયાં છે. ગચ્છ, સિચ્ચ અને હૃચ્છ એને **ય** લાગે નહીં.

Passive નો **ય** લાગતાં પહેલાં દશમા ગણના ધાતુ સિવાયના ધાતુઓ માટે નીચેના (૯) નિયમો લાગુ પડે છે.

૧ દા, ધા, તથા જેમનું રૂપ દા, ધા, જેનું થતું હોય તેવા ધાતુઓ મા, સ્થા, ગૈ, પા to drink, સો અને હા to go, જનુ-એ ધાતુઓનો અંત્યાક્ષર **ઈ** થાય છે; જેમકે દા+ય=ય=દીય, ધા+ય=ધીય, દૈ+ય=દીય, નિર્મા+ય=નિર્મીય, સ્થા+ય=સ્થીય, હા+ય=હીય, પાયતે=is protected રક્ષાય છે. પીયતે is drunk પીવાય છે. ઘે to drinkનું ધા છૂટા નિયમથી થાય છે અને પછી આ નિયમથી ધી થાય છે. તેથી ધીયતે is drunk.

૨ અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ **ઈ** હોય તો દીર્ઘ **ઈ** થાય છે.

૩ અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ **ઉ** હોય તો દીર્ઘ **ઊ** થાય છે.

૪ અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ **ઋ** હોય અને તેની પૂર્વે જોડા અક્ષર હોય તો **ઋ** નો અર્ થાય છે, અને જોડાઅક્ષર ન હોય તો **ઋ** નો રિ થાય છે. **ઋ** I p 3 p, to go. આનો પણ અર્ થાય છે.

૫ અંત્યાક્ષર દીર્ઘ **ઋ** હોય અને તેની પૂર્વે ઓષ્ટસ્થાની વ્યંજન કે **ચ** હોય તો તે દીર્ઘ **ઋ**નો **ઊર્** થાય છે, અને પૂર્વે એવા અક્ષર ન હોય તો **ઈર્** થાય છે.

૬. અત્યાક્ષર ણ, ઇ કે ઓ હોય તો તેને બદલે આ મુકાય છે.

જેમકે જિ+ય=જીય, ધ્રુ+ય=ધ્રૂય, નુ+ય=નૂય, સ્મૃ+ય=સ્મર્ય.
સ્તુ+ય=સ્તર્ય, સ્વ+ય=સ્વર્ય, ક્રુ+ય=ક્રિય, પૃ+ય=પ્રિય, મૃ+ય=મ્રિય,
સુ+ય=સ્રિય, પૂ+ય=પૂર્ય, કૃ+ય=કીર્ય, ધ્યૈ+ય=ધ્યાય, શૌ+ય=શાય.

૭. ધાતુઓના ઉપાંત્ય અનુસ્વારનો લોપ થાય છે. જેમકે ગ્રન્થ+
ય=ગ્રથ્ય, વંશ+ય=વંશ્ય, ધ્વંસ+ય=ધ્વસ્ય, રજ્જ+ય=રજ્ય, શંસ+
ય=શસ્ય, સંસ+ય=સસ્ય, સ્કન્દ+ય=સ્કદ્ય, પણ કમ્પ, નિન્દ, શક્ક અને સ્પન્દ આ ધાતુઓમાંનો અનુનાસિક ઉડતો નથી.

વच् to speak નું उच् થાય છે, જેમકે उच्यते.

यज् to worship ,, इज् ,, इज्यते.

वप् to sow ,, उप् ,, उप्यते,

वह् to bear ,, उह् ,, उह्यते.

वस् to dwell ,, उष् ,, उष्यते.

ह्वे to call ,, ह्व् ,, ह्व्यते.

वद् to speak ,, उद् ,, उद्यते.

प्रच्छ् to ask ,, पृच्छ् ,, पृच्छ्यते.

આ શિવાયના બીજા ધાતુઓમાં એવો ફેરફાર થાય છે. પણ તેનો અપ પ્રાધ્ભિરમાં પડતો નથી માટે આપ્યાં નથી.

૯ खन् to dig નું खन् અથવા खा થાય છે. જેમકે खन्यते
खायते. जन् to be produced નું जन् અથવા जा થાય છે.
જેમકે जन्यते—जायते.

૧ याच्, पच्, दण्ड्, प्रच्छ् અને जि આટલા ધાતુઓને બે કર્મ આપે છે. તેમાંનું ખુલ્લું સમગ્રદ/આવતું કર્મ direct object કહેવાય છે અને આડકતરી રીતે થયેલું કર્મ indirect object કહેવાય છે. એ ધાતુઓનું passive કરતી વખતે indirect object કર્તા થાય છે. જેમકે:—

active,

धनिकं द्रव्यं याचते ।

તણુલાન્ ઓદનં પચામિ ।

passive.

धनिको द्रव्यं याच्यते ।

તણુલા ઓદનં પચ્યન્તે ।

I cook rice into food.

ચોર શતં દષ્ણયામિ ।

ચોર: શતં દષ્ણયતે ।

I fine the thief a hundred.

જનં માર્ગે પૃચ્છામિ ।

જનો માર્ગે પૃચ્છયતે ।

જનં શતં જયામિ ।

જન: શતં જાયતે ।

(૨) ને, હ, કૃષ્ અને વહ આ ધાતુના passiveમાં direct object ન કર્તા થાય છે. જેમકે:—

ગ્રામમ્ અજાં નયતિ ।

અજા ગ્રામં નીયતે ।

—————હરતિ ।

—————હ્રિયતે ।

—————કર્ષતિ ।

—————કૃષ્યતે ।

—————વહતિ ।

—————ગ્રામમ્ ઉહ્યતે ।

વાક્યો.

બ્રાહ્મણેભ્યઃ નિષ્કાઃ દીયન્તે । બ્રાહ્મણોને સોનાની મહોરો અપાય છે.

Nishkas are given to Brahmins..

નૃપતેઃ આદેશઃ ક્રિયતે । રાજાનો હુકમ પળાય છે. The King's command is done.

અગ્નિના કાષ્ઠમ્ દહ્યતે । દેવતાથી લાકડું સળગે છે. Wood is burnt by fire.

શઠૌ પુરુષૈઃ તાડયેતે । એ લુચ્ચાઓ માણસોથી મરાય છે. Two rogues are beaten by men.

આચાર્યૈઃ ધર્મ ઉપદિશ્યતે । આચાર્યોથી ધર્મ શીખવાય છે. Duty is taught by preceptors.

મૃત્યૈઃ સેવ્યસે । તું નોકરોથી સેવાય છે. નોકરો તારી સેવામાં છે. Thou art served by servants.

મિત્રૈઃ ત્યજ્યે । મિત્રોથી હું ત્યજાઉં છું. I am abandoned by friends.

જનૈઃ દશ્યામહે । આપણે માણસોથી દેખાઈએ છીએ. We are seen by men.

व्याधिभिः पीड्यध्वे । तमे रोगोऽथी पीडयाम् । You are
pained by diseases.

जनेन प्रेक्ष्यसे । तुं भाषुसथी जेवाय છે. Thou art seen by
the man.

પુત્રૈઃ પૂજ્યેયે । છોકરાઓથી તમે એ પૂજાઓ છો. You two are
adored by your sons.

ધાન્યસ્ય રાશયઃ નીયન્તે । અનાજના ઢગલા લઈ જવાય છે. Heaps
of corn are carried.

પ્રજ્ઞૈઃ તત્ત્વમ્ બુધ્યતે । ડાહ્યાં માણસોથી સત્ય જણાય છે. Truth
is known by wise men.

નૃપેણ અરયઃ જીયન્તે । રાજાથી શત્રુઓ હતાય છે. The ene-
mies are conquered by the king.

બાલકૈઃ રુદ્યતે । બાળકોથી રડાય છે. (બાળકો રડે છે.) Children cry.

બાલકૈઃ ઉદ્યતે । બાળકોથી બોલાય છે. Children speak.

સારથી હન્યેતે । સારથીઓ હણાય છે. The two charioteers
are killed.

ઋષયઃ જનેન વન્દ્યન્તે । ઋષિઓ માણસોથી વન્દાય છે. Sages
are saluted by men.

સૂર્યેણ પ્રકાશ્યતે । સૂર્યથી પ્રકાશાય છે. (સૂર્ય પ્રકાશે છે.) The
Sun shines.

ઈશ્વરેણ ભૂયતે । ઈશ્વર છે. God exists.

(સકર્મક ધાતુના સહભેદને કર્મણિરૂપ અથવા પ્રયોગ (passive form)
અને અકર્મકના સહભેદને ભાવરૂપ અથવા પ્રયોગ (Impersonal
form) કહે છે. (કિપર ગયેલાં વાક્યોમાં રુદ્યતે, પ્રકાશ્યતે અને
ભૂયતે એ ભાવરૂપ છે.

લોકૈઃ પ્રશસ્યધ્વે । તમે લોકોથી વખણાઓ છો. You are
praised by the people.

GUIDE TO

શિષ્યૈઃ નમ્યાવહે । શિષ્યોથી અમને બેને નમન કરાય છે. અમને બેને શિષ્યો નમે છે. We two are saluted by pupils.

મોદકાઃ બાલકૈઃ સ્વાદ્યન્તે । લાડવા બાળકોથી ચખાય છે. Sweet balls are tasted by children.

છાત્રૈઃ શ્લોકાઃ પઠ્યન્તે । નિશાળીઓથી શ્લોકો બોલાય છે, Verses are learnt by pupils.

ઓદનઃ સૂદૈઃ પચ્યન્તે । ભાત રસોઈઓથી રંધાય છે. Rice is cooked by cooks.

દેવઃ વન્દ્યન્તે । દેવ વન્દાય છે. God is saluted.

શત્રુ આણુથી હણાય છે. અરિર્વાણેન હન્યન્તે ।

બાળકના હાથ પાણીથી ધોવાય છે. બાલસ્ય હસ્તૌ જલેન ક્ષાલ્યન્તે ।

તું કવિઓથી વખણાય છે. કવિભિઃ સ્માધ્યસે ।

તમે માણસોથી શોધાઓ છો. મનુષ્યેર્મુગ્યધ્વે ।

હું તોકરથી સંવાડું છું. કિકરૈઃ સેવ્યે ।

આપણે ઇશ્વરથી રક્ષાઈએ છીએ. ईश्वरेण रक्षयामहे ।

તમે બે લોકોથી ઓળખાઓ છો. जनैर्बुध्यये ।

હાથીઓ પડાણાય છે. गजा आरुह्यन्ते ।

અમે બે, શહેરીઓથી વિનવાઈએ છીએ. पौरैः प्रार्थ्यावहे ।

યોગીઓથી સંસાર તમ્મય છે, યતિભિઃ સંસારસ્યજ્યતે ।

શરીર ખોરાકથી પોષાય છે. शरीरं भोजनं पुष्यते ।

બે ઘોડા ચારોથી હરણુ કરાય છે. अश्वौ स्तेनैर्हिष्येते ।

વૃક્ષોપર પાણી છંટાય છે. वृक्षेषु वारि निच्यते ।

અનાજના ઢગલા ગોડવાય છે. धान्यस्य राशयो रच्यन्ते ।

કૃષ્ણનું શરીર ઘરેણાથી શણગારાય છે. कृष्णस्य शरीरमलंकारैर्भूष्यते ।

ગણા માણસોના ગુણો કવિઓથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. प्रज्ञानां गुणाः

કવિભિઃ પ્રધ્યન્તે ।

અવાજ સંભળાય છે. ध्वनिः श्रूयते ।

ચોરો રાગ્નઓથી દંડાય છે. સ્તેનાં નૃપૈર્દષ્યન્તે નૃપિઃ સ્તેના or
નૃપૈસ્તેના or નૃપૈ સ્તેના દષ્યન્તે ।

હરિથી એ કૃગો ખચાય છે. હરિના ફલે અચેતે ।

એ આણો ફંકાય છે. શરાવસ્યેતે ।

સમે રાગ્નથી હુકમ કરાવો છો. નૃપેનાદિદ્યધ્વે ।

મુખ હમેશાં માણસોથી ધ્મિજાય છે. સુખં નિત્યં જનૈરિવ્યતે ।

દરિયાના પાણી પીવાતાં નથી. સમુદ્રસ્ય વારીણિ ન પીયન્તે ।

દેવો સદાચારથી રાજી થાય છે. દેવાઃ સદાચારેણ પ્રીયન્તે ।

સીપાદઓ સેનાપતિથી ગણાય છે. સૈનિકાઃ સેનાપતિના ગણ્યન્તે ।

પાઠ ૧૩ મો.

શાલા અને દાસીનાં ૩૫ ૧૫મા પાઠમાં આપેલાં છે. આકાશંત
નારી જ્ઞતિનાં નામોનાં ૩૫ શાલા જેવાં લેવાય છે, પણ અમ્બા, અક્ષા
અને અહ્લા એનું સંબોધન એકવચન અમ્બ, અક્ષ અને અહ્લ એમ
અનુક્રમે થાય છે અમ્બા, અક્ષા અને અહ્લા આ દરેકનો અર્થ mother
થાય છે. અમ્બા પરથી ગુજરાતીમાં ‘આ.’

૬ કાશંત નારીજ્ઞતિનાં ૩૫ દાસી જેવાં થાય છે. પણ લક્ષ્મી
the goddess of wealth, તરી a boat, હોડી, તન્ત્રી a cord,
a string, સ્તરી a barren cow વાહરડાં ન થતાં હોય એવી
ગાય, smoke અને અગ્ની a woman in her courses રજસ્વલા
અથવા અગ્નિવચાળી સ્ત્રી, આ નામોનું પ્રથમા એકવચન લક્ષ્મીઃ, તરીઃ,
તન્ત્રીઃ, સ્તરીઃ અને અગ્નીઃ એ પ્રમાણે અનુક્રમે થાય છે.

વાક્યો.

વસિષ્ઠસ્ય પત્ની અરુન્ધતી । વસિષ્ઠની સ્ત્રી અરુન્ધતી છે, Vasistha's
wife is Arundhati.

નાર્યઃ હર્યાગામ વાતાયનેભ્યઃ પદ્યન્તિ । સ્ત્રીઓ હવેલીઓની
બારીઓમાંથી જુએ છે. Women see from the windows
of mansions.

કૃષ્ણઃ કલાઃ શિક્ષતે । કૃષ્ણ કળા શીખે છે. Krishna learns arts.

રામઃ જનકસ્ય કન્યામ પરિણયતિ । રામ જનકની છોકરીને પરણે છે. Rāma marries Janak's daughter.

ગંગા સમુદ્રમ ગच्छति । ગંગા સમુદ્રમાં જાય છે. The Ganges goes to the sea.

ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ । ક્ષમા એ યોદ્ધાનું ભૂષણ છે. Forgiveness is the ornament of a warrior.

નારાયણઃ જનનીમ આહ્વયતિ । નારાયણ માને બોલાવે છે. Narayana calls his mother.

ઉપવને નૃપસ્ય કન્યે રમેતે । આગમાં રાગની બે છોકરીઓ રમે છે. The king's two daughters sport in the garden.

હતે સ્પૃશતિ । તે, બે વેલાને અડકે છે. He touches two creepers.

ચન્દ્રેણ રજની શોભતે । ચંદ્રવડે રાત શોભે છે. The night looks beautiful by the moon.

નદ્યૌ સંગચ્છેતે । બે નદીઓ સાથે વહે છે. The two rivers flow together.

કુમારી સત્થ્યૌ માવતે । છોકરી પોતાની બે સખીઓ સાથે વાત કરે છે. The virgin speaks with her two female friends.

ઘરાહાઃ સહચરીઃ શોચન્તિ । ડુકરો સહચરીઓનો શોક કરે છે. Hogs bewail their female companions.

(સહચરીઃ=ડુકરી, ભુંડણ વગેરે સ્ત્રીજાતનું પશુ.)

મૂર્ક્ષઃ લજ્જામ ત્યજતિ । મૂર્ખ લાજ તરો છે. A fool abandons shame.

નટી સૂત્રધારસ્ય માર્યા । નટી સુત્રધારની સ્ત્રી થાય. Nati (the chief actress in a play) is the wife of Sutradhara (the actor.)

પ્રજાઃ નૃપતિના રક્ષ્યન્તે । શોકો રાગથી રક્ષાય છે. The subjects are protected by their king.

ઉદ્યાનસ્ય શોભામ્ પશ્યતિ । તે આગની શોભા જુએ છે. He sees the beauty of the garden.

છલનાઃ પ્રાસાદતલમ્ આરોહન્તિ । સ્ત્રીઓ મહેલની અગાસીએ ચઢે છે. The women mount the terrace of the palace.

નૃપસ્ય આજ્ઞે અનુરુચ્યેતે । રાજની બે આજ્ઞા (તેઓ બન્ને) પાળે છે. પળાય છે. They two obey the king's two commands, or the king's two commands are obeyed.

બ્રાહ્મણાઃ મહીમ્ અટન્તિ । બ્રાહ્મણો પૃથ્વીમાં ભટકે છે. Brahmins ramble over the earth.

રામસ્ય કથાઃ શ્રૂયન્તે । રામની કથા સંભળાય છે. Tales about Ramia are heard.

વને પ્રમદે દૃશ્યેતે । વનમાં બે જુવાન સ્ત્રી દેખાય છે. Two young women are seen in the forest.

વાપી નગરાત્ ક્રોશૌ । વાવ શહેરથી બે કોસ છે. The well is two koses from the town.

નૃપતેઃ બલસ્ય ભરેણ પૃથ્વી કમ્પતે । રાજના લશ્કરના ભારથી પૃથ્વી ડોલે છે. The earth quakes by the weight of the king's army.

કુસુમાનામ્ માલાઃ કણ્ઠાત્ અપનીયન્તે । પુષ્પોની માળા ડોક પરથી લઈ લેવાય છે. Garlands of flowers are removed from the neck.

નારદઃ સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વીપર ઉતરે છે. નારદઃ સ્વર્ગાન્ મહીમવતરતિ । કૃષ્ણ રાજઓની વાતો કરે છે. કૃષ્ણો નૃપાણાં કથાઃ કથયતિ । જુવતીઓ આગમાં રમે છે. પ્રમદા ઉપવને રમન્તે । તે ડોકમાં પુલોના બે દાર પહેરે છે. કણ્ઠે કુસુમાનાં માલે ધારયતિ । રામની સ્ત્રી અદ્વિતીને નમે છે. રામસ્ય પત્ન્યસ્ત્વતીં વન્દતે । અમે બે કુમારીકાઓને જોઈએ છીએ. કુમાર્યાવીક્ષામહે ।

હરણની સહચરીઓ હરણ પછાડી જાય છે. હરિણસ્ય સહચર્યો
હરિણમનુસરન્તિ ।

ગામમાં બે વાવ છે. ગ્રામે વાપ્યૌ સ્તઃ ।

મુખ્ય નદ મુખ્ય નદીને બોલાવે છે સૂત્રધારો નદીમાહ્વયતિ ।

હરિ નદીએ જાય છે. હરિર્નદીં ગચ્છતિ ।

રામની બે માતા તેના વનમાં જવાનો શોક કરે છે. રામસ્ય જનન્યૌ વનં
ગમનં શોચતઃ ।

સ્ત્રીઓ વાંવાપર જાય છે. લલના વાપીર્ગચ્છન્તિ ।

લોકો રાજના દુક્રમ પાળે છે. પ્રજા નૃપસ્યાજ્ઞા અનુરુઘ્યન્તે ।

હરિની છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે. હરેઃ કન્યા નૃત્યં શિક્ષન્તે ।

ઉદ્યોગથી દુનિરો ખીસે છે. ઉદ્યોગેન કલાઃ સંવર્ધન્તે ।

ડાહ્યા માણસો લમેશાં ક્ષમા વાપરે છે. પ્રજ્ઞાઃ સર્વદા ક્ષમામાચરન્તિ ।

વિશ્વની શોભા ચિત્તને હરે છે. વિશ્વસ્ય શોભા ચિત્તં હરતિ ।

માતા છોકરાના કસ્યાણથી રાગ થાય છે. જનની પ્રજાયાઃ કલ્યાણે
મોદતે ।

નાટકના આરંભમાં સૂત્રધાર સ્ત્રીને બોલાવે છે. નાટકસ્યારમ્મે સૂત્રધારો
નટીં હ્વયતિ ।

મરદો બહારને સંભાળે છે. પુરુષા લલના રક્ષન્તિ ।

તારા રાતને શોભાવે છે. તારકાણિ રજનીં ભૂષયન્તિ ।

અવિનયથી લાજ છતાય છે. વૈયાત્યેન લજ્જા જીયતે ।

વેસા ઝાડનો ટેકો શોધે છે. લતા વૃક્ષાણામાધારં મૃગયન્તે ।

તે સ્ત્રી બેનપણીને ક્રોધથી તગે છે. લલના સસ્વીં ક્રોધાત્યજતિ ।

રાજા રૈયતને પુત્ર પુત્રીની પેઠે સંભાળે છે. નૃપઃ પ્રજાઃ પુત્રાન્ પુત્રીરિવ
તન્ત્રયતે ।

હવ ની પેઠે (હવ) શબ્દની સાથે છૂટી વિભક્તિ નથી આવતી પણ
એ શબ્દથી જે બે માણસ અથવા વસ્તુ સરખાવી હોય તે એકજ વિભ-
ક્તિમાં આવે છે. અહીં 'રૈયત' અને 'પુત્રપુત્રી' ને સરખા ગણ્યા છે, માટે
બંને બીજી વિભક્તિમાં આવ્યા છે.

પાઠ ૧૪ મો.

હવેથી સંસ્કૃત વાક્યોના તરણુમામાં જેની સંધિ છોડવી અધરી હોય અથવા જેના શબ્દો ગુજરાતીમાં તરણુમો થાય તેવા નિયમમાં ગોઠવાયા ન હોય તેવાં સંસ્કૃત વાક્યજ આપીશું.)

તે દેવોને બળીદાન આપે છે. He gives oblation to gods.
ચિત્તની પીડાથી રામ મૂર્છા ખાય છે. Rama faints by the pain of his mind.

સ્ત્રીને માટે સંદેશો મોકલાય છે. A message is sent for the wife.
તે અવનંતીથી આવે છે. He comes from Avanti દૃષ્ટ્યુની સ્ત્રીને ફળો ભાવે છે. Fruits please Krishna's wife.

મહિષી દાસ્યા સેવ્યતે । પટરાણી ચાક્રદીથી સેવાય છે. The crowned queen is served by her maid.

શરીરમ્ જરયા ક્ષીયતે । શરીર ઘડપણથી ઘસાય છે. The body is wasted away by old age.

પ્રાસાદઃ મણીનામ પ્રભાભિઃ દ્યોતતે । મહેલ રત્નોના પ્રકાશથી દીપે છે. The palace shines by the lights of jewels.

લજ્જયા ગૃહમ્ પ્રવિશતિ । તે લાજથી ઘરમાં ભરાય છે. He enters the house through shame.

તે ઈશ્વરની પૂજનથી સુખ મેળવે છે. He obtains happiness from the worship of God.

નૃપતયઃ પ્રજાભ્યઃ હિતમ્ ઇચ્છન્તિ । રાજા પ્રજા માટે કલ્યાણ ઇચ્છે છે. Kings wish benefit for their subjects.

દૂતઃ કૌશામ્બ્યાઃ નિવર્તતે । કાસઃ કૌશાંબીથી પાછો ફરે છે. The messenger returns from Kausambi.

ક્રીડાયૈ ઉદ્યાનમ્ પ્રવિશતિ । તે રમવા માટે બાગમાં પેસે છે. He enters the garden to play.

સીતા સહ્ચીમિઃ પરિવ્રિયતે । સીતા સખીઓથી વિંટળાયતી છે. Sita is surrounded by her female-friends.

નાગઃ સહચરીભ્યામ્ અનુગમ્યતે । હાથી બે સહચરીઓથી પાછળ લગાયો છે. The elephant is followed by his two female companions.

રામઃ પન્ચવટયાઃ નિર્ગચ્છતિ । રામ પંચવટીથી નીકળે છે. Rama departs from Panchavati.

વૃક્ષઃ લતાભ્યામ્ શોભતે । ઝાડ બે વેલાથી શોભે છે. The tree looks beautiful by two creepers.

ગંગા નદીથી શહેર બે કોસ છે. The town is two kosas from the Ganges.

વાવોમાંથી પાણી વહે છે. અથવા

„ „ તે લઈ નય છે. Water flows, or, he bears water, from wells.

બાળકો પાઠશાળામાંથી આવે છે. The children come from schools.

નરાણામ્ ચિત્તમ્ ચિન્તયા દહ્યતે । માણસોનું મન ચિંતાથી શેકાય છે. The mind of men is tormented by anxiety. જેમ કહ્યો તેમ સ્નેહ પણ વાણીથી ઉપજે છે.

Just like quarrel, affection also arises from speech. હરિ છોકરીઓને મોતીની માળા આપે છે. Hari gives necklaces of pearls to girls.

મહિષ્યા નૃપતેઃ સંદેશઃ સ્વસ્થેન ચિત્તેન શ્રૂયતે । રાણીથી રાજાનો સંદેશ શાંત ચિત્તે સંભળાય છે. The king's message is heard by the queen with a quiet mind.

હાથીનું બચ્ચું સીતાથી પાંદડાવડે પોષાય છે. The young one of the elephant is nourished by Sita with sprouts.

હરિ વાણીવટે મિત્રને શાંત કરે છે. હરિર્વાચ્યા મિત્રં સાન્ત્વયતિ ।
શહેર નદીઓથી વિટાયલું છે. પુરી નદીમિ: પરિવ્રિયતે ।

ક્ષમા ગુણથી માણસ ચિત્તની શાંતિ મેળવે છે. ક્ષમયા જનશ્ચિત્તસ્ય
સ્વાસ્થ્યં લભતે ।

ડાહ્યા માણસો પૃથ્વીપરથી સ્વર્ગમાં જાય છે. પ્રજ્ઞા મહ્યા: સ્વર્ગં ગચ્છન્તિ ।
વસિષ્ઠ અરુન્ધતીની સાથે આવે છે. વસિષ્ઠોરુન્ધત્યા સહાગચ્છતિ ।
રામ દીકરીઓને ધરેણા આપે છે. રામ: કન્યામ્યોલંકારાન્ યચ્છતિ ।
તે માળાથી શરીરને શણગારે છે. માલામિ: શરીરં ભૂષયતિ ।

રાણી દામી પર ક્રોધે ભરાય છે. રાણી દાસ્યૈ કુપ્યતિ ।
તે ધરડા માણસની વાતથી સુખ મેળવે છે. જરડસ્ય કથામ્ય:
સુખમધિગચ્છતિ ।

નારાયણની સ્ત્રીથી ઝાંખા રંધાય છે. નારાયણસ્ય માર્યયા તણ્ડુલ:
પચ્યતે ।

રાજના લુકમથી લું અવન્તીમાં જઈ છું. નૃપસ્યાજ્ઞયાવન્તીં ગચ્છામિ ।
કદરૂપાં હોય તો પણ છોકરાં માને ગમે છે. વિરૂપા અપિ બાલકા
જનન્યૈ રોચન્તે ।

મે જોઈદા મે શહેરમાંથી હથિયાર સાથે નીકળે છે. યોઘૌ પુરીમ્યાં
શસ્ત્રૈ: પ્રતિગ્રંતે ।

આકાશ સૂર્યના પ્રકાશથી શણગારાયલું છે. આકાશ: સૂર્યસ્ય રક્તયા
પ્રભયા ભૂષ્યતે ।

લોકોનું સુખ લુન્નરેથી વધારાય છે. જનાનાં સુખં કલામિર્વૃદ્ધ્યતે ।
મનુષ્યો દેવો કનેથી સુખની પ્રાપ્તિને ઈચ્છે છે. મનુષ્યા દેવતામ્ય:
સુખસ્ય લાભમિચ્છન્તિ ।

મે કુમારિકાઓથી અગિદાન અપાય છે. કુમારીમ્યાં બલિર્દીયતે ।
ચિંતાથી દુ:ખ થયે છે. ચિન્તયા દુ:ખમુદ્ભવતિ ।

સીતા મેનપણીઓ કનેથી ગાયનો શિખે છે. સીતા સસ્ત્રીમ્યો ગીતાનિ
શિક્ષતે ।

સેનાપતિના હુકમથી સીપાઇઓ શહેરમાંથી આવે છે. સેનાપતેરાજ્યા
સૈનિકા નગરાદાગच्छन्ति ।

છોકરા રમતોથી પિતાના હૃદયને રાજ કરે છે. બાલકાઃ ક્રીડાભિર્જન-
કસ્ય હૃદયમાહ્લાદયન્ति ।

તે દેવોની પૂજા માટે ધુસો આણે છે. દેવતાનાં પૂજાયૈ કુસુમાન્યાનયતિ ।
રાણીથી દાસીને ધનિમ અપાય છે. રાજ્યા દાસ્યાયુપહારો દીયતે ।
પક્ષી જમીનપરથી આકાશમાં ઉડે છે. વિહગઃ પૃથ્વ્યા આકાશમુત્પતતિ ।

પાઠ ૧૫ મેા.

उज्जयिनी नां ३भे।

उज्जयिनी	उज्जयिन्यौ	उज्जयिन्यः
उज्जयिनि	"	"
उज्जयिनीम्	"	उज्जयिनीः
उज्जयिन्या	उज्जयिनीभ्याम्	उज्जयिनीभिः
उज्जयिन्यै	"	उज्जयिनीभ्यः
उज्जयिन्याः	"	"
"	उज्जयिन्योः	उज्जयिनीनाम्
उज्जयिन्याम्	"	उज्जयिनीषु

नियमो.

હુસ્વ સ્વર, ઉપસર્ગ આ તથા મા=not ની પછી છ આવે તો
તે છ ને બદલે ચ્છ મુદ્રાય છે. જેમકે વૃક્ષસ્ય+છાયાયામ્=વૃક્ષસ્ય-
ચ્છાયાયામ્, અ+છિદ્યન્તઃ=અચ્છિદ્યન્તઃ, વસ્ત્રેણ+છન્ન=વસ્ત્રેણચ્છન્નઃ,
સ્વ+છન્દઃ=સ્વછન્દઃ, આ+છાદનમ્=આચ્છાદનમ્, મા+છાદયઃ=
માચ્છાદય (do not conceal).

પદાંત દીર્ઘ સ્વરની પછી છ આવે તો તે છને બદલે ચ્છ વિકલ્પે
કરીને મુદ્રાય છે. જેમકે માલા+છાયાયામ્=માલા છાયાયામ્ અથવા
માલાચ્છાયાયામ્, લક્ષ્મી+છાયા=લક્ષ્મીછાયા અથવા લક્ષ્મીચ્છાયાઃ
મા=મને. મા+છાદય=મા છાદય અથવા માચ્છાદય.

વાક્યો.

અવંતીમાં શૂદ્રક રહે છે. Sudraka lives in Avanti.

ગંગામાં પુષ્કળ પાણી રહે છે. There is much water in the Ganges.

પ્રજાની ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ રાજાઓથી કરાય છે. The inciting of subjects to duty is done by kings.

પૂજાસુ નાર્યઃ નૃત્યન્તિ । ઉજ્જનમાં શિવની પૂજામાં સ્ત્રીઓ નાચે છે.

Women dance in Siva's worships at Oojein.

સખિ નદ્યાઃ તીરમ્ ગચ્છામિ । એન હું નદીને તીરે જાઉં છું.

(O Friend ! I go to the bank of the river.

ગોદાવરીનાં પાણીમાં બે દાથી રમે છે. Two elephants play in the water of the Godavari.

ઉન્દાણામાં નદીઓનાં પાણીમાં રાજાઓ યુવતીઓ સાથે રમે છે. Kings play with young women in the waters of rivers in summer.

લલનાઃ લતાનામ્ મણ્ડપમ્ પ્રવિશન્તિ । સ્ત્રીઓ વેણના માંડવામાં પેસે છે. Women enter the bower of cræpers.

વાવમાં કમળો ઉગે છે. Lotus grows in the well.

તે ઝાડોની ઢાયામાં પથ્થરપર બેસે છે. He sits on a stone under the shades of the trees.

કૃષ્ણ પોતાની સ્ત્રીના વિનયને વખાણે છે. Krishna praises the modesty of his wife.

ચંદ્ર રત્નિનો પતિ છે. The moon is the lord of night. બે છોકરીઓના લગ્નની તૃપ્તિ કરી આ કરાય છે. Preparations of the marriage of his two daughters are made.

રામઃ જનન્યોઃ આજ્ઞામ્ અનુરુદ્ધ્યતે । રામ બે માની આજ્ઞા પાળે છે. Rama obeys the command of his two mothers.

પ્રિયા ! આપણો છેકરો ગામ જાય છે. Oh beloved our son goes to the village.

શકુન્તલાયાઃ સખ્યોઃ પરમઃ સ્નેહઃ । શકુન્તલાને અને સખીપર બહુ સ્નેહ છે. Shakuntala has great affection for her two female friends.

ચાંદરણાની શાભા ચિત્તને દરે છે. The beauty of moonlight attracts the mind.

ડાહ્યા માણસોની વાણીમાં હંમેશા મિઠાશ રહે છે. There is always sweetness in the speech of wise men.

રામેણ કાન્તાયા વચનમ્ ક્રિયતે । રામથી સ્ત્રીનું વચન પળાય છે. Wife's saying is observed by Rama.

અને દારીઓનાં વચનોમાં રાણીનો પુર્ણ વિશ્વાસ છે. The queen has perfect confidence in the words of the two maid-servants.

ખાદ્યાગાઓની સ્થાપનાથી માણસોમાં જ્ઞાન વધે છે. Knowledge increases among men by the establishment of schools.

પૌરૈઃ રથ્યાનામ્ સંમાર્જનમ્ ક્રિયતે । શહેરીઓથી મહેલોના કચરો કઢાય છે. The sweeping of the streets is done by citizens.

દશરથઃ અયોધ્યાયાઃ નૃપઃ । દશરથ અયોધ્યાનો રાજા હતો. Dasharatha was king of Ayodhya.

ઘડપણમાં માણસોની તૃષ્ણા શાંત પડતી નથી. The thirst of men does not get calm even in old age.

નરાણામ્ કામાઃ ફલન્તિ । દેવોની પૂજાથી માણસોની કામના ફળે છે. Men's desires are fulfilled by the worship of gods.

ગંગાના કાંઠાપર ઝાડો છે. ગङ્गायास्तीरेषु वृक्षाः सन्ति ।

જન્મંત ઈન્દ્રાણીનો પુત્ર છે. जयन्त इन्द्राण्याः पुत्रः ।

રામના મિત્રો શહેરમાં રહે છે. रामस्य मित्राणि नगर्यां वसन्ति ।

ચક્રોરચ્ચન્દ્રિકાયાં મોડતે । चक्रोरश्चन्द्रिकायां मोदते ।

તે વેલાનું ધૂણ આણે છે. लनायाः कुसुममानयति ।

હરિ દીકરીઓના ગુણોને વખાણે છે. हरिः कन्यानां गुणाञ्च शंसति ।

નદીઓમાં માછલાં છે. नदीषु मत्स्याः सन्ति ।

હું અયોધ્યાની શેરીમાં રથો નેતરું છું. अयोध्याया रथ्यासु रथानीक्षे ।

શકુન્તલા સખીઓના પ્રેમને લાયક છે. शकुन्तला सखीनां स्नेहमर्हति ।

રામની વાણીમાં મીઠાશ છે. रामस्य वाण्यां माधुर्यमस्ति ।

સીતાના દીકરા ક્યાં છે ? सीतायाः पुत्रौ कः स्तः ।

(રામનાં સ્ત્રી 'સીતા' ન લક્ષ્યે તેા सीतायाः पुत्राः कः सन्ति ।

દંડકામાં રાક્ષસો છે. दण्डकायां राक्षसाः सन्ति ।

પૃથ્વીપર દ્વીપો છે. पृथिव्यां द्वीपाः सन्ति ।

ઝાડની છાયામાં માણસોને નેતરું છું, વૃક્ષસ્યચ્છાયાયાં મનુષ્યાનીક્ષે ।

ધ્રાણું ખરું રાક્ષસો રાત્રિએ બટકે છે. प्रायो निशाचरा निशायां चरन्ति ।

માના હૃદયનો દીકરીપર ઘણો પ્રેમ હોય છે. जनन्या हृदयस्य कन्यायां

परमः स्नेहः ।

માનું હૃદય દીકરી તરફ ઘણું પ્રેમાળ હોય છે, जनन्या हृदयं कन्या-

यामतिस्निग्धमस्ति ।

ગંગાના પ્રાણી પવિત્ર હોય છે. गङ्गाया वारीणि पुण्यानि सन्ति ।

રાણીના હુકમથી યુવ્યાને શિક્ષા થાય છે, राज्ञ्या आज्ञया शठो

दण्डयते ।

દેશ હુન્નરોના બહુપણથી આપ્તાદ થાય છે. देशः कलानां बाहुल्येन

समृध्यति ।

નદીનો ઓધ પથરોના જથ્થાથી ખળાય છે. नद्याः प्रवाहः शिलानां

संघातेन निरुध्यते ।

દાસી પૂજાનો સ્થાન આણે છે. દાસી પૂજાયા: સંભારાનાનયતિ ।
 વેલાનાં ધૂલ વીણવા વાડીએ જાઉં છું. લતાનામ પુષ્પાણામ અવચ-
 યાય ઉપવનમ ગચ્છામિ । લતાનાં પુષ્પાણામવચયાયોપવનં
 ગચ્છામિ ।

તે રાજની આરાઓના પાલનમાં આગ્રહી છે. નૃપસ્યાજ્ઞાનાં પાલને
 દક્ષોઽસ્તિ ।

પાઠ ૧૬, ૧૭, ૧૮.

Imperfect [લઙ્] હસ્તન ભૂતદ્રાળ.

Imperfect [લઙ્] ના પ્રત્યયો.

પરસ્મૈપદ.

પુ.	એકવચન	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧.	અમ	વ	મ
૨.	સ્	તમ	ત
૩.	ત્	તામ	અન્

આત્મનેપદ.

પુ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧.	ઈ	વહિ	મહિ
૨.	યાસ્	ઈયામ	ધ્વમ્
૩.	ત	ઈતામ	અન્ત

૧૮ મે પાને આપેલાં ૩૫ તૈયાર કરીને તે પ્રમાણે લેવાં.

પરસ્મૈપદી પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અનયમ્, અનયાવ જેવાં થાય
 છે. પરસ્મૈપદી ચોથા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અપુષ્યમ્, અપુષ્યાવ જેવાં થાય
 છે. પરસ્મૈપદી છઠ્ઠા ગણનાં ધાતુનાં ૩૫ અવિશમ્, અવિશાવ જેવાં થાય છે.
 પરસ્મૈપદી દશમા ગણનાં ધાતુનાં ૩૫ અચોરયમ્, અચોરયાવ જેવાં છે.
 આત્મનેપદી પહેલા ગણનાં ધાતુનાં ૩૫ અદ્યોતે, અદ્યોતાવહિ જેવાં થાય
 છે. આત્મનેપદી ચોથા ગણનાં ધાતુનાં ૩૫ અયુધ્યે, અયુધ્યાવહિ જેવાં
 થાય છે. આત્મનેપદી છઠ્ઠા ગણનાં ધાતુનાં ૩૫ અવિન્દે, અવિન્દાવહિ

જેવાં થાય છે. આત્મનેપદી દશમા ગણનાં ધાતુનાં ૩૫ અમૃગયે, અમૃ-
ગયાવહિ જેવાં થાય છે. આ ૩૫માં ગણની નીશાની લાગી છે અને
પદી પ્રત્યયો લાગ્યા છે. અનયમ્, અદ્યોતે વગેરે ભૂતકાળનાં ૩૫માં
પહેલો અ આગમ મુકેલો છે. સ્વરથી શરૂ થતા ધાતુની પહેલાં આ મુકાય છે.
એ આ અને ધાતુનો પહેલો સ્વર મળીને તે સ્વરની વૃદ્ધિ બનેને બદલે
મુકાય છે. આ+ઈક્ષ્=એક્ષ, આ+ઋચ્છ્=આચ્છ્. આ+ઈચ્છ્=એચ્છ.
એક્ષે I saw. એક્ષાવહિ We two saw. એચ્છમ્ I wished.
એચ્છાવ We two wished.

અસ્ to be નાં લઙ્ ૩૫૦.

આસમ્	આસ્	આસ્મ
આસીઃ	આસ્તમ્	આસ્ત
આસીત્	આસ્તામ્	આસન્

અદ્ to eat નાં લઙ્ ૩૫૦.

આદમ્	આદ્	આશ્મ
આદઃ	આત્તમ્	આત્ત
આદત્	આત્તામ્	આદન્

Passive Imperfect of ની, દ્યુત, દુર and સૂદ્ with નિઃ—

અનીયે	અનીયાવહિ	અનીયામહિ
અનીયથાઃ	અનીયેથામ્	અનીયધ્વમ્
અનીયત	અનીયેતામ્	અનીયન્ત

અદ્યુત્યે   અદ્યુત્યાવહિ વિગેરે.

અચોર્યે   અચોર્યાવહિ   અચોર્યામહિ
અચોર્યથાઃ વિગેરે.

ન્યસૂચે

ન્યસૂચાવહિ

ન્યસૂચામહિ

ન્યસૂચયા: વિગેરે.

વર્તમાનકાળમાં સૂદ્ with નિ નું નિષૂદયતિ એવું રૂપ થાય છે. પણ હસ્તનખૂતમાં ઉપસર્ગ અને ધાતુની વચ્ચે અ આગમ આવે છે. તેથી સૂ નો ષ થતો નથી.

ધાતુ તથા ઉપસર્ગની વચ્ચે અ આગમ આવે તો પણ સિચ્, સદ્ with any preposition except પ્રતિ અને સેવ્ with પરિ, નિ or વિ આ ત્રણ ધાતુઓમાં સૂ નો ષ થાય છે. આ પરથી સિચ્ with અભિ નાં Imperfect forms અન્યવિશ્વમ અન્યવિશ્વાવ etc.

સિચ્ with નિ   ..   ન્યવિશ્વમ ન્યવિશ્વાવ etc.

સદ્ with નિ   ..   ન્યવીદમ્ ન્યવીદાવ etc.

સદ્ with પ્રતિ   ..   પ્રત્યસીદમ્ પ્રત્યસીદાવ etc.

સેવ્ with પરિ   ..   પર્યષેવે પર્યષેવાવહિ etc.

સેવ્ with નિ   ..   ન્યષેવે ન્યષેવાવહિ etc.

સેવ્ with વિ   ..   વ્યષેવે વ્યષેવાવહિ etc.

પણ સૂદ્ with નિ.....ન્યસૂદયમ ન્યસૂદયાવ etc.

સૂ નો ષ કરવાનો સામાન્ય નિયમ રૂપમાં પાઠમાં આપેલો છે.

હસ્તનખૂતને અદ્યે છોકરાઓ તેમજ શિક્ષકો Imperfect વારંવાર બોલે છે તેથી Imperfect આદી પણ લખ્યું છે. Active તથા Passive લખ્યાં છે તેનું પણ એજ કારણ સમજવું.)

શબ્દને છેડે કોઈ વ્યંજન હોય તેની પછી કોઈ નાસિકાસ્થાની આવે, તો આગલા વ્યંજનને અદ્યે તેના વર્ગનો નાસિકાસ્થાની વિકલ્પે કરી મુકાય છે. જેમકે નગરાત્+નગરમ્=નગરાન્નગરમ્ અથવા નગરાદ્ નગરમ્, દિક્+મૂઢ=દિગ્મૂઢઃ, દિહ્+મૂઢઃ, પણ જ્યારે નાસિકાસ્થાની, નામને લગાડતાં કોઈ પ્રત્યયનો હોય તો આ ફેરફાર જરૂર થાય છે જેમકે ચિત્+મય=ચિન્મય, તદ્+મય=તન્મય, મૃદ્+મય=મૃન્મય અને ક્ષ ની પછીના ન્ નો ણ થાય છે તે નિયમ પ્રમાણે

મૃગમય=માટીનું. ચિદ્+માત્ર=ચિન્માત્ર, તદ્+માત્ર=તન્માત્ર, અદ્+
ત્રિ=અગ્નિ. આમાં અદ્ ના દ્ નો નૂ થાય નહીં. કારણ કે દ્ શબ્દને
છેડે આવેલો નથી.

કથ્ ની સાથે કોઈ કોઈ વખતે એ કર્મ આવે છે. અથવા તે
અનુપસ્ય કર્મ ચોથી કે છઠી વિભક્તિમાં આવે છે.

જેમકે રામમ્-રામાય-રામસ્ય કયાં કથયતિ

ક્	ખ્	ગ્	ઘ્	}	આમાંના કોઈ અક્ષર પછી
ચ્	છ્	જ્	ઝ્		શ્ આવે અને તેની પછી
ટ્	ઠ્	ડ્	ઢ્		કોઈસ્વર, અર્ધસ્વર કે નાસિકા-
ત્	થ્	દ્	ધ્		સ્થાની આવે તો શ્ નો
પ્	ફ્	બ્	ભ્		વિકલ્પે કરીને છ્ થાય છે.

અવદત્+શઠઃ=અવદત્+શઠઃ=અવદચ્છઠઃ—અવદચ્શઠઃ:

વૃન્તાત્ + શ્લથમ્=વૃન્તાત્+શ્લથમ્=વૃન્તાછ્લથમ્—વૃન્તાચ્શ્લથમ્
સત્+શાસ્ત્રમ્=સચ્છાસ્ત્રમ્-સચ્શાસ્ત્રમ્ પણ વાક્+શ્ચોતતિ=વાક્
શ્ચોતતિ આમાં શ્ નો ચ્ નાદિ થાય કારણ કે શ્ ની પછીનો ચ્ એ
સ્વર, અર્ધસ્વર કે નાસિકાસ્થાની નથી.

પાઠ ૧૬ મો.

વાક્યો.

રામ રાવણને જિતતો હતો. Rama conquered Ravana.

સીતા ગોદાવરીની તીરે ગઈ. Sita went to the bank of the
Godavari.

હું ગંગાનદીનું પાણી પીતો હતો. I drank the water of the
Ganges.

યોધો શત્રુ તરફ આણો ફેંકતો હતો. The warrior threw
arrows at his enemy.

બે સ્ત્રીઓ છાંયડામાં બેસી. The two women sat in the shade.

તું દીકરાઓનો ધર્મ કહેતો હતો. Thou toldest the duty of sons.

અમે એ સીતાને જંગલમાં તજતા હતા. We two abandoned Sita in the forest.

તું સંકટોમાંથી લોકને અચાવતો હતો. Thou protectedest people from difficulties.

પવનની ટોચપરથી એ બકરા પડ્યા. Two goats fell from the top of the mountain.

હું રથને રણભૂમિમાં લઈ ગયો. I led the chariot to the battle-field.

હરિ ઘોડે ચઢ્યો. Hari mounted the horse.

હું ભિખારીઓને સોનાની મહેરો આપતો હતા. I gave nishkas to beggars.

અમે એ દેવાને પૂજતા હતા. We two worshipped gods.

હું જંગલમાં પાડાઓને જોતો હતા. I saw buffaloes in the forest.

એ ચોરો શ્રીમંતનું ધન ચારતા હતા. Two thieves stole the wealth of the rich man.

દશરથ દીકરાને બોલાવતો હતા Datharatha called his son.

દશરથની મહેરથી હરિનું દુઃખ ગયું. Hari's distress disappeared by the grace of God.

હું અગાઉ સ્ત્રીની સાથે ઓજેનમાં રહેતો હતા. I lived at Oojein with my wife before.

એ શિષ્યો ગુરુને નમતા હતા. Two pupils saluted their tutor.

તું અવંતિમાં હતો. Thou wast at Avanti.

તું અયોધ્યામાં હતો. Thou wast at Ayodhya.

અગ્નિ વનને બાળતો હતા. Fire burnt the forest.

હું સંસારનું નિઃસારપાતું જાણતો હતા. (દુનિયામાં કંઈ સાર નથી એ હું સમજ્યો.) I knew the worthlessness of worldly life.

શઠઃ નૃપસ્ય પુરતઃ અસત્યમ્ અવદત્ । હુંએ રાંભની આગળે બુદ્ધિ
ભાલ્યો. The rogue spoke falsehood before the king.
ત્યારે મૂર્ખ છું એમ હું જાણતો હતો. Then I knew that I
was a fool.

સરોવરનું પાણી સુકાયું છે. કાસારસ્ય જલમશુષ્યત્ ।
સેનાપતિ લશ્કરને રાગભૂમિપર લઈ ગયો. સેનાપતિઃ સેનાં સમરાક્ષ-
ણમનયત્ ।

તેના એ મિત્રો રામને સંભારતા હતા. મિત્રે રામમસ્મરતામ્ ।
તું રામની આજ્ઞાકાથી ખુશ થયો. રામસ્યાચારેણાતુષ્યઃ ।
ઋષિઓને અમે એ શાંત કરતા હતા. ઋષીનસાન્ત્વયાવ ।
ધર્મી પૃથ્વીને સરજતા હતા. ईश्वरः पृथ्वीमसृजत् ।
એ માણસો આગમાં પેડા. પુરુષાવુદ્યાનમવિશતામ્ ।

(વિશ્વ ધાતુની સાથે જે સ્થાનમાં પેસવાનું હોય છે તેની બીજી
વિભક્તિ આવે છે. તે ઘરમાં, આગમાં ખેડા એવા વાક્યોમાં ઘર આગમાં
વગેરેના સંસ્કૃત શબ્દો બીજી વિભક્તિમાં આવે છે.)

હું હરિને વખોડતો હતો. હરિમનિન્દમ્ ।

તમે એ જંગલમાં રહ્યા. વનેઽવસતમ્ ।

સંઘ શહેર શહેર બનકયો. સાર્થો નગરાન્નગરમાટત્ ।

(નગરાદનગર પણ થાય.)

હું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતો હતો. પુસ્તકમપ્રથયમ્ ।

તમે એ હરિની વાડીમાંથી ફળો લઈ જતા હતા. હરેરુદ્યાનાત્ફલાન્ય-
હરતમ્ । (કથામકથયત)

તમે રામને વાત કહેતા હતા. રામં (રામાય or રામસ્ય)

એ વાદ્ય કહેડા તરફ દોડતા હતા. વ્યાઘ્રૌ ગોષ્ઠમધાવતામ્ ।

(ધાવ્ ગતિવાચક છે તેથી 'કહેડા તરફ' નું સંસ્કૃત ગોષ્ઠ ની

બીજી વિભક્તિથી થયું.)

કૃષ્ણ પોતાના પગ ધોતો હતો. કૃષ્ણઃ પાદાવક્ષાલયત્ ।

જોધો સ્ત્રીઓને શત્રુથી બચાવતો હવો. યોધો લલના અરેરરક્ષત્ ।
કાચો ધીમે ધીમે સરતો હવો. કૂર્મઃ શનૈરસરત્ ।

હું તે વખતે આઆદ્યનીની આશા વગર રહેતો હવો. તદાભ્યુદયસ્યાશાં-
વિનાવસમ્ ।

અમે એ ભોજન માટે બાન રાંધતા હવા. ભોજનાય ઓદનમ્ અપચાવ ।
ભોજનાયોદનમપચાવ ।

રાણી રાજની સભામાં ગાતી હતી. રાજ્ઞિઃ નૃપસ્ય સભાયમગાયત્ ।
છોકરીએ અનાજના મુઠ્ઠાથી હરણને પોપ્પું. કુમારી ધાન્યસ્ય મુષ્ટિ-
ભિર્હરિણમપુચ્યત્ ।

તું તારી સ્ત્રીને કંઈ પણ અપગ્રધ વિના તજતો હવો. માર્યામપરાધં-
વિનાત્યજઃ ।

તમે એ કારણ વિના ગામડું આળતા હતા. કારણાદ્વિના ગ્રામમદહતમ્ ।
તે જાડતી ટોચ પરથી પડ્યો અને મરી ગયો. વૃક્ષસ્ય શિખરાદપતદ-
મ્નિયત ચ ।

છોકરું આનંદથી નાચ્યું. બાલો હર્ષેણાનૃત્યત્ ।

આ પાંડવો ' જતો હવો આવતો હવો ' વગેરે કેટલાંક રૂપો
તરંગુમાં આપ્યાં છે. એ રૂપો રોજના વાતચિતના વપરાશમાં નથી.
ધણા શાસ્ત્રીઓને ત્યાં તેમજ કેટલીક નિશાળોમાં બાપાંતરમાં વપરાય છે.

પાઠ ૧૭ મો.

પાંડવોની ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરાઓ સાથે લડાઈઓ થઈ. Battles took
place between the Pandavas and the sons of
Dhritara-shtra.

ગુરુઓએ ધર્મ શિખવ્યો. Preceptors taught duty.

રામે સીતા સાથે ગોદાવરીને કાંઠે ફીડા કરી. Rama sported with
Sita on the bank of Godavari.

તેં ઉદ્યમથી પૈસા મેળવ્યો. Thou gotest wealth by industry.
વાદની બુમથી સ્ત્રીનું હૃદય ધડક્યું The woman's heart trembled
at the cry of a tiger.

મેં મિત્રના કલ્યાણને માટે યત્ન કર્યા. I strove for the welfare of my friend.

ગાવાળીઆઓ બકરાને ગામ લઈ ગયા. Herdsmen led their goats to the village.

તમે માણસને મારતા હતા. You beat the man.

શિયાળ મરી ગયો. That jackal died.

રાજની સભામાં પંડિતો પેંદા. The learned men entered the court of the king.

તમે શયને અડક્યા. You touched the dead body.

મહેલમાં સ્ત્રીઓ નાચી. Women danced in the palace.

અમે માણુવકને રસ્તો પૂછ્યો. We asked Manavaka the road.

કલેશ રામથી સહવાયો હતો. Pain was endured by Rama.

મેં દેવીને કહ્યું. I spoke to the goddess.

દુષ્ટ રાક્ષસ હણાયો. The wicked giant was killed.

તે રાજનો હુકમ ગણકાર્યો નહિ. Thou disregarded the king's command.

લવના વિનયથી ઋષિઓ પ્રસન્ન થયા. The sages were pleased with the modesty of Lava.

હરિથી જનક સેવાયો હતો. Janaka was served by Hari.

અમે ચિત્રકૂટની ટોચ પર રહ્યા હતા. We dwelt on the summit of the mount Chitrakuta.

મેં શિયાળને અને વાઘને જોયા. I saw a jackal and a tiger.

તેઓ દ્રવ્યના નાશથી બેભાન થયા. They fainted at the loss of their wealth.

પુષ્કળ પૈસા રાજથી બ્રાહ્મણને અપાયા. Much wealth was given by the king to the Brahmanas.

ચંદ્રાપીડના લશ્કરના ચાલવાથી પૃથ્વી ધ્રુજ. The earth trembled by the moving of Chandrapida's army.

અમે માંજરામાંથી પક્ષીને છોડી દીધું. We released the bird from the cage.

અમે ઝાડની છાયામાં બેઠા. वृक्षस्यच्छायायामुपविष्णाम ।
 તેણે ચાકરોના અપરાધો સાફ કીધા. किकराणामपराधानक्षमत ।
 આહાણો ગંગાના જળમાં પડ્યા. आहणो गंगाना जलमां पक्षा. ब्राह्मणा गङ्गाया जलेष्वपतन् ।
 ઘોડાઓ રણભૂમિ તરફ દોડ્યા. अश्वाः समराङ्गमधावन् ।
 રામે પિતાની આજ્ઞાઓ પાળી. रामो जनकस्याज्ञा अन्वहृष्यत ।
 હરિ નારાયણ ક્રનેથી ગાયન શિખ્યો. हरिर्नारायणात् संगीतमशिक्षत ।
 મેં આંખાનાં ફળ ચાખ્યાં. आक्षस्य फलान्यस्वादे ।
 (આક્ષસ્ય ફલાનિ અથવા આક્ષાણિ.)

જસુસો અયોધ્યામાં ગયા. दूता अयोध्यामगच्छन् ।
 તું શુદ્ધ બોલ્યો. असत्यमभावथाः ।
 કૃષ્ણ મિત્રની ચડતીથી આનંદ પામ્યો. कृष्णो मित्रस्याभ्युदयेऽमोदत ।
 તમે તે વખતે કોશંખીમાં રહ્યા. तदा कौशाम्ब्यामवसत ।
 તે રામના પરાક્રમેથી આશ્ચર્ય પામ્યો. रामस्य पराक्रमैर्व्यस्मयत ।
 તું શત્રુ સાથે લડ્યો. अरिणा युध्यथाः ।
 લુચ્યો રામના હુકમથી મરાયો. शङो नृपस्याज्ञयाताड्यत ।
 તમે નિષ્ક્રો ગણ્યા. निष्कानगणयत ।
 રામથી ઋષિ તરફથી આશીર્વાદ ધરાયો હતો. रामेण ऋषेराशीर्वा-
 दोऽपैक्ष्यत ।

દેવતાઓની મહેરથી તમે તમારા શત્રુઓને છુટ્યા. देवतानां कृपया-
 रीनजयत ।

અમે દારૂની જગાએ પાણી પીધું. मदिरायाः स्थाने जलमपिबाम ।
 તમે અહીંથી તમારે ઘેર ચોપડીઓ લઈ ગયા. अतो गृहं पुस्तकान्यहरत ।
 સૂર્ય ગરકાલે ઝગઝગ ચળકતો હતો. सूर्यो ह्य उज्ज्वलं प्राकाशत ।
 ચોરથી રાત્રે ધરમાં પેસાયું. चोरेण निशयां गृहं प्राविश्यत ।
 અમે સરદારને અને તેના લશ્કરને બોધ્યાં. सेनापति सेनां चैक्षामहि ।

તેઓ રાજને રણભૂમિમાંથી લઈ ગયા. નૃપ સમરાક્ષણાદહરન્ ।
 તેઓએ શત્રુઓપર બાણો ફેંક્યા અરિષુ બાણાનમુચ્ચન્ ।
 મેં પુષ્કોની માળાનું ગુંથવાનું શર કીધું. પુષ્પાણાં માલાનાં પ્રયતનમારમે ।
 પાઠ ૧૮ મો.

પાંડવોએ રાજ્ય મેળવ્યું. The Pandavas obtained their kingdom.

શિષ્યાઃ આચાર્યાન્ અમ્યવાદયન્ત । શિષ્યો ગુરુઓને નમ્યા. The pupils saluted their tutors.

પ્રધાનો રાજ સાથે બોલ્યા. Ministers spoke to the king.
 સ્ત્રીના અંબોડામાંથી બે ફુલ પડ્યાં. Two flowers dropped down from the braid of hair of a woman.

લોકોથી તમે હસી કાઢ્યા. You were laughed at by the people.

અમે શેરીમાં માણસોનું ટોળું જોયું. We saw a crowd of men in the street.

રામનાં દુઃખો નાશ પામ્યાં. Rama's miseries perished.

મિત્રોના ત્યાગથી તમે બે લજવાયાં. You two were ashamed at the leaving of your friends. આ વાક્યમાં ત્યાગેન એવું ત્રીજી વિભક્તિના એકવચનનું ૩૫ લીધેલું છે.

અથવા મિત્રના ત્યાગથી તમે બે લજવાયાં નહિ. You two were not ashamed at the leaving of your friends. આ વાક્યમાં ત્યાગે એવું સાતમી વિભક્તિનું ૩૫ લીધું છે. અને ન છુટું લીધું છે.

વૃક્ષોપરથી પોપટો ઉડ્યા. Parrots flew up from the trees.

વ્યાધૈઃ મૃગૌ અહન્યેતામ્ । શિકારીઓથી બે હરણ હણ્યા. Two deer were killed by hunters.

અમે માણસોના સુખોને માટે યત્ન કાઢ્યા. We strove for the happiness of men.

દેવતાઓની સાથે રાક્ષસોએ હરિદ્વાર્ કીધી. Demons competed with gods.

નાર્યઃ રમણૈઃ સહ જ્યોત્સ્નાયામ્ અરમન્ત । The women sported with their husbands in the moonlight.
'તમે ઉજ્જૈનથી ક્યારે પાછા ફર્યા, એમ લોકથી અમે પૂછાયા. We were asked by the men 'when did you return from Oojein?'

પવનથી વૃક્ષો હાલ્યાં. Trees shook by the wind.

સેનાપતયઃ અરીણામ્ પરાજયેન અમોદન્ત । સરદારો શત્રુના પરાજયથી ખુશ થયા. The generals rejoiced at the defeat of the enemies.

ચોરા ગૃહમ્ પ્રાવિશન્ પરમ્ ધનમ્ ન અલભન્ત । ચોરો ઘરમાં પેંદા પણ તેમને ધન મળ્યું નહિ. Thieves entered the house, but they did not get wealth.

કન્યાઃ જનકમ્ અવન્દન્ત । છાદરીઓ આપને પગે લાગી. The girls bowed to their father.

અમે ગુરૂ ક્રનેથી શસ્ત્રો શિખ્યા We learnt (the use of) missiles from our preceptor.

વીર્યેણ ચ વિદ્યાયાઃ બલેન ચ પ્રાકાશન્ત । તેઓ તેજથી અને વિદ્યાના બળથી શોભતા હતા. They shone by their valour and strength of knowledge.

કૃષીવલાઃ વીજસ્ય આરોપણમ્ આરમન્ત । ખેડુઓએ ખીને રોપવાનું શરૂ કીધું. Husbandmen began the sowing of seeds.

નારાયણસ્ય દુષ્કૃતાનિ જનકાય ન અરોચન્ત । નારાયણનાં દુષ્ટ કૃત્યો તેના પિતાને રૂચ્યાં નહિ. Narayana's wicked deeds did not please his father.

ઉદ્યમથી હરિના પૈસા વધ્યા. Hari's riches increased by industry.

क ख ग् के छ नी पछी ह आवे तो ते ह ने अक्षे विकल्पे
करीने छ मूत्राय छे. જેમકે वाग्+हरिः=वाग्धरिः or वाग्हरिः ।

च् छ् ज् કે झ नी પછી હ આવે તો તે હ ને અક્ષે વિકલ્પે
કરીને झ मूत्राय छे. જેમકે आज्+हलौ=आज्जलौ or आजहलौ ।

ट ट् ड् કે ढ नी પછી હ આવે તો તે હ ને અક્ષે વિકલ્પે
કરીને ढ मूत्राय छे. अलेङ्+हयः=अलेङ्दयः or अलेङ्दहयः ।

त थ् द् કે ध नी પછી હ આવે તો તે હ ને અક્ષે વિકલ્પે
કરીને ध मूत्राय छे. જેમકે उद्यमात्+हरेः=उद्यमाद्धरेः or
उद्यमाद् हरेः ।

प फ् ब् કે भू नी પછી હ આવે તો તે હ ને અક્ષે વિકલ્પે
કરીને भू मूत्राय छे. જેમકે गुब्+हन्ति=गुब्मन्ति or गुब् हन्ति.

अनिष्टम् न आशङ्कामहि । अमे अनिष्ट-भोगुं धार्युं न होतुं.
We did not suspect evil.

धनना दगडा ब्राह्मणोने अपाया. Heaps of money were
given to Brahmans.

વાંદરા રાક્ષસો સાથે લડ્યા. कपयो राक्षसैः सहायुध्यन्त ।

અમે એ કાશીમાં પંડિતો સાથે બોલ્યા. काश्चां पण्डितानमावाह ।

તેઓએ શાંતિથી ઉપદ્રા સંભા. स्वास्थ्येनोपालम्भमसहन्त ।

એ તારા પૂર્વમાં પ્રકાશ્યા. तारके प्राच्यां प्राकाशेताम् ।

તમે માણસોથી વખણાયા. मनुष्यैरशस्यध्वम् ।

તમે એ રામથી દ્રરમાવાયા. रामेणादिश्येताम् ।

અમે ઋષિઓને જમવા નોતર્યા. ऋषीन् भोजनायन्यमन्त्रयामहि ।

અયોધ્યાથી જનસુસો ક્યારે પાછા આવ્યા ? अयोध्याया दूताः कदा

न्यवर्तन्त ।

અમે હરિકનેથી મહેર ધારી ન હતી. हरेः कृपां नापेक्षामहि ।

અમે નિશાળમાં ચોપડીઓ મેળવી. पाठशालायां पुस्तकान्यलभामहि ।

એ પરીક્ષકોએ એ છોડીને ત્યજ્યાં તપાસી. પ્રાશ્નિકૌ કન્યે નૃત્યે પર્યેક્ષેતામ્ ॥
અમે એ અમારી માના દર્શનથી હરખાયા. જનન્યા દર્શનેન્મોદાવહિ ।
તમે એએ કામ આરંભ્યું નહિ. કાર્યે નારમેથામ ।
તે એ એ રાગ તરફથી તુચ્છકારની શંકા રાખી. નૃપાદવધીરણામા-
શકુલેતામ ।

અમે ગાંધર્વોના કુળમાં જન્મ્યા હતા. ગાન્ધર્વાણામ કુલેન્જાયામહિ ॥
પક્ષીઓએ તેમના મુખીની સલાહને ન ગણુકારી અને જાળમાં પડ્યાં.
વિહંગા નાયકસ્યોપદેશમવાધીરવન્ત જાલેન્પતંજ ॥

બ્રાહ્મણોના અપરાધો રાગથી માફ કરાયા. બ્રાહ્મણાનામપરાધા નૃપે-
નાક્ષમ્યન્ત ।

તમે એ વાદને જોધને ભયથી ધ્રુવ્યા. વ્યાઘ્રસ્ય દર્શનેન મયાદકમ્પેથામ ।
હાથીને પકડવાને તમે યત્ન કરીધું. ગજસ્ય મહાનાયાયતધ્વમ્ ।
તે એ છોકરાં તેમની મા વિના ચેનથી રહ્યાં નહીં. બાલૌ જનનીં વિના
નારમેતામ ।

રામના ગુણો કવિઓથી વખણાયા. રામસ્ય ગુણાઃ કવિભિરશસ્યન્ત ।
ઉદ્યોગથી તેમણે ધણો પૈસો મેળવ્યો. ઉદ્યમેન પ્રભૂતં ધનમલભન્ત ।
તે એએ તેમની દીકરીને જંગલમાં શોધી. કન્યાં વનેન્મૃગયેતામ્ ।
તે એ મુસાફરોથી કેરીઓ ચખાઈ. પાન્થામ્યામાન્ને અસ્વાદેતામ્ ।

પાઠ ૧૯, ૨૦ મો.

જે ક્રુકરાંત નરગતિનાં રૂપો આત્ જેવાં લેવાય છે તે શબ્દો-
પિતૃ, આતૃ, જામાતૃ, દેવૃ, નૃ, સવ્યેષ્ટ અને શંસ્તૃ, શંસ્તૃ, =one
who praises.

આતૃ નાં રૂપો.

આતા

આતરૌ

આતરઃ

આતઃ

"

"

આતરમ્

"

આતૃન્

આત્રા	આતૃમ્યામ	આતૃમિ:
આત્રે	"	આતૃમ્ય:
આતૃ:	"	"
"	આત્રો:	આતૃણામ
આતરિ	"	આતૃષુ
	નૃ નાં ૩૫૧.	
ના	નરૌ	નર:
ન:	"	"
નરમ્	"	નૃન્
પ્રા	નૃમ્યામ	નૃમિ:
પ્રે	"	નૃમ્ય:
નુ:	"	"
"	પ્રો:	નૃણામ-નૃણામ
નરિ	"	નૃષુ

ઉપર પિતૃ વિગેરે કલ્યા તે સિવાયના ઋદ્ધ કરાંત નરન્નતિનાં
શબ્દોનાં ૩૫ નેતૃ પુ. m ના જેવાં લેવાય છે.

નેતૃ m ના ૩૫૧.

નેતા	નેતારૌ	નેતાર:
નેત:	"	"
નેતારમ્	"	નેતૃન્
નેત્રા	નેતૃમ્યામ	નેતૃમિ:
નેત્રે	"	નેતૃમ્ય:
નેતુ:	"	"
"	નેત્રો:	નેતૃણામ
નેતરિ	"	નેતૃષુ

આ પ્રમાણે ત્વષ્ટૃ, ધાતૃ તથા મર્તૃ નાં તેમજ કર્તૃ, ગન્તૃ, દાતૃ
વગેરે વિશેષણોનાં નરન્નતિનાં ૩૫ લેવાં.

હ કરાંત નરન્નતિનાં નામોનાં ૩૫ ગુરુ જેવાં લેવાય છે.

गुरुः	गुरु m नीं ३५।	गुरुवः
गुरो	गुरू	गुरुवः
गुरुम्	"	गुरून्
गुरुणा	"	गुरुभिः
गुरुवे	गुरुभ्याम्	गुरुम्बः
गुरोः	"	"
गुरोः	गुर्वोः	गुरूणाम्
गुरौ	"	गुरुषु
परशुः	परशु m.	परशवः
परशो	परशू	"
परशुम्	"	परशून्
परशुना	परशुभ्याम्	परशुभिः
परशवे	"	परशुम्बः
परशोः	"	"
"	परश्वोः	परशूनाम्
परशौ	"	परशुषु
मृत्युः	मृत्यु m.	मृत्यवः
मृत्यो	मृत्यू	"
मृत्युम्	"	मृत्यून्
मृत्युना	मृत्युभ्याम्	मृत्युभिः
मृत्यवे	"	मृत्युम्बः
मृत्योः	"	"
"	मृत्य्वोः	मृत्यूनाम्
मृत्यौ	"	मृत्युषु
शत्रुः	शत्रु m.	शत्रवः
शत्रो	शत्रू	"
	"	"

શત્રુમ	"	શત્રૂન
શત્રુના	શત્રુભ્યામ્	શત્રુભિઃ
શત્રુવે	"	શત્રુભ્યઃ
શત્રોઃ	"	"
"	શત્રુઃ	શત્રૂણામ્
શત્રૌ	"	શત્રુષુ

આ પ્રમાણે રૂષુ, તરુ, પાંસુ, પ્રમુ, બાહુ, બિન્દુ, મનુ, વાયુ, વિષ્ણુ, શમ્ભુ તથા શિશુનાં રૂપ લેવાં.

ઉ ક્ષરાંત નારીજાતિનાં નામોનાં રૂપ ઘેનુ જેવાં લેવાય છે.

ઉ ક્ષરાંત નાન્યતરજાતિનાં નામોનાં રૂપ મધુ જેવાં લેવાય છે.

	મધુ n.	
મધુ	મધુની	મધૂનિ
"	"	"
મધુના	મધુભ્યામ્	મધુભિઃ
મધુને	"	મધુભ્યઃ
મધુનઃ	"	"
"	મધુનોઃ	મધૂનામ્
મધુનિ	"	મધુષુ
મધુ-મધો	મધુની	મધૂનિ

	અશ્વ n.	
અશ્વ	અશ્વુણી	અશ્વૂણિ
અશ્વ	"	"
અશ્વના	અશ્વુભ્યામ્	અશ્વુભિઃ
અશ્વને	"	અશ્વુભ્યઃ
અશ્વનઃ	"	"
"	અશ્વુનોઃ	અશ્વૂણામ્
અશ્વુણિ	"	અશ્વુષુ
અશ્વ-અશ્વો	અશ્વુણી	અશ્વૂણિ

‘વિશ્વ II’ આ શબ્દ સર્વનામ છે, તેના રૂપો આ પ્રમાણે:-

વિશ્વમ્ વિશ્વે વિશ્વાનિ

હે વિશ્વ   ,,   ,,

વિશ્વમ્   ,,   ,,

વિશ્વેન વિશ્વામ્યામ્ વિશ્વૈઃ

વિશ્વસ્મૈ   ,,   વિશ્વેમ્યઃ

વિશ્વસ્માત્   ,,   ,,

વિશ્વસ્ય વિશ્વયોઃ વિશ્વેષામ્

વિશ્વસ્મિન્   ,,   વિશ્વેષુ

નામ તથા વિશેષણાનું (Feminine base) સ્ત્રીલિંગ અંગ. બનાવવાને સંસ્કૃતમાં આ અંતે ૠ એવા બે પ્રત્યયો છે.

અકારાંત નામ તથા વિશેષણોને ધણું ખરું આ પ્રત્યય લાગે છે. જેમકે અજ ‘અકરો’ નું અજા ‘અકરી,’ બાલ ‘બાળક’ નું વાલા ‘બાળકી,’ છોકરી, અશ્વ ‘ઘોડો’ નું અશ્વા ‘ઘોડી,’ વત્સ ‘છોકરો’ નું વત્સા ‘છોકરી,’ બ્રાહ્મણ નું બ્રાહ્મણી. અલક્ષ્મીય નું અલક્ષ્મીયા, લવણ નું લવણા, વિશાલ નું વિશાલા, રક્ત ‘રાતું’ નું રક્તા. ધવલ ‘ધોળું’ નું ધવલા ઇયામ ‘શામળું’ નું ઇયામા, વૃદ્ધ નું વૃદ્ધા. આ પ્રમાણે આકારાંત થયેલાં વિશેષણોનાં રૂપ, શાલા જેવાં લેવાય છે. નીચેનાં અનિયમિત સ્ત્રીલિંગરૂપો તૈયાર કરો.

નરગતિ.

ઇન્દ્ર

દેવ

પતિ વર

પિતામહ આપના આપ

પિતૃ આપ

પુત્ર

માતામહ માના આપ

મથ મહાદેવ

રાજન્ રાગ્ન

શ્વશુર સસરા

સુન્દર

હથ ઘોડો

હરિણ હરણ

નારીગતિ.

ઇન્દ્રાણી

દેવી

પત્ની સ્ત્રી

પિતામહા આપની મા

માતૃ મા

પુત્રી

માતામહી ‘મા’ની મા.

મથાની પાર્વતી.

રાક્ષી રાણી.

શ્વશ્રુ સાસુ.

સુન્દરા-સુન્દરી

હયી ઘોડી.

હરિણી હરણી.

इकारांत विशेषणानुं स्त्रीलिङ्गअंग स्त्रीलिङ्गમાં નરન્નતિના જેવુંજ કાયમ રહે છે. સુરમિ m નાં ૩૫ કલિ જેવાં થાય છે. સુરમિ f. નાં મતિ જેવાં થાય છે. અને સુરમિ n. નાં પ્રાદ્મિરમાં આપ્યાંજ છે.

उकारांत विशेषणानुं स्त्रीलिङ्ग अंग नरन्नति જેવું થાય છે પણ એમના અંત્ય ઉ ની પહેલાં જોડાક્ષર ન હોય તો વિકલ્પે કરીને ई લાગે છે; જેમકે સાधु પરથી साधु અને साध्वी, बहु પરથી बहु અને बही, साधु m નાં ૩૫ गुरु જેવાં, साधु f. નાં ૩૫ धेनु જેવાં. અને साध्वी નાં दासी જેવાં साधु n નાં मधु જેવાં; પણ पाण्डु Pale white yellowish નું पाण्डु જ સ્ત્રીલિંગમાં રહે છે તથા पङ्क 'લંગડો' નું पङ्क 'લંગડી' સ્ત્રી થાય છે.

જે વિશેષણોને છેડે त्, मत्, वत्, इत्, કે यस् હોય છે. તેમનું સ્ત્રીલિંગ અંગ ई લગાડે થાય છે. જેમકે द्वेष्ट+ई=द्वेष्टी, आयुष्मत्+ई=आयुष्मती, यशस्वत्+ई=यशस्वती, मेघाविन्+ई=मेघाविनी, श्रेयस्+ई=श्रेयसी, सुखभाज् અને वनौकस् એ વિશેષણોને છેડે त्, मत् વગેરે ઉપર કહેલા પ્રયત્નયોમાંનો કોઈ નથી માટે ई લાગે નહીં.

જે વિશેષણોને છેડે वस् કે इवस् હોય છે તેમનું સ્ત્રીલિંગ અંગ वस् કે इवस् ને બદલે उबी મૂકવાથી થાય છે. જેમકે तस्थिवस् નું तस्थुबी અध्युषिवस् નું અध्युषुबी, चक्रवस् નું चक्र+उषा=चक्रुषी, जहवस् નું जह+उषी=जहूषी.

સ્ત્રીલિંગમાં ईકારાંત થયેલાં વિશેષણોનાં ૩૫ दासी જેવાં લેવાય છે.

द्वेष्ट m નાં ૩૫૦.

द्वेष्टा
द्वेष्टारम्
द्वेष्टा
द्वेष्टे

द्वेष्टारी

”
द्वेष्टभ्याम्

द्वेष्टारः
द्वेष्टन्
द्वेष्टभिः
द्वेष्टभ्यः

એજ પ્રમાણે આક્રીનાં નેત્ર જેવાં.

દ્રેષ્ટ+ઈ=દ્રેષ્ટી નાં ૩૫ વા.સી જેવાં.

દ્રેષ્ટ	દ્રેષ્ટ n.	દ્રેષ્ટિ
"	"	"
દ્રેષ્ટણા	દ્રેષ્ટમ્યામ	દ્રેષ્ટમિ:
દ્રેષ્ટણે	"	દ્રેષ્ટમ્ય:

એજ પ્રમાણે બીજાં ૩૫૦.

આ દ્રેષ્ટનાં ૩૫ પ્રમાણે કર્તૃ, ગન્તૃ, દ્રષ્ટ શ્લોકારાંત વિશેષણોનાં ૩૫ લેવાય છે.

લોકોનાં નામપરથી બનેલા દેશનાં નામો સંસ્કૃતમાં બહુ વચનમાં વપરાય છે જેમકે વજ્જનાનાં નૃપઃ, મગધેષુ પાટલિપુત્રં નામ નગરમ, આર્યાઃ કુરુષુ વસન્તિ, કલિંગેષુ વસન્તિ, પણ બ્યારે દેશ, વિષય જેવા શબ્દો સાથે વપરાય છે ત્યારે એકવચન વપરાય છે જેમકે મગધદેશે.

સંસ્કૃતમાં નિષેધાર્થ બતાવવાને વ્યંજનથી શરૂ થતા શબ્દોની પહેલાં અ મૂકાય છે અને સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દોની પહેલાં અન્ મૂકાય છે. જેમકે

લઙ્ગનીય violable. અલઙ્ગનીય inviolable.

વિનય modesty. અવિનય immodesty.

નીતિ morality. અનીતિ immorality.

કાલ time. અકાલ not time improper time.

નેતઃ, પિતઃ, દ્રેષ્ટઃ, માતઃ, વગેરેના સંબોધન એક વચનનાં ૩૫૦માં છેલ્લે વિસર્ગ રૂ ને બદલે આવેલો છે. પદાન્ત રૂ ની પછી અધોપ વ્યંજન હોય અથવા કોઈ વ્યંજન ન હોય ત્યારે તેનો વિસર્ગ થાય છે. તેથી નેતઃ ગચ્છામિ=નેતર્ગચ્છામિ. પિતઃ બોધસિ=પિતર્-બોધસિ, દ્રેષ્ટઃ વદસિ=દ્રેષ્ટર્વદસિ તેમજ, પિતઃ આગચ્છ=પિતરા-ગચ્છ અર્થાત રૂ નો વિસર્ગ થયો હોય અને તેની પછી ધોપ વ્યંજન અથવા સ્વર આવે તો પાછો વિસર્ગનો રૂ કરવો. જેમકે પ્રાતઃ ઉત્થાય=પ્રાતરુત્થાય, પુનઃભવતુ=પુનર્ભવતુ, પુનઃરમતે=પુનર્રમતે=પુનારમતે

પાઠ ૧૯ મો.

વાક્યો.

શંકર જય પામે છે. Siva conquers.

બે હાથ ફરકે છે. The two arms throb.

પવનથી વૃક્ષો હાલે છે. Trees shake by the wind.

ભમરા મધ પીએ છે. Bees drink honey.

માણસો પૈસાને ચલાય છે. Men desire riches.

ઈન્દ્રે શત્રુઓને જીત્યા. Indra conquered his enemies.

યોદ્ધા શત્રુ ઉપર બે આણુ ફેંકે છે. The warrior discharges two arrows at his enemy.

ચાતકને પાણીનું ટીપુ પણ મળતું નથી. The chataka does not get even a drop of water.

વિષ્ણુને પૂજન ગમે છે. Worship pleases Vishnu.

શૈલથી નોકરો ફરમાવાયા. Servants were commanded by their lords.

હું દુનીયાના અનાવનારને નમુ છું. I bow to the author of the universe.

હું ગુરુઓને શિષ્યનું ઉદ્દતપાણું કહું છું. I inform the teachers of the pupil's rudeness.

સીતા લક્ષ્મણ દીયરની પછાડી ગઈ. Sita followed Lakshmana, her husband's brother.

છોકરીના વરને જમાઈ કહે છે. They call the daughter's husband son-in-law.

પતિને માટે સંદેશો મોકલાય છે. A message is sent for her husband.

સ્ત્રીના બંને ગાલપર બે આંખમાંથી આંસુ ખરે છે. Tears drop upon the two cheeks of the woman from her two eyes

વિશ્વકર્માથી અમરાવતી રચાઈ. Amaravati was created by the architect of the gods.

પિતરઃ પુત્રૈઃ વન્દ્યન્તે । પિતાઓ પુત્રોથી વન્દાય છે. Fathers are saluted by their sons.

રામ જનકનો જમાઈ થાય. Rama is Janaka's son-in-law. પાંડવોએ દ્વેષીઓને લડાઈમાં હરાવ્યા. The Pandavas conquered their haters in the battle.

કર્મિકરઃ મર્તારમ્ અનુસરતિ । ચાકર શેકને અનુસરે છે. The servant follows his master.

મનુથી ધર્મ લખાયો. The code of duty was written by Manu.

(અહીં ધર્મ=વ્યવહારસાધક નિયમોનો સંગ્રહ)

સ્રષ્ટાથી લોકો સરજાય છે. People are created by the Creator.

તળાવનું પાણી રસ્તે જનારાઓથી પીવાયું. The water of the tank was drunk by the travellers on the way. જાત્રીઓએ દાતારને મેળવ્યો નહીં. The beggars did not get the donor.

રામ છોકરાને લાડુ આપે છે. રામઃ શિશુભ્યો મોદકં યચ્છતિ ।

આકાશ ધૂળથી ભરાય છે. આકાશઃ પાંસુના મ્રિયતે ।

પરશુરામે શત્રુઓને ફરસીથી માર્યા. પરશુરામઃ શત્રૂન પરશુના પ્રાહરત્ ।

વાદળોમાંથી જળના ટીપાં પડે છે. મેઘેભ્યો જલસ્ય વિન્દવઃ પતન્તિ ।

રાજાએ શહેરના રખેવાળોને બોલાવ્યા. નૃપો નગરસ્ય રક્ષિતૃનાહ્વયત્ ।

બાળક બાપનું માને છે. બાલઃ પિતરમનુરુઘ્યતે ।

અવન્તીના માલીકે પ્રધાનોને કહ્યું. અવન્ત્યાઃ પ્રભુઃ સચિવાનભાષત ।

હરિ જીભવડે તાળવાને અડક્યો. હરિર્જિહ્વા તાલ્વસ્પૃશત્ ।

સ્ત્રીઓ પતિઓ સાથે બાગમાં ગઈ. નાર્યો મર્તૃભિઃ સહોદાનમગચ્છન્ ।

ઋષિઓ મંત્રોના દ્રષ્ટા હતા. ઋષયો મન્ત્રાણાં દ્રષ્ટાર આસન્ ।

લોકો વિષ્ણુને પૂજે છે. જના વિષ્ણુ પૂજયન્તિ ।

ઋતુપર્ણ સારથિઓ સાથે બોલ્યા. ઋતુપર્ણઃ સવ્યેષ્ટનવદત્ ।

રામ પોતાના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વનમાં ગયો. રામો બ્રાત્રા લક્ષ્મणेન સહ વનમગચ્છત્ ।

રાવણનાં માથાં રામથી આણેવતી કપાયાં. રાવણસ્ય શીર્ષાણિ રામેણેષુભિરચ્છિદ્યન્ત ।

માણસોથી વારંવાર વિધોના બચથી કામ આરંભાતુ નથી. મનુષ્યે-
રનેકશો વિદ્વાનાં મયેન કાર્યં નારમ્યતે ।

ભીમ શત્રુ સાથે બે હાથે લડ્યો. ભીમઃ શત્રુણા બાહુમ્યામયુધ્યત ।

દેવો પાપના કરનારાઓને શિક્ષા કરે છે. દેવાઃ પાપસ્ય કર્તૃન્ દણ્ડયન્તિ ।

આડે મારે જનારા લોકોથી નિંદાય છે. વિમાર્ગેણ ગન્તારો જનૈર્નિન્દ્યન્તે ।

ધર્મ રાખ્યને વિનાશમાંથી બચાવનાર છે. ધર્મોરાષ્ટ્રસ્ય નાશાદ્રક્ષિતા ।

દુર્જનની જીભના ટેરવાપર મધ રહે છે, હૈયામાં તો ઝેર. દુર્જનસ્ય
જિહ્વાયા અગ્રે મધુ તિષ્ઠતિ હૃદયે તુ વિષમ્ ।

વૃક્ષો છાયાથી મુસાફરોને આનંદ આપે છે. તરવશ્છાયયા પાન્થાના-
હ્લાદયન્તિ ।

વિશ્વામિત્રની સાથે રામનું વનમાં જવાનું તેના પિતાથી કપુલ કરાયું.

વિશ્વામિત્રેણ સહ રામસ્ય વનં ગમનં પિત્રાન્વમન્યત ।

પવન કાળાં વાંદળાં વિખેરી નાખે છે. વાયુઃ શ્યામાન્ મેઘાન્ નિરસ્યતિ ।

લોકો બુખ્યાને અન્ન આપનારાઓને વખાણે છે. જનાઃ ક્ષુધિતેભ્યોઽ-
ન્નસ્ય દાતૃઃ શંસન્તિ ।

સીતાના પતિએ અને દીયરે સીતાને શોધી. સીતાયા મર્તા દેવા ચ
સીતામન્વષ્યતામ્ ।

પાઠ ૨૦ મો.

ઝડપરથી ફુલો પડ્યાં. Flowers fell from the tree.

શિવની કૃપાથી કલ્યાણ થાય છે. Good happens by the grace of Siva.

આપણે ગુરુઓના હુકમોને પાળીએ છીએ. We obey the orders of our preceptors.

સાધુઓ મૃત્યુનો ભય ગણતા નથી. Sages do not consider the fear of death.

પિતા પ્રતિ રામને ઘણું માન છે. Rama has great respect for his father.

વિશ્વના કર્તાની ઇચ્છા ન ઉલ્લંઘન કરાય એવી છે. The wish of the creator of the universe cannot be transgressed.

(આ વાક્યમાં **इच्छा** ના આ ની પછી **अलङ्घनीया** નો અ આગ્યો છે.)

आ+अ=आ થાય છે છતાં પણ **अ** ને માટે અવગ્રહ મુક્યો છે.

નો અવગ્રહ ન હોતો તો એમ પણ અર્થ થાત કે **इच्छा-मरु**.

अलङ्घनीया-ઉલ્લંઘન કરાય એવી; આમ અર્થ ફરી જવાનો સભવ હોય ત્યાં અવગ્રહ જરૂર મુકાય છે.)

તે દુષ્ટીઓના મુખને સહન કરતો નથી. He does not endure the happiness of his haters.

ચંદ્રમાં ઝાંઝો દેખાય છે. A spot is seen in the moon.

રામ સગાવાલામાં સ્નેહથી રહે છે. Rama behaves with affection towards his relations.

મધમાં મીઠાશ છે. There is sweetness in honey.

બાણસોમાં બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે. The Brahmin is the best among men.

તેઓ દાતારો કનેથી પૈસો મેળવે છે. They get wealth from donors.

કુરુમ્યઃ દુતઃ આગચ્છત્ । કુરુદેશથી કાસદ આવ્યો. A messenger came from the Kurus.

કાકા આપના ભાઈ થાય. The Paternal uncle is the father's brother.

વસ્તુનિ અવસ્ત્વારોપઃ અજ્ઞાનમ્ । વસ્તુમાં વસ્તુ નથી એવો આરોપ એ અજ્ઞાન છે. Ascribing something that is not real to a real thing is ignorance. તેણે એ આકૃના બળથી પૃથ્વી જિતી. He conquered the earth by the strength of his two arms.

भीमस्य भ्रातरि अर्जुने कर्णः बाणान् अमुञ्चत । ભીમના ભાઈ અર્જુનપર કર્ણે બાણ મૂક્યાં. Karna discharged arrows at Arjuna, Bhima's brother.

मृदुनि मृगस्य शरीरे निशितस्य बाणस्य पातः तूलस्य राशौ अग्नेः इव । નાળુક દરણુના શરીરપર તીક્ષ્ણ બાણનું પડવું રૂના ઢગલામાં દેવતાના જેવું હોય છે. The falling of a sharp arrow on the delicate body of a deer is just like that of fire on a heap of cotton. જેમ દેવતા લાગવાથી રૂ અગ્ની જાય છે તેમ તીક્ષ્ણ બાણ પડવાથી દરણુનું શરીર મરણુનોત્પન્ન થાય છે અથવા નાશ પામે છે.

तनुषु विभवेषु नरा ज्ञातिभिः त्यज्यन्ते । થોડી સંપત્તિમાં માણસો સગાવડાલાંથી તજાય છે. Men with little riches are abandoned by their relations.

पशुઓમાં પણ નિમક્રદલાલપણું જણાય છે. Gratitude is seen even among beasts.

તેણે શ્રોતાઓના આગ્રહથી કથા આરંભી. He commenced the story through the importunity of hearers

કડવું પણ હિતના કહેનાર મિત્રપ્રતિ ક્રોધથી બસ, દુર રહેતું. Away with anger at a friend who speaks a wholesome thing though unpleasant.

भारतवर्षीयाणाम् नप्तुः लाभे अतीव उत्कण्ठा । हिंदीઓની પૌત્રને મેળવવામાં ઘણી આતુરતા હોય છે. The Indians have great anxiety for getting a grandson. દીકરાને ઘેર દીકરા જોવાને હિંદુઓને ઘણી મરજી હોય છે,

સાધૂનામ્ ભૂતેષુ પરમન્ કારુણ્યમ્ । સત્પુરુષોની જીવ માત્રપર ઘણી દયા હોય છે. Sages have great compassion towards beings.

તે છોકરીને જમાઈને ઘેર લઈ જાય છે. He takes his daughter to the house of her husband.

રામ રઘુઓમાં મુખ્ય હતા. રામો રઘૂનાં મુખ્યઃ ।

મેં કર્તા પાસેથી ચોપડી મેળવી. કર્તુઃ પુસ્તકમલમે ।

લક્ષ્મી વિષ્ણુની સ્ત્રી હતી. લક્ષ્મીવિષ્ણોઃ પત્ની ।

તે શ્રીનાઓની મારી માગે છે. શ્રોતૃન્ ક્ષમાં યાચતે ।

જનકે પૌત્રાનો રથ જોયો. જનકો નપ્તૃણાં રથમૈક્ષત ।

નારાયણે હરિના જમાઈઓના ઘોડા જોયા. નારાયણો હરેર્જામાતૃણા-
મશ્વાનપદ્યત્ ।

આર્યો કુરુમાં રહેતા હતા. આર્યાઃ કુરુજ્જવસન્ ।

પોપટ ઝાડપર બેડો. શુકેન્સ્તરાવુપાવિશત્ ।

હરિના પૌત્રનો ચાકર ગામ ગયો. હરેર્નપ્તુઃ કિંકરો ગ્રામમગચ્છત્ ।

કર્ણ દાતાશેમાં પહેલો હતો. કર્ણો દાતૃષુ પ્રથમઃ ।

સિંહ પશુઓનો રાજા છે. સિંહઃ પશુતાં પ્રમુઃ ।

હરિ રમાના પતિનો મિત્ર થાય. હરી રમાયા મર્તુમિત્રમ્ ।

ચંદ્રનું બિંબ વધે છે અને ઘટે છે. ચન્દ્રોર્બિમ્બં વર્ધતે ક્ષીયતે ચ ।

પોતાના ભાઈ રામની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણે સીતાને વનમાં તથા. મ્નાન્

રામસ્યાદેશેત લક્ષ્મણઃ સીતાં વનેડત્યજત્ ।

અગ્રથી દુનિયા થય. ધાતુર્વિશ્વમજાયત ।

તેણે પોતાના ધણીની ખબર મેળવી. મર્તુર્વાર્તામલમત ।

આહુના બળથી તેણે શત્રુઓને છત્યા. बाहोर्बलेन शत्रूनजयत् ।
પર્વતોને જળરા પવનથી પણ બચ નથી. पर्वतानां प्रबलाद्वायोरपि भयं न ।
ગ્રાહ્ય માણસો છોકરામાંથી પણ જ્ઞાન મેળવે છે. प्रज्ञा बालेभ्योऽपि
જ્ઞાનં લભન્તે ।

હે શંભુ ! મારા પાપ માફ કર. शंभो पापानि क्षाम्य । Forgive
માફ કર એ Imperative આત્મર્થનું રૂપ છે. Imperative માં
બીજા પુરૂષ એકવચનનો પ્રત્યય નથી. તેથી क्षम् (क्षाम्) 4th conj
Parsam, +ગણની નિશાની=ક્ષામ્ય રૂપ થયું છે.

ઋષિઓમાં ઈશ્વરપર ઘણો પ્રેમ જણાય છે. ऋषिष्वीश्वरे परमः
સ્નેહો દ્રશ્યતે ।

પક્ષિઓ વૃક્ષની ડાળીઓપર બેસે છે. विहगास्तरूणां शाखासूपविशन्ति ।
નોકરો શેઠના હુકમોનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. भृत्याः प्रभूणामाज्ञां न
લઙ્ઘ્યન્તે ।

તેણે સ્વામી ક્ષેત્રી માને ઘેર જવાને રજા મેળવી. भर्तुर्जनन्या गृहं
ગમનાયાનુજ્ઞામલભત ।

વિષ્ણુના ભક્તોથી વૈકુંઠમાં વાસ મેળવાય છે. विष्णोर्भक्तैर्वैकुण्ठे
વાસો લભ્યતે ।

પાઠ ૨૧ માં.

વધૂ નાં રૂપાં.

વધૂ:	વધ્ધૌ	વધ્વ:
વધુ	"	"
વધૂમ	"	વધૂ:
વધ્વા	વધૂમ્યામ	વધૂભિ:
વધ્વૈ	"	વધૂમ્ય:
વધ્વા:	"	"
"	વધ્ધ્યો:	વધૂનામ
વધ્વામ	"	વધૂષુ

માતૃ, જેવા જે ઋકારાંત નારીગતિનાં ૩૫ લેવાય છે તે શબ્દોઃ
માતૃ, દુહિતૃ, નનાન્દૃ, યાતૃ, માતૃ નાં-૩૫ પ્રાક્રમિરમાં આખ્યાં છે.

સ્વસૃ નાં ૩૫૦.

સ્વસા	સ્વસારૌ	સ્વસારઃ
સ્વસઃ	"	"
સ્વસારમ્	"	સ્વસૃઃ

બાકીનાં ૩૫ માતૃ નાં જેવાં લેવાય છે.

સ્નિહ ની સાથે જેનાપર સ્નેહ દેખાડાય તેના નામની સાતમી વિભક્તિ આવે છે. જેમકેઃ-જામાતરિ સ્નિહ્યતિ.

સંનિધિ નાં ૩૫ કલિ જેવાંઃ-

સંનિધિઃ	સંનિધી	સંનિધયઃ
સંનિધિમ્	"	સંનિધીન્

સંનિધિના એ પ્રમાણે.

[અફ્ફલભૂમિ-આ શબ્દોનો ઉચ્ચાર ફેટલીક સફ્ફલનાં છોકરાઓ મેટ્રિક ક્લાસમાં આવતા સુધી પણ અફ્ફલભૂમિ-જેવા કરે છે. તેમ ન કરતાં ફ્ફ ખોડે અને લ આખો બોલાય તેમ બોલવું.

હસ્વ હ ઉ કે ઋ ને વિશેષજ્ઞાને છેડે લાય તેમનાં નાન્યતર ગતિનાં ૩૫માં ત્રીછ, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમીના એકવચનમાં તથા છઠ્ઠી અને સાતમીના દ્વિવચનમાં વિકલ્પે ફરીને નરગ્નતિ જેવાં ૩૫ લેવાય છે.

શુચિ adj. pure ના 'નરગ્નતિ' નાં ૩૫ કલિ જેવાં.

-----'નારીગ્નતિ'-----મતિ-----

	શુચિ ॥.	
શુચિ	શુચિની	શુચીનિ
હે શુચિ-શુચે	"	"
શુચિ	"	"

શુચિના	શુચિભ્યામ્	શુચિભિઃ
શુચયે-શુચિને	"	શુચિભ્યઃ
શુચેઃ-શુચિનઃ	"	"
"	શુચ્યોઃ-શુચિનોઃ	શુચિનામ્
શુચૌ-શુચિનિ	"	શુચિષુ
	ગુરુ adj. long.	
	ગુરુ m. નાં ૩૫ પૂર્વે આખ્યાં છે.	
	ગુરુ f.	
ગુરુઃ	ગુરુ	ગુરુઃ
હે ગુરો	"	"
ગુરુમ્	"	ગુરુઃ
ગુર્વા	ગુરુભ્યામ્	ગુરુભિઃ
ગુરવે-ગુર્વે	"	ગુરુભ્યઃ
ગુરોઃ-ગુર્વાઃ	"	"
"	ગુર્વોઃ	ગુરુણામ્
ગુરૌ-ગુર્વામ્	"	ગુરુષુ
ગુરુ f ગુરુ+ઈ-ગુર્વી પાશુ થાય છે તેનાં ૩૫ દાસી જેવાં.		
	ગુરુ n.	
ગુરુ	ગુરુણી	ગુરુણિ
હે ગુરુ-ગુરો	"	"
ગુરુ	"	"
ગુરુણા	ગુરુભ્યામ્	ગુરુભિઃ
ગુરવે-ગુરુણે	"	ગુરુભ્યઃ
ગુરોઃ ગુરુણઃ	"	"
"	ગુર્વોઃ-ગુરુણોઃ	ગુરુણામ્
ગુરૌ-ગુરુણિ	"	ગુરુષુ
	કર્તૃ m. નાં ૩૫ નેતૃ m. જેવાં.	

कर्तृ	कर्तृ n.	
हे कर्तृ-कर्तृ	कर्तृणी	कर्तृणि
कर्तृ	"	"
कर्त्रा-कर्तृणा	"	"
कर्त्रे-कर्तृणे	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः
कर्तुः-कर्तृणः	"	कर्तृभ्यः
"	कर्त्रोः-कर्तृणोः	"
कर्तरि-कर्तृणि	"	कर्तृणाम्
		कर्तृषु

આ પ્રભાણે ગન્તુ, દ્રેષ્ટુ, નેતુ, વગેરેનાં રૂપ લેવાં.

Krishna has an ornament. કૃષ્ણને ધરેણું છે. કૃષ્ણસ્ય અલંકારઃ અસ્તિ ।

Rama had two books રામની પાસે બે ચોપડીઓ હતી. રામસ્ય પુસ્તકે આસ્તામ ।

Janaka has one house. જનકને એક ઘર છે. જનકસ્ય ગૃહમ્ અસ્તિ ।

The woman has a child. સ્ત્રીને એક બાળક છે. નાર્યાઃ શિશુઃ અસ્તિ ।

આ વાક્યોપરથી to have વાળાં વાક્યોનો સંસ્કૃત તરણુમો કેમ કરવો તે સમજવું. કર્તાની છટ્ટી વિભક્તિ આવે છે, અને ક્રિયાપદમાં અસ્તુ to be નું રૂપ વપરાય છે.

વાક્યો.

સજ્જનની કીર્તિ લોકમાં પ્રસરે છે. The fame of a good man spreads in the world.

સંકટમાં ધીરે પુરૂષ હિંમત છોડતો નથી. A bold man never leaves his courage in a difficulty.

રામ પ્રેમથી દીકરાને ભેટે છે. Rama embraces his son with affection.

તે મોક્ષને માટે દેવને બળે છે. He worships God for ab-
solution.

તે યક્ષોની વસતીમાંથી આવ્યો. He came from the resi-
dence of Kubera's attendants.

દુઃખ દુષ્કર્મથી ઉપજે છે. Misery results from a wicked
action.

મદન રતિનો પતિ થાય છે. Madana is the husband of Rati.
ઈશ્વર સૃષ્ટિયા: પાલક: ઈશ્વર સૃષ્ટિનો પાળનાર છે. God is the
protector of the creation.

બુદ્ધિનો વધારો કીર્તિને માટે છે. (બુદ્ધિના વધારાથી કીર્તિ થાય છે.)
The intensity of talent is for fame.

તે જમીનપર બેસે છે. He sits on the ground.

રામસ્ય માતર: જામાતુ: ઋષ્યશૃંગસ્ય આશ્રમમ્ અગચ્છન્ ।
રામની માતાએ તેમના જમાઇ ઋષ્યશૃંગને આશ્રમે ગઇ. Rama's
mothers went to the hermitage of their son-
in-law, Rishyasringa.

સીતા યાતૃ: ચ નનાન્દરમ્ ચાપૃચ્છત પશ્ચાત્ પિતુ: ગૃહમ્
અગચ્છત્ । સીતાએ દેરાણીઓ (જેકાણીઓની) તથા નણુંદની રજા
લીધી અને પછી આપને ઘેર ગઇ. Sita took leave of her
husband's brother's wives and her husband's sister;
afterwards went to her father's house.

રઘુના આપે વસિષ્ઠની ગાય રક્ષી Raghu's father protected
Vasishtha's cow.

નારાયણનાં કામે હરિની પ્રીતિ માટે નથી. (હરિને પ્રસન્ન નથી.)
Narayana's actions do not please Hari.

વેદમાં શૂદ્ર લાયક ગણાતો નથી. (શૂદ્રનો અધિકાર નથી.) A Sudra
is not authorised in Veda.

બુધાઃ મૂર્ખાણામ્ સ્તુતિં વા નિન્દાં ન ગણયન્તિ । ઝાહ્યા પુરુષો મૂર્ખોની સ્તુતિ અથવા નિન્દાને ગણતા નથી. Wise men do not count the praises or censures of fools.

પ્રધાનોઽયી રાજ્ય સેવાય છે. A king is served by his ministry. **ગાવાળીઝો એ ગાયોને રક્ષે છે.** A herdsman protects two cows.

ગોપઃ ધેનૂઃ રક્ષતિ । A herdsman protects cows. **ગુપ્તીઝો નદીમાંથી(-નું) પાણી આણે છે.** Young women bring water from (-of) the river.

સાસુ જમાઈપર સ્નેહ રાખે છે. A mother-in-law feels affection for her son-in-law.

તે ચંદ્રના ચળદ્રાટને જુએ છે. He sees the brightness of the moon.

તે સત્કર્મોનું ફળ અનુભવે છે. He experiences the result of his good actions.

લોભથી બુદ્ધિ ચળે છે. Talent goes astray by avarice. **હરિ સ્વભાવે સારો છે.** Hari is good by nature.

રામે માતા અને પિતાને પિંડ આપ્યા. Rama offered balls of rice to his (deceased) parents.

સ્મૃતિમાં ધર્મ દ્રષ્ટા છે. Duty is told in Smriti.

સીતા નણદેના પતિ ઋષ્યશૃંગને નમી. સીતા નનાન્દુર્ભતારમૃષ્યશૃન્ગ-મનમત્ ।

વિશ્વામિત્ર વ્રતે ક્ષત્રિય હતા, પણ પાછળથી તે બ્રાહ્મણ થયા. વિશ્વામિત્રો જાત્યા ક્ષત્રિય આસીત્ પશ્ચાદ્ બ્રાહ્મણોઽભવત્ ।

શંખક ધર્મે ખેડત છે. શમ્બૂકો વૃત્ત્યા કૃષીવલઃ ।

સીતા હર્મેશો સાચુને ખુશ કરતી. સીતા સદા શ્વશ્રૂમપ્રીણયત્ ।

રાગ્નતો પ્રધાન રાજનીતિમાં હોશીયાર છે. નૃપસ્યામાત્યો નીતૌ નિપુણઃ ।

સ્મૃતિઓમાં મનુની શ્રેષ્ઠ છે. સ્મૃતિષુ મનોઃ શ્રેષ્ઠા ।

મહારાષ્ટ્રમાં યુવતિઓનો વિનય વખાણના લાયક છે. મહારાષ્ટ્રે વધૂનાં વિનયઃ પ્રશસ્યઃ ।

(‘મહારાષ્ટ્ર’) એ દેશનું નામ છે. તો પણ એનો અર્થ ‘મોટું રાજ્ય’ થાય છે. તથા કુરુ, કલિંગ, મગધ, વજ્ર વગેરે નામો લોકોપરથી લેવાયલાં સમજાઈ આવે છે તેમ એ સમજાતું નથી માટે એક વચન વાપર્યું છે. રામે પોતાની બેન શાંતાને બોધી અને પોતાની માને નમ્યા. રામઃ

સ્વસારં શાન્તામૈક્ષત માતરમનમશ્ચ ।

રામે માણસને તેની બનત પૂછી. રામો જનં જાતિમપૃચ્છત્ ।

માણસો સંપત્તિને ચલાય છે. જના ભૂતિં વાચ્છન્તિ ।

દેવેને દેવિંડથી આવી આવે છે. અઙ્ગલા અઙ્ગલભૂમેરિહાગચ્છન્તિ ।

વેદના પરામમાં ગુણોમાં દેવોની બહુ પ્રતિભાઓ છે. વેદસ્ય

સંનિધૌ વિવરેષુ દેવાનાં બહવો મૂર્તયઃ સન્તિ ।

હરિએ રાત્રિઓ ધ્યાનમાં ગાળી. હરી રાત્રીધ્યનિઽનયન્ ।

કૃષ્ણની ધણી છોકરીઓ હતી. કૃષ્ણસ્ય બહવો દુહિતર આસન્ ।

આદાદુરી પ્રાંતિ આવે છે. શૌર્યં કીર્તયે ।

માણસનો સ્વભાવ કામો પરથી જાણાય છે. મનુષ્યસ્ય પ્રકૃતિઃ કૃતિ-
મ્યો જ્ઞાયતે ।

નારાયણની પાયમાલી તેના ફળમાંનું ફળ છે. નારાયણસ્ય નાશો
દુષ્કૃતીનાં ફલમ્ ।

ધૈર્ય મનુષ્યનું મોટામાં મોટું ધરણું છે. ધૃતિર્નરસ્ય પરમં ભૂષણમ્ ।

દેવપ્રતિ ધણા પ્રેમ બંધિત કહેવાય છે. દૈર્ઘ્યે પરમઃ સ્નેહો ભક્તિ-
રભિધીયતે ।

માણસની બુદ્ધિનો પરિપાક એ ઉપદેશનું ફળ છે. મનુષ્યસ્ય બુદ્ધેર્વિકાસ
ઉપદેશસ્ય પરિણામઃ ।

સીતાનું મુખ શોભામાં ચંદ્રના સમાન છે. સીતાયા મુખં કાન્ત્યા
ચન્દ્રેણ સમમ્ ।

હાથીની ગતિ ધીમી છે. ગજસ્ય ગતિર્મન્દા ।

આમે પોતાની છોકરીઓને ધણા પૈસા આપ્યો. પિતા દુહિતૃભ્યઃ પ્રભૂતં
ધનમયચ્છત્ ।

બેનની બક્ષિસ પ્રેમનું ચિહ્ન હતું. સ્વસુરુપહાર પ્રીતેશ્ચિહ્નમાસીત્ ।

પાઠ ૨૨, ૨૩ મે.
Imperative (હોદ્).

આજ્ઞાર્થ.

આનિ	આવ	આમ
(none)	તમ	ત
તુ	તામ	અન્તુ

આત્મનેપદના.

એ	આવહૈ	આમહૈ
સ્વ	ઇયામ	ધ્વમ્
તામ	ઇતામ	અન્તામ

પહેલા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં Impera. forms વદાનિ, વદાવ, .
વદામ, વદ, વદતમ્.....ની પેઠે લેવાં.

બીથા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં Impera. forms પુષ્યાણિ, પુષ્યાવ, .
પુષ્યામ, પુષ્ય, પુષ્યતમ્...ની પેઠે લેવાં.

છઠ્ઠા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં Impera forms. વિશાનિ, વિશાવ, .
વિશામ, વિશ, વિશતમ્.....આ પ્રમાણે લેવા.

દશમા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં Impera forms. ચોરયાણિ, .
ચોરયાવ, ચોરયામ, ચોરય, ચોરયતમ્.....આ પ્રમાણે લેવાં.

પહેલા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં આ ૩૫ મોદૈ, મોદાવહૈ, મોદામહૈ,
મોદસ્વ.....વગેરેની પેઠે લેવાં.

બીથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં આ ૩૫ યુધ્યૈ, યુધ્યાવહૈ, યુધ્યામહૈ,
યુધ્યસ્વ, યુધ્યેયામ્ યુધ્યધ્વમ્.....વગેરેની પેઠે લેવાં.

છઠ્ઠા ગણના આત્મનેપદી ધાતુના ૩૫ મ્રિયૈ, મ્રિયાવહૈ, મ્રિયામહૈ, .
મ્રિયસ્વ, મ્રિયેયામ્.....વગેરેની પેઠે લેવાં.

દશમા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં ૩૫ મૃગયૈ, મૃગયાવહૈ, મૃગયામહૈ, .
મૃગયસ્વ, મૃગયેયામ્.....વગેરેની પેઠે લેવાં.

Imperative forms of **सद्** with **नि** (active.)

निषीदानि	निषीदाव	निषीदाम
निषीद्	निषीदतम्	निषीदत
निषीदतु	निषीदताम्	निषीदन्तु
	(passive.)	

निषद्यै	निषद्यावहै	निषद्यामहै
निषद्यस्व	निषद्येथाम	निषद्यध्वम्
निषद्यताम्	निषद्येताम्	निषद्यन्ताम्

वस् (active.)

वसानि	वसाव	वसाम
वस	वसतम्	वसत
वसतु	वसताम्	वसन्तु

(passive.)

उष्यै	उष्यावहै	उष्यामहै
उष्यस्व	उष्येथाम	उष्यध्वम्
उष्यताम्	उष्येताम्	उष्यन्ताम्

ह्वे (active.)

ह्वयानि	ह्वयाव	वगेरे.
---------	--------	--------

(Passive.)

ह्वयै	ह्वयावहै
-------	----------

जि (active.)

जयानि	जयाव	વગેરે.
-------	------	--------

(Passive.)

જીયૈ	જીયાવહૈ	વગેરે.
------	---------	--------

लज्ज धातुनी साथे जेनाथी लान उत्पन्न थाय, तेना नामनी
धातुं भई त्रीलु विलक्षित आवे छे. जेभडे दुष्कृतिमिलज्जन्ते तेओ
नक्षरां क्षमथी लाने छे.

To decrease=अल्पीभू

ત્ર વર્ગના અક્ષર પછી લ્ આવે તો તેને અદ્યે લ્ મુકાય છે.
અને ન્ ની પછી લ્ આવે તો ન્ ને અદ્યે અનુનાસિક લ્ મુકાય છે.
ત્+લોકઃ=તલોકઃ; ઉત્+લઙ્ગયિતુમ્=ઉલઙ્ગયિતુમ્, વિદ્યાન્
+લિખતિ=વિદ્યાલિખતિ, અમિલાષાન્+લભસ્વ=અમિલાષાલભસ્વ,
બન્ધૂન્+લઘુત્વમ્=બન્ધૂલઘુત્વમ્.

વાક્યો પાઠ ૧૫ મો.

સત્ય જય પામે. Let truth conquer.

છોકરા, તારા આપને નમ. Child, bow to thy father.

દૂતાઃ અયોધ્યામ્ ગચ્છન્તુ મસુમે અયોધ્યા જય. Let messen-
gers go to Ayodhya

એ દીકરાઓ ઘોડે ચઢે. Let the two sons mount the horse.

રે રે વિનયમ્ ત્યજત મા । અરેરે ! વિનયને તજે નહિ ! oh ! oh !
do not abandon your modesty.

એ સખીઓ ફૂલો લાવો. (You two) female-friends bring
flowers.

હે મિત્ર ! આપણે અન્ને આગમાં પેરણીએ. Oh friend ! Let us
both enter the garden.

પાણીને તજ, ઘી પી. Abandon water, and drink ghee.
હું કેવી રીતે વાઘોની સમીપમાં રહું ? How am I to live in
the proximity of tigers ?

લોક દુઃખને તરો. કલ્યાણને જુઓ. Let the world overcome
difficulties and see benefits.

માણસોના વ્યાધિઓ નાશ પામે. Let the diseases of men
perish.

એ મેંચર મહેલની ટોચપર નાચો. Let the two peacocks dance
on the top of the palace.

બાળકો ! બુદ્ધ બોલો નહિ. Children ! do not speak falsehood.

તમે બે, બે આસનપર બેસો. You two, sit on the two seats.

છોકરા, માને બોલાવ. Child ! call thy mother.

રાજાઓ હંમેશાં પ્રજાને ધર્મ પ્રમાણે રક્ષે. Let the kings always protect their subjects according to the duty.

લોક હંમેશાં આનંદ પામે. Let people always experience joy.

શત્રુનું વેર લેવાનો ઉપાય શિખવો. Teach the way to revenge upon the enemy.

માતા પિતા પ્રસન્ન થાઓ. Parents you both be pleased.

આપણે સત્યથી કરો નહિ. Let us not fall off the truth.

સોની સોનું તોળે. Let the goldsmith weigh gold.

માઆપનું અને ગુરુનું વચન પાળ. Act according to the saying of thy parents and preceptor.

પૂજ્ય પુરૂષોને સન્માન આપ. Adore venerable persons.

પાન્યાઃ તરોઃ છાયાયામ વિશ્રામ્યન્તુ । Let the travellers rest under the shade of the tree.

બે બાળકો હાથ ધુઓ. Let two children wash their hands.

તમારા બાળનું નામ કહો. આતુરભિયાનં કથયત ।

હું બાળકો ! નિશાળે જાઓ અને પાઠ શિખો. બાલાઃ પાઠશાલાં ગચ્છત પાઠં પઠત ચ ।

ધર્મિય રાણીને રક્ષો. ईश्वरो રાજીં રક્ષતુ ।

આપણે ગાળ્યા માણસોની શિખામણને અનુસરીએ. પ્રજાનામુપદેશા-
નનુસરામ । દેવો પ્રસન્ન થાઓ. દેવાસ્તુખ્યન્તુ ।

(God save the queen અને gods be satisfied આ બે વાક્યોમાં God અને gods ની પછી દ્રોષા હતાં તે બે બે શબ્દોને સંબોધનમાં અને ક્રિયાપદોને બીજા પુરૂષમાં વાપરે. આ પરથી અને એવાં બીજા વાક્યોમાંથી બીજા પુરૂષ અને ત્રિજા કયાં વાપરવા તે સમજાશે.)

હરિ અને માધવ, બન્ને નહીં. હરે માધવ ચ મા જલ્પતમ્ ।
 રામની જિત સંબંધમાં શંકા ત્યજ દે. રામસ્ય વિજયે શક્ત્યાં ત્યજ ।
 એ પ્રમાણે માણસોના શત્રુઓ નાશ પામે. એવં જનાનાં શત્રુઓ નશ્યન્તુ ।
 ગરીબોને પૈસો આપ. દરિદ્રેભ્યો દ્રવ્યં ચચ્છ ।

ચંડાળ, બ્રાહ્મણને અડક નહિં. ચાણ્ડાલ બ્રાહ્મણં મા સ્પૃશ ।

(Imperative માં, નહીં-મા વપરાય છે.)

તે સોમરસ પીએ. સોમં પિબતુ ।

તે પોતાના કૃણાં સહર્મો સંભારે વંશસ્ય સુકૃતીઃ સ્મરતુ ।

અમે મનુષ્યોનાં વખાણને લાયક થઈએ. નૃણાં સ્તુતીરર્હામ ।

આપણે મિત્રાના અપરાધોને માફ કરો. મિત્રાણામપરાધાન્ ક્ષામ્યામ ।

છોકરા, આપને સારી રીતે ભેટ. કુમાર પિતરં દદં શિષ્ય ।

બાળકો, મૃગાં પ્રાણીઓને દુઃખ દો નહીં. બાલકા મૂકાઝ્ જીવાન્

મા પીડયધ્વમ્ । બાલકા મૂકાઝ્ જીવાન્ મા પીડયધ્વમ્ ।

હરિનું મન ક્રોધથી અગમ્યો નહીં. હરેશ્ચિત્તં ક્રોધેન મા શુભ્યતુ ।

આપણે પાપોમાં ગમડો નહીં. પાપે મા લુટયામ ।

ગોવાળીઓ ગાયોને ઘેર લઈ ગય. ગોપો ધેનૂર્ગૃહં નયતુ ।

લોકોનો સોના માટેનો લોભ ધરો. જનાનાં સુવર્ણસ્ય તૃણાલ્પીભવતુ ।

અને છોકરાંઓ. માને રાજ કરો. પુત્રૌ માતરં પ્રીણયતમ્ ।

ભિખારીઓ ચોખ્ખા વાણ. મિશ્રુકાસ્તળ્લુલમુચ્છન્તુ ।

મૂર્ખો બનશે. મૂર્ખાં જલ્પન્તુ ।

વાક્યો પાઠ ૨૩ મો.

શત્રુઓની સાથે લડ. Fight with thy enemies.

ચિત્ત શાંતિ પામે. Let the mind get peace.

તે શિષ્યો ! ગુરુઓને નમો. Pupils, salute your tutors.

પ્રજાઓના હિતને માટે રાજાઓ મંડો. Let kings set themselves about the good of their subjects.

બે છોકરીઓ ગીત શિખે. Let the two girls learn the song.

તમે બે શેઠને સેવા. You both, serve your master.

કેવી રીતે દુઃખ સહું ! How am I to endure misery ?

કીર્તિને માટે આપણે યત્ન કરો. Strive we for fame.

રાજ્ય જય પામ. King, conquer.

બાઈના ગુણોને વખાણો નહીં Do not praise your brother's merits.

માણસો અનાજની વૃદ્ધિથી રાજ થાઓ. Let men rejoice at the plenty of corn.

તમે બે સદાચાર તરફ પગલાં બરો. You two, step towards good conduct.

માણસોની ધર્મમાં ઇચ્છા વધે. Let the desire of men increase towards duty.

બે શિયાળ મરણ પામે. Let the two jackals die.

ખબર સંભળાવો. Let the news be heard.

સજ્જનતા રાખ. Resort to civility.

નૃપસ્ય સૂનવઃ પરાક્રમેણ પ્રકાશન્તામ્ । રાજના પુત્રો પરાક્રમથી શાભે. Let king's sons shine by valour.

છાત્રાણામ્ ચિત્તમ્ વિદ્યાયામ્ રમતામ્ । વિદ્યાર્થીનું મન વિદ્યામાં રહેવાઓ. Let the mind of pupils delight in learning.

આપણે ગાયન આરંભો. Commence we singing.

પ્રજાનામ્ કલ્યાણાય નૃપૈઃ ક્લેશાઃ સહ્યન્તામ્ । પ્રજાના સુખને માટે રાજાઓથી ક્લેશ સહન થાઓ. Let distresses be endured by kings for the happiness of their subjects.

વનસ્ય શોભામ્ પ્રેક્ષસ્વ । જંગલની શોભા જો. See the beauty of the forest.

આપણે બેએ સઠકમાં પણ ભૂલું બોલવું નહીં. Let us both not speak falsehood even in difficulty.

અનિષ્ટમ મા આશંકેથામ્ । તમે બે ભૂલું ધારો નહીં Do not you both suspect evil.

तरवः फलानाम् उद्गमेन शोभन्ताम् । वृक्षो ह्येतेना आवयार्थी शोभो.

Let trees look beautiful by the appearance of fruits-
दुष्ट कृत्येयी सुखनी आशा भानवी नहीं. Do not hope for
happiness from misdeeds.

राष्ट्रीना शत्रुभ्यो धुन्ते. राह्याः शत्रवो वेपन्ताम् ।

डैरी आप. आम्रं स्वादस्व ।

संस्कृतनो अभ्यास आरंभो संस्कृतस्याध्ययनमारभध्वम् ।

आपणु ह्म्वरनी आजाभो पाणो ईश्वरस्याज्ञा अनुरुध्यामहै ।

यं प्रकाशो. इन्दुः प्रकाशताम् ।

ये योपडीभ्यो अर्द्धो अणाय पुस्तके अत्रानीयेताम् ।

तमे यने, देवदत्तने शत्रु गणो नहीं, देवदत्तं शत्रु मा मन्येथाम् ।

भाणुसोनी यद्वतीभां रात्रि थाभ्यो नृणां भूतौ मोदध्वम् ।

लुभ्या. भर, खल. म्रियस्व ।

भनुभ्यो भराय कामयी लब्धवाभ्यो. जना दुष्कृतिभिर्लज्जन्ताम् ।

भोसउना गुणो परभाभ्यो. औषधस्य गुणाः परीक्ष्यन्ताम् ।

लायक भाणुमाने पैसा अपाय, पात्रेभ्यो धनं दीयताम् ।

भाणुसो दम्भेशां सायु शौर्य. जनाः सदा सत्यं मृगयन्ताम् ।

पापीभ्योने अमथा वभाणो नहीं. पापान् मा श्लाघध्वम् ।

पक्षीभ्यो जाडनी जणीभ्योपरयी डरे. विहगास्तरोः शाखाभ्यो डयन्ताम् ।

लुभ्या सज्जनोनी सादाधपर (भवे) दसे शठाः सज्जनानामुजुतां
प्रति विहसन्तु ।

अनाजना दगधा आत्मजाने अपाय. धान्यस्य राशयो ब्राह्मणेभ्यो
दीयन्ताम् ।

राजने पुत्र थाभ्यो. नृपस्य पुत्रो जायताम् ।

तुं तारी ह्म्विभ्योने पामे इष्टानि लभस्व । अभिलाषोऽलभस्व ।

तुं भारा पितानी आजाभ्योनुं अपमान कर्त्तुं नहि. पितुराज्ञामावधीरयै ।

आपणु यने आपणु शत्रुभ्योने भारी नांभा. शत्रून् निपूदयाव ।

નોકરના બે અપરાધો શેઠથી માફ થાઓ. મૃત્યુસ્થાપરાધો મર્ત્તા
ક્ષમ્યેતામ્ ।

મહેનતથી પૈસો મેળવો, ભિખ માંગો નહીં. ધ્રમેણ ઘનં લભધ્વં મા
યાચધ્વમ્ ।

બે છોકરાં લાડવા ચાખે. બાલકૌ મોદકાન્ સ્વાદેતામ્ ।

આપણે બે, લડાઈમાં હણાઈએ નહીં. યુદ્ધે મા હન્યાવહે ।

પાઠ ૨૦ મો.

કોઈ પણ ધાતુનું ભૂતકૃદંત કરવું હોય તો તેને ત લાગે છે. જેમકે
શ્રુ નું શ્રુત, કૃ નું કૃત, અને એજ પ્રમાણે મૂત, જિત, ક્ષિત, વગેરે
કેટલાક ધાતુનાં ભૂતકૃદંત કરવાના ખીજા નિયમો લાગુ પડે છે. તેમનાં
ભૂતકૃદંત પાડેજ કરવામાં આવે છે, જેમકે પૈચ્ નું પૈક, વચ્ નું વક્ત.
આ ભૂતકૃદંતનું સ્ત્રીલીંગઅંગ અ નો આ કરવાથી થાય છે.

આ ભૂતકૃદંતના રૂપો નરગતિમાં નૃપ જેવાં થાય છે, નારીગતિમાં
શાલા જેવાં થાય છે. અને નાન્યતરગતિમાં વન જેવાં થાય છે.

ન્યારે અગ્રેજી ભૂતકૃદંતનો અર્થ ગુજરાતી ભૂતકૃદંત જેવો એટલે
કરેલો, બેઠેલો, ઉઠેલો એવો થાય, અને અનિયમિત વર્તમાન જેવો
એટલે કરાય, પૂજાય. ખવાય એવો ન થાય ત્યારે ઘણું ખરું સંસ્કૃત
ભૂતકૃદંત વપરાય છે. જેમકે God is worshipped every
where. ઈશ્વર સદ્રજે પૂજાય છે, એમાં પૂજિતઃ નહીં વપરાય Is
worshipped- પૂજ્યતે પણ A jar is made by a potter
કુંભારથી ઘડે અનેલો છે-એમાં 'અનેલો' ભૂતકૃદંત છે માટે કુમ્ભકા
રેણ ઘટઃ કૃતઃ ।

કોઈ પ્રાણ પરસ્મૈપદી ધાતુનું વર્તમાન કૃદંત કરવું હોય તો તેના
વર્તમાનકાળના ત્રિગ્ગ પુરુષનું બહુવચનનું રૂપ લેવું અને તેમાંથી
પ્રત્યયના નૂ અને હ કાઢી નાંખવાં. જેમકે:—

ગ્રંથ.	ધાતુ.	વ૦કા૦ત્રિ૦પુ૦બ૦વ૦	વ૦ ૧૦
૧	ગમ	ગચ્છન્તિ	ગચ્છત્
૪	પુષ્	પુષ્યન્તિ	પુષ્યત્
૧૦	ચુર	ચોરયન્તિ	ચોરયત્
૨	યા to go	યાન્તિ	યાત્
૩	વિશ્	વિશન્તિ	વિશત્
૨	અસ્ to be	સન્તિ	સત્
૨	ઇ to go	યન્તિ	યત્
૨	યા to go	યાન્તિ	યાત્
૫	હિ	હિન્વન્તિ	હિન્વત્
૭	રુધ્	રુધ્વન્તિ	રુધ્વત્
૮	કૃ	કુર્વન્તિ	કુર્વત્

ગચ્છત્ પુષ્યત્ અને ચોરયત્ નાં ૩૫ એક સરખાં લેવાય છે.

સત્ યત્ હિન્વત્ રુધ્વત્ અને કુર્વત્ નાં ૩૫ એક સરખાં લેવાય છે.

અને યાત્ તથા વિશત્ નાં ૩૫ એક સરખાં લેવાય છે.

જે ધાતુને ત્રિગ્ગ પુરુષ બહુવચનમાં 'સંસ્કૃત સેકડ બુક,' ના નિયમ પ્રમાણે અન્તિ ને બદલે અતિ લાગે છે, તેમાં તો માત્ર ૬ જ ઉડી ગય છે, જેમકે:—

૧	શાસ્	શાસતિ	શાસત્
૨	જાગૃ	જાગ્રતિ	જાગ્રત્
૩	હુ	જુહતિ	જુહત્

પહેલા, ચોથા, છઠ્ઠા કે દશમા ગણના કોઈપણ આત્મનેપદી ધાતુનું વર્તમાનકૃદંત કરવું હોય તો ધાતુને તેના ગણની નિશાની લગાડવી અને પછી માન પ્રત્યય લગાડવો. જેમકે:—

ધાતુ, ગણની નિશાની

- ૧ વન્દ+અ+માન=વન્દમાન.
 ૪ યુધ્+ય+માન=યુધ્યમાન.
 ૬ વિદ્+અ+માન=વિન્દમાન.
 ૨૦ મૃગ્+અય+માન=મૃગયમાન.

ઉપસર્ગ વિનાના ક્રોધપિણ ધાતુનું સંબંધક ભૂતકૃદંત કરવું હોય તો તેને ત્વા લગાડવો, જેમકે કૃત્વા=કરીને મૃત્વા=મર્યાને=નીત્વા=દોરી લખને. જે ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ સ્વર હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદંત ત્ય લગાડેથી થાય છે. જેમકે અનુસૃત્ય =અનુસૃત્ય=અનુસરીને વિજિત્ય=વિજિત્ય છતીને વિસ્મૃત્ય=વિસ્મૃત્ય=વિસરીને.

જે ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અંત્યાક્ષર દાર્ધસ્વર કે વ્યંજન હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદંત ય લગાડેથી થાય છે. જેમકે આની+ય=આનીય=આણીને અનુભૂ+ય=અનુભૂય=ભાગવીને પ્રક્ષિપ્+ય=પ્રક્ષિપ્ય=નાંખીને. having thrown.

હેત્વર્થકૃદંત Infinitive of purpose ધાતુને તુમ પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. એ લગાડતાં પૂર્વે ધાતુના અંત્ય સ્વર તથા ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે. જેમકે શ્રુનું શ્રોતુમ to hear કરું કર્તુમ to do હનું હર્તુમ to take away, જિનું જેતુમ to conquer.

દશમા ગણના ધાતુનું હેત્વર્થકૃદંત તથા સંબંધક ભૂતકૃદંત કરતી વખતે ધાતુને અય લાગે છે. અય ની પૂર્વે થતા ગુણ વ્રદ્ધિ તથા આદેશ વગેરે ફેરફારો કરાય છે અને પછી અય નો છેલ્લો અ કાઢીને હતુમ અને હૃત્વા ઉમેરાય છે. જેમકે:—

ચોરયિતુમ—ચોરયિત્વા,
પ્રીણયિતુમ—પ્રીણયિત્વા,
પીડયિતુમ—પીડયિત્વા,

ઘોષયિતુમ—ઘોષયિત્વા.
ક્ષાલયિતુમ—ક્ષાલયિત્વા
દારયિતુમ—દારયિત્વા

પૂર્વે ઉપસર્ગવાળા દશમા ગણના ધાતુનું સંબંધક ભૂતકૃદંત કરવું હોય તો અય કાઢી નાંખીને ય ઉમેરવો. જેમકે પ્રક્ષાલયતિ નું પ્રક્ષાલ્ય, વિદારયતિ નું વિદાર્ય અને અભિવાદયતિ નું અભિવાદ્ય.

ભૂતકૃદંત, સંબંધક ભૂતકૃદંત તથા હેત્વર્થકૃદંત (=સામાન્યરૂપ Infinitive of purpose) માત્ર પ્રાયમરના નિયમોથીજ બનાવાય છે એમ નથી તેથી પ્રાથમિકમાં ન આપેલા એવા કેટલાક વપરાતા ધાતુઓનાં એવાં રૂપો અહીં આપ્યાં છે:—

धातु.	भूतकृदंत.
घुष्	घुष्ट-घुषित
चुर् 10th conj.	चोरित
तुद्	तुभ
दम्	दान्त-दमित
पा to drink	पीत
पुष्	पुष्ट-पुषित
बुध् 4th A.	बुद्ध
मद्	मत्त
वस्	उषित
शम्	शान्त-शमित

अद्, उञ्छ्, कुप्, कुस्, गण्, चर्, चल्, जल्, जीव्, धाव्, निन्द्, पत्, पीड्, प्रथ् बुध्, 1st conj रक् लुद्, वर्ण्, सान्त् स्प्, स्फुर्, आ धातुभ्यां भूतकृदंत इत् लगाउंथी थाय छे. नेभके अटित, उञ्छित, निन्दित, बुधित वगेरे.

धातु.	संयध् भूतकृदंत.	हेतुध् कृदंत.
अस् to throw	असित्वा	असितुम्
इष्	एषित्वा-इष्ट्वा	एषितुम्-एष्टुम्
कथ्	कथयित्वा	कथयितुम्
खन्	खनित्वा-खात्वा	खनितुम्
गम्	गत्वा	गन्तुम्
चर्	चरित्वा	चरितुम्
चुर्	चोरयित्वा	चोरयितुम्
जि	जित्वा	जेतुम्
जीव्	जीवित्वा	जीवितुम्
त्वज्	त्यक्त्वा	त्यक्तुम्
दह्	दग्ध्वा	दग्धुम्
दृश्	दृष्ट्वा	दृष्टुम्

धाव्	धावित्वा-धौत्वा	धावितुम्
नम्	नत्वा	नन्तुम्
नश्	नशित्वा-नष्टा	नशितुम्
नृत्	नर्तित्वा	नर्तितुम्
पच्	पक्त्वा	पचितुम्
पत्	पतित्वा	पतितुम्
पा	पीत्वा	पातुम्
पुष्	पुष्टा	पोष्टुम्
प्रच्छ्	पृष्टा	प्रष्टुम्
बुध् 1st c.	बुधित्वा-बोधित्वा	बोधितुम्
बुध् 4th c.	बुद्ध्वा	बोद्धुम्
भू	भूत्वा	भवितुम्
मन्	मत्वा	मन्तुम्
मुच्	मुक्त्वा	मोक्तुम्
मुह्	मुह्वा-मुग्ध्वा	मोहितुम्-मोदुम्-मोग्धुम्
यज्	इष्टा	यष्टुम्
रक्ष्	रक्षित्वा	रक्षितुम्
रम्	रत्वा	रन्तुम्
रुह्	रुद्ध्वा	रोदुम्
लभ्	लब्ध्वा-लभित्वा	लब्धुम्
लुभ्	लुब्ध्वा-लोभित्वा	लोब्धुम्
वद्	उदित्वा	वदितुम्
वस्	उषित्वा	वस्तुम्
वह्	उद्ध्वा	वोदुम्
विश	विष्ट्वा	वेष्टुम्
वृत्	वर्तित्वा	वर्तितुम्
सृ	सृत्वा	सर्तुम्

सृज्
स्पृश
स्मृ
ह

सृष्ट्वा
स्पृष्ट्वा
स्मृत्वा
हत्वा

स्रष्टुम्
स्पृष्टुम्-स्पृष्टुम्
स्मर्तुम्
हर्तुम्

તે પાણી પીવાને નદીએ ગયો. He went to the river for drinking water.

કુંભારથી ઘડો થયો છે. A pot is made by a potter.

હરિથી સર્પ દેખાય છે. A serpent is seen by Hari.

હું ગામ જવાને ઇચ્છું છું. I wish to go to the village.

માણસના દુઃખો મટાડવાને ઇશ્વર સમર્થ છે. God is able to dispel the pains of men.

સ્ત્રી તજીને વનમાં ગયો છું-છે. I have, thou hast, or he has gone to the forest having abandoned the wife.

રામનું દુઃખ નાશ પામ્યું છે. Rama's pain has perished.

ઉપાય ધાર્યો છે. A remedy is contemplated.

કિંકર: ગૃહમ્ પ્રવિષ્ટ: । નોકર ઘરમાં પેડો છે. The servant has entered the house.

શંભુકે કહેલી ખબર સાંભળીને રામ એભાન થયો. Having heard the news told by Sambuka, Rama fainted.

સીતા નદ્યા: તીરે ચિરમ્ વિહત્ય ઉટ્તમ્ નિવૃત્તા । સીતા નદીને કાંઈ ઘણીવાર રમીને પર્ણકુટી બણી પાછી વળી. Sita having sported long on the bank of the river, returned to her hut.

ગૃહમ્ પ્રવિશ્ય અપૃચ્છત્ માતા ક્વ ઇતિ । એણે ઘરમાં પેસીને પૂછ્યું 'મા ક્યાં છે ?' Having entered the house he asked 'where is the mother ?'

તું પૈસાના મદથી અડકાયો છે—તને પૈસાનો મદ આવ્યો છે. Thou art touched by the pride of wealth, i. e. thou art proud of thy wealth.

રામેણ બહુવઃ કૃપાઃ ચ તડાગાઃ ચ ઉત્ખાતાઃ । રામથી બહુ કુવા અને તળાવો ખોદાયા. Many wells and tanks were dug by Rama.

એમ કહેવાયલો હરિ બ્રાહ્મણને પૈસા આપતો હતો. Hari thus addressed gave wealth to the Brahmin.

ઘોડે ચઢવાને મરજી થઇ. A desire is produced to mount the horse.

તે શત્રુને હતીને શહેરમાં પેડો. Having conquered his enemies he entered the town.

એનપણીઓથી પૂછાયલી સ્ત્રી લાજ પામી. Being asked by her female friends, the woman felt shame.

સીતયા ક્લેશઃ સોઢઃ । સીતાથી દુઃખ સહેવાયું. Pain was endured by Sita.

પૃથ્વીમાં ફરવાને યજ્ઞનો ઘોડો છૂટો મૂક્યો છે. The sacrificial horse is let loose to go over the earth.

જંગલથી પાછા ફરીને રામે રાજ્ય કરવાનું આરંભ્યું. Having returned from the forest, Rama began to rule his kingdom.

તે કાદવમાં પડેલી ગાયને ઉંચકી લે છે. He lifts up the cow fallen in the mud.

દેવેન રક્ષિતઃ અસ્મિ । હું હિન્દુઓની રક્ષાયલો છું. I am protected by god.

હરિ ગા બહુનિ કાવ્યાનિ પઠિતાનિ । હરિથી ઘણું કાવ્યો શિખાયાં છે. Many poems are learnt by Hari.

તાપથી તપેલા અમે જાડના મૂળ આગળ જમીએ છીએ. Exhausted by heat we resort to the root of the tree.

પવનથી વાદળાં વિખરાયાં છે. વાયુના મેઘા નિરસ્તાઃ । ખેડુતોથી ખેતરો ખેડાયાં છે. અને અનાજ વવાયું છે. કૃષીવલ્લે ક્ષેત્રાણિ કૃદ્ધાનિ ધાન્યમુપ્તં ચ ।

શિષ્યને સારી રીતે બણાવીને ગુરુએ તેને પરણવાની રજા આપીઃ

શિષ્યં સુષ્ટુ વિનીય ગુરુઃ પરિણેતુમનુજ્ઞામયચ્છત્ ।

દરિઓ પવનથી ક્ષોભ પામ્યો છે. સમુદ્રો વાયુના ક્ષુબ્ધઃ ।

કુતરાને પગસે પગસે ચાલીને તે સુચવેલી જગ્યાએ આવ્યો. સારમેયસ્ય

પદાન્યનુસૃત્ય નિર્દિષ્ટં સ્થાનમાગચ્છત્ ।

શિવ રાવણની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયા. શિવો રાવણસ્ય ભક્ત્યા સંતુષ્ટઃ ।

ધર્મરે મનુષ્યોના હૃદયમાં સદ્ગુણોનું બીજ મુક્યું છે, ईश्वरेण મનુષ્યાणाં

હૃદયે સદ્ગુણાનાં बीजं निहितम् ।

તમારા શત્રુને છતવાને તૈયાર થાઓ. શત્રું જેતુમુદ્યતા ભવત ।

લડાઈમાં ઘણા સિપાઈઓ હણાયા. યુદ્ધે बहवः सैनिका हताः ।

મરણ પામેલા પતિને સંભારીને તેણીએ પાછી મૂર્છા આપી મૃતં મર્તારં

स्मृत्वा पुनरमूर्च्छत ।

રાજ્યાભિષેક વખતે સધળા માણસો કેદખાનામાંથી છોડી મુકાયા, अभिषे

कस्य समये सकला जनाः कारागृहान्मुक्ताः ।

બાળક ચંદ્રને પકડવાને ઇચ્છે છે. बालक इन्दुं ग्रहीतुमिच्छति ।

નારાયણથી મહેનતનું ફળ મેળવાયું છે. नारायणेनोद्यमस्य फलं लब्धम् ।

દેવીને પ્રણામ કરીને તે દેવલમાં પાછો ફર્યો છે. देवीं प्रणम्य

देवालयान्निवृत्तः ।

હરિની ભુક્ષો તેના આપથી માફ કરાઈ છે. हरेरपराधाः पित्रा क्षान्ताः ।

પહાડપર ચઢીને તેણે તળાવ જોયું. पर्वतमारुह्य कासारमपश्यत् ।

ભયનું કારણ ગયું છે. भयस्य कारणं गतम् ।

તે બુદ્ધિએમાંને સજ્જનોના માર્ગમાં લઈ જવા યત્ન કરે છે. शठान्

सज्जनानां मार्गं नेतुं यतते ।

બાળક દરિયા કાંડે તળયું. बालकः समुद्रस्य तीरे त्यक्तः ।

સંસારનાં દુઃખો અનુભવીને તે સાધુ થયો. સંસારસ્ય દુઃખાન્યનુભૂય
યતિરભવત્ ।

સીપાછઓથી રસ્તે ઘણાં ગામ બળાયાં સૈનિકૈર્માર્ગેં બહવો ગ્રામા દગ્ધાઃ ।
મિત્રને જવાબ આપીને તે શાંત બોલે. મિત્રં પ્રતિભાષ્ય મૂકોડતિષ્ઠત્ ।

હરિની સ્ત્રીને છોકરો આવ્યો છે. હરેર્માર્યાયાઃ પુત્રો જાતઃ ।

સવારમાં ઉઠીને મનુષ્યો મહોડાં ધુએ છે. પ્રાતરુત્થાય જના મુખાનિ
ક્ષાલયન્તિ ।

ચોરો રાજના અમલદારોથી બધાયા સ્તેના રાજપુરુષૈર્બદ્ધાઃ ।

પાઠ ૨૫ મો.

શબ્દને છેડે એક કરતાં વધારે વ્યંજન આવે અને એ વ્યંજન
હોય ત્યારે તે પહેલો વ્યંજન રૂ હોય તો પહેલો રહે છે અને બાકીના
ઉઠી જાય છે. જેમકે મરુત્સ-મરુત્, પણ અમારૂં માં રૂં નો પહેલો
વ્યંજન રૂ છે તેથી રૂ ઉઠે નથી.

ચ્ કે જ્ ની પછી કોઈ અથવા વ્યંજન આવે તો ચ્ કે જ્ ને
અદ્વે ક્ મુકાય છે. જેમકે વાચ્+સુ=વાક્+સુ=યુચ્+તિ=યુક્તિઃ.
ઉચ્+તિ=ઉક્તિઃ ચ્ કે જ્ ની પછી નાસિદ્ધસ્થાની અથવા અર્ધસ્વર
શિવાયનો ધોષ વ્યંજન આવે તો ચ્ કે જ્ ને અદ્વે ગ્ મુકાય છે.

જેમકે વાચ્+ભ્યામ્=વાગ્ભ્યામ્, હુતમુજ્+ભિઃ હુતમુગ્ભિઃ

શબ્દને છેડે ચ્ આવે તો તેને અદ્વે ક્ કે ગ્ મુકાય છે.

અનુનાસિક સિવાયના પદાન્ત વ્યંજનને અદ્વે તેના વર્ગનો પહેલો
અથવા ત્રીજો મુકાય છે. જેમકે મરુત્-દ્.

અ, આ, શિવાયના કોઈ સ્વર, કંઠસ્થાની વ્યંજન ક્ કે ઙ્ અથવા
રૂ કે લ્ પછી આદેશ અથવા પ્રત્યયનો સ્ આવે તો ધાતું અદ્વે તે સ્
નો ષ્ થાય છે. જેમકે નૃપે+સુ=નૃપેષુ ગુરુ+સુ=ગુરુષુ, ગીર્+સુ=ગીર્ષુ
કમલ્+સુ=કમલ્ષુ, વાક્+સુ=વાક્ષુ વ્રાક્ષુ, વાર્+સુ=વાર્ષુ, જક્+
સિવ્=જક્+વિવ્=જક્ષિવ્ પણ અનુસ્રિય એમાં સ્ ધાતુનો છે તેથી
ષ્ થયો નથી. માલા+સુ=માલાસુ અને રાજ+સુ=રાજસુ આ એ

શબ્દોમાં સ્ત્ર ની પૂર્વે એકમાં આ છે અને એકમાં અ છે તેથી જ થયો નથી. પરસ્મૈપદી ધાતુના વર્તમાનકૃદંતનું, (Fem. base) નારી ભૂતિ અંગ કરવું હોય તો તેને ી લગાડાય છે. આ ી લગાડતા પૂર્વે પહેલાં ચોથા અને દશમા ગણના ધાતુના વર્તમાનકૃદંતના અંત્ય ત્ ની પહેલાં નૂ મુકાય છે અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુના અંત્ય ત્ ની પહેલાં નૂ વિકલ્પે કરીને મુકાય છે. જેમકે મવત્+ી=મવન્ત્+ી મવન્તી એજ પ્રમાણે પચન્તી,માધન્તી,શામ્યન્તી,ચોરયન્તી,વિશતી-વિશન્તી,પૃચ્છન્તી.

સધળા પરસ્મૈપદી ધાતુના વર્તમાનકૃદંતનું નાન્યતરભૂતિનું પહેલી, બીજી અને સંબોધનનું દ્વિવચન નારિભૂતિઅંગ જેવું થાય છે.

જયત્ m. નાં ૩પો.

જયન્	જયન્તી	જયન્તઃ
જયન્	જયન્તી	જયન્તઃ
જયન્તમ્	"	જયન્તઃ
જયતા	જયદ્મ્યામ્	જયદ્મિઃ
જયતે	"	જયદ્મ્યઃ
જયતઃ	"	"
"	જયતોઃ	જયતામ્
જયતિ	"	જયત્સુ
	જયન્તી f.	
જયન્તી	જયન્ત્યૌ	જયન્ત્યઃ
જયન્તીમ્	"	જયન્તીઃ

આ પ્રમાણે આક્રીનાં પણ દાસી જેવાં.

જયત્ n.

જયન્તિ

આ ૩પો પહેલી, બીજી અને સંબોધનનાં છે. આક્રીનાં ૩પો નર. ભૂતિના ૩પ જેવાં થાય છે.

આજ પ્રમાણે મઘત્ being, માઘત્, શામ્યત્, ચોર્યત્,
પોષ્યત્ વગેરે પહેલા, અને યોથા અને દશમા ગણના વર્તમાનકૃદંતના ૩૫.
લેવાય છે.

મઘત્ (pro.) your honourનાં ૩૫ મઘવત્ના જેવાં થાય છે.
છઠ્ઠા ગણના વર્તમાનકૃદંત વિશત્ નાં ૩૫૦:—

વિશત્ III.

વિશત્

વિશન્તૌ

વિશન્તઃ

એજ પ્રમાણે આકીનાં પણ જયત્ III. જેવાંજ—

વિશતી-વિશન્તી f.

વિશતી-વિશન્તી વિશત્યૌ-વિશન્ત્યૌ વિશત્યઃ-વિશન્ત્યઃ

વિશતિ

—

—

વિશન્તિ

—

—

વિશતીમ્

—

વિશતીઃ

વિશન્તીમ્

—

વિશન્તીઃ

વિશત્યા

વિશતીમ્યામ્

વિશતીભિઃ

વિશન્ત્યા

વિશન્તીમ્યામ્

વિશન્તીભિઃ

વિશત્યૈ

—

વિશતીભ્યઃ

વિશન્ત્યૈ

—

વિશન્તીભ્યઃ

વિશત્યાઃ

—

—

વિશન્ત્યાઃ

—

—

—

વિશત્યોઃ

વિશતીનામ્

—

વિશન્ત્યોઃ

વિશન્તીનામ્

વિશત્યામ્

—

વિશતીષુ

વિશન્ત્યામ્

—

વિશન્તીષુ

વિશત્ II.

વિશત્

વિશતી-વિશન્તી

વિશન્તિઃ

૧ લી. ૨ છ અને સંબોધનના આ રૂપો છે આક્રીનાં વિશત્ m. જેવાં
આજ પ્રમાણે બધા છઠ્ઠા ગણના ધાતુનાં તથા બીજા ગણના
આ કારાંત ધાતુના પરસ્પૃષ્ટી વર્તમાન કૃદંતના રૂપ લેવાય છે. આથી
યાત્ going નાં રૂપ વિશત્ જેવાં લેવાં.

સન્તિ પરથી સત્ being અને અદન્તિ પરથી અદત્ eating
વગેરે આ કારાંત ધાતુના નહીં એવા બીજા ગણના તથા પાંચમા, સાતમા
આઠમા અને નવમા ગણના વર્તમાન કૃદંતના રૂપ નરજ્ઞતિમાં જયત્
જેવાં. નારીજ્ઞતિમાં અંત્ય ત્ ની પહેલાં ન્ ન લાગવાથી થાય તેનાં
રૂપ દાસી જેવાં, અને નાન્યનરજ્ઞતિમાં સત્, સતી, સન્તિ । અદત્,
અદતી, અદન્તિ । એવાં રૂપો ૧ લી, ૨ છ અને સંબોધનમાં થાય છે.
આક્રીનાં રૂપ નરજ્ઞતિ જેવાં થાય છે.

સત્ નો અર્થ good થાય છે ત્યારે પણ એનાં રૂપ સત્
being જેવાંજ થાય છે. જેમકે સન્તઃ પુરુષાઃ good men અથવા
men present.

શાસત્ નાં નરજ્ઞતિનાં રૂપ મરુત્ જેવાં, નારિજ્ઞતિ અંગ
શાસતી નાં દાસી જેવાં.

શાસત્ m. નાં રૂપો.

શાસત્   શાસતી   શાસન્તિ-શાસન્તિ

આ ૧લી. ૨ છ અને સંબોધનનાં રૂપ છે. આક્રીનાં નરજ્ઞતિ જેવાં.

જક્ષત્, ચકાસત્, દરિદ્રત્, જાગ્રત્, અને ત્રીજા ગણના ધાતુનાં
વર્તમાનકૃદંતનાં રૂપ શાસત્ જેવાં લેવાય છે.

દૂરથી જેની સાથે આલીએ તેના નામનાં સંબોધન રૂપના અંત્ય-
સ્વરની પછીના સ્વર સાથે સંધિ થતી નથી. જેમકે અફ્ફલ અત્રાગચ્છ,
વત્સ આયુષ્માન્ મવ.

આવા સંબોધનનાં રૂપની પહેલાં હે કે હૈ વપરાયું હોય તો એ
શબ્દોની પછીનાં સ્વર સાથે એમની સંધિ થતી નથી પણ સંબોધન
શબ્દના અંત્ય સ્વરની તો પછીના સ્વર સાથે સંધિ થાય છે. જેમકે

મહાગ્લાત્રાગચ્છ, વિદ્યમાન pre. p. from વિદ્ 4 A being
existent અવિદ્યમાન non-existent.

મવત્ એ ત્રિજ્ઞ પુરુષનું સર્વનામ છે તેથી મવાન્ ગચ્છતિ થાય પણ
ગચ્છસિ થાય નહીં અત્રમવત્ આપશ્રી આપ સાહેબ, તત્રમવત્
તેઓશ્રી, તેઓ સાહેબ, અત્રમવાન્ આગચ્છતુ આપ પધારો તત્રમ-
વન્તઃ ગુરવઃ ન આગતાઃ તે ગુરુશ્રી પધાર્યા નહીં.

દુષ્ટોથી ગુણવતોને પણ ભય હોય છે. There is fear from
the wicked even to the meritorious. ચન્દ્રસ્ય પ્રકાશઃ
શરદિ આલ્હાદકઃ મવતિ ચંદ્રનો પ્રકાશ શરદઋતુમાં આનંદપ્રદ હોય
છે. The light of the moon is delighting in autumn.
વિજળી સાથે વાદળું આકાશમાં છે. There is a cloud with
lightning in the sky.

છોકરા, દીધાયુ થા ભાઈ, ધરડો ડોસો થજો. Child, be longlived.
પુદ્ધિમંતો લોકમાં પ્રખ્યાત થાય છે. The talented become-
famous in the world.

રામ શરીરધારી ધર્મ જોવા છે. રામ જાણે શરીર ધારણ કરીને આવેલો
ધર્મ છે. રામ જાણે ધર્મનો અવતાર છે. Rama is as if duty
incarnate.

જય પામતા શત્રુઓને ઉંચે નહીં-જેયા ન કર. Do not neglect
thy enemies who are conquering.

આપથી ફરમાવાયલા નોકર શહેરમાં ગયો. The servant, ordered
by your honour, went to the town.

મગવતે વાસુદેવાય નમઃ । ભગવાન વાસુદેવને (શ્રીકૃષ્ણને) નમસ્કાર
Bow to divine Vasudeva.

ગુરોઃ પદ્યતઃ શિષ્યેણ અવિનયઃ કૃતઃ । ગુરુનાં જોતાં છતાં શિષ્યથી
અવિનય કરાયો; Though the preceptor was seeing,
disobedience was shown by the pupil.

गुरोः पश्यतः—गुरु जોતાં છતાં. આ પ્રયોગને અત્રેજમાં (genitive absolute) કહે છે.

મનુષ્ય આવતો હતો તે છતાં, છોકરી બોલતી હતી તે છતાં, પાણી પડતું હતું તે છતાં—આવાં વાક્યોનું સંસ્કૃત કરવામાં એ પ્રયોગ થાય છે. તેમાં નીચે એક લીટીથી જણાવેલ મનુષ્ય, છોકરી અને પાણી કર્તા છે તેની છઠ્ઠી વિભક્તિ વપરાય છે અને આવતો હતો, બોલતી હતી વગેરે જે શબ્દો કાળા અક્ષરમાં આવ્યા છે તે ક્રિયાપદોના વર્તમાન કૃદંત વપરાય છે. એ વર્તમાન કૃદંતોનું મનુષ્ય વગેરે કર્તાના જાતિ, વિભક્તિ અને વચનવાળું રૂપ વપરાય છે. એટલે **મનુષ્યસ્ય આગચ્છતઃ, કુમાર્યાઃ વદન્ત્યાઃ, વારિણઃ પતતઃ**:

નલઃ હુતમુજા દગ્ધમ્ અરણ્યમ્ અપશ્યત્। નજે અગ્નિથી જળેલું જંગલ જોયું Nala saw the forest burnt by fire.
દહ્યાઽઽ જતાં નારાયણ પડિત થયો. Days having elapsed Narayana became a learned man.

દિનેષુ ગચ્છત્સુ આ પ્રયોગને અત્રેજમાં Locative absolute કહે છે.

કૃષ્ણ ગયો કે છોકરા ચાલ્યા ગયા.

કૃષ્ણ ગયો કે—કૃષ્ણે ગતે.

ઝાડ પડ્યું એટલે અમે કહેવા આવ્યા.

ઝાડ પડ્યું એટલે વૃક્ષે પતિતે.

આપ હિભા છો ત્યારે શા માટે ડરિએ.

આપ હિભા છો ત્યારે ભવતિ તિષ્ઠતિ.

આપ હિભા છો ત્યારે શું કર ?

ભાઈ નથી બોલતો ત્યારે—ઘ્રાતરિ ન વદતિ.

આ થોડા દૃષ્ટાંતો પરથી (સતિ સત્તમી) Locative absolute.

નો પ્રયોગ સમજાશે.

दशरथे भूभृति महीम् शासति जनाः सुखमाजः अभवन् ।

દશરથ રાજા પૃથ્વીપર રાજ કરતા હતા ત્યારે માણસો સુખી થયા.
When king Dasaratha was ruling the earth, men became happy.

देवानां स्वामी अर्जुनने ज्ञेवाने धृष्टि છે. The lord of gods wishes to see Arjuna.

કવિઓના વચનમાં મિઠાશ છે. There is sweetness in the words of poets.

બે મિત્રોનું વચન ઉલ્લંઘન કરાય એવું નથી. The word of the two friends is inviolable.

આપ છોકરાઓની સાથે આવો એવી શ્રીમંત રાજાની આજ્ઞા છે. (इति= such that) Your honour should come with your sons, such is the order of our prosperous lord.

અથવા

That your honour...sons, is the order of our prosperous king.

ઘડા મૃત્તિકાના ગુદા રૂપો છે અને ઘરેણાં સોનાનાં રૂપો છે, Pots are different forms of clay and ornaments are those of gold.

પ્રાણના વિયોગમાં પણ (જીવ જતો હોય પણ) દુર્જનો સજ્જનોથી પ્રાર્થતા નથી. Wicked persons are not entreated by good persons even at the passing away of life.

(प्राणः a vital air. આ શબ્દનો અર્થ જ્યારે life જંગમી થાય છે ત્યારે એ બહુ વચનમાંજ વપરાય છે.)

અહીં જગતમાં પુત્રનો જન્મ આનંદનું કારણ છે. The birth of a son is a source of joy in this world.

સંશયમાં સજ્જનોનાં અંતઃકરણનાં વલણો પ્રમાણરૂપ હોય છે. શક પટે એવી વાતમાં સજ્જનોનાં મનને ઠીક લાગતું હોય તેમાં લાલ ધારવો.

અને અહીં લાગતું હોય તેમાં ઉલટું ધારવું. In matters of doubt the predilections of the mind of good men are an authority.

વિપદિ સદ્ધિઃ ઉચ્ચૈઃ સ્થીયતે । વિપત્તિમાં સજ્જનોથી ઉંચે રહેવાય છે. આપત્તિમાં સજ્જનોનાં અંતઃકરણ કલેશથી વેગળા અને ઉંચા નિશ્ચયોમાં રહે છે. (Good men keep high (live nobly) in adversity.

પથરપર બેઠેલા ગુરૂએ શિષ્યને ધર્મ શિખવ્યો. The preceptor seated upon the stone taught duty to the pupils.

કરજદારો બધી રીતથી પરાધીન થાય છે. Debtors become dependent in every way.

જીવિતે ચચ્ચલે સતિ ધર્મસ્ય અકાલઃ ન અસ્તિ । જંગમી ચંચલ છે તેથી ધર્મનો (કાંઈ) અયોગ્ય સમય નથી. Life being transitory, no time is improper for (gaining religious) merit. નારાયણ પરાધીન નથી. નારાયણઃ પરવાન્નાસ્તિ ।

હરણે જંગલમાં પથરો પર બેસે છે. મૃગા અરણ્યે હશત્સૂપવિશન્તિ । ઈદ્રિ દેવતાઓનો રાજા છે. इन्द्रो मरुतां प्रभुः ।

કાર્તિકના પડવાપર મોટો આનંદ છે. कार्तिकस्य प्रतिपदि महोत्सवोऽस्ति ।

મેં એક છોકરાને નિશાળે જોતો જોયો. कुमारं पाठशालां गच्छन्तमपश्यम् ।

ચતુર્થીમાં માણસને બહુ માણસો અનુસરે છે. સંપદિ જનં વહવો મનુષ્યા અનુસરન્તિ ।

માણસ પડતીમાં મિત્રાથી તગ્ન થ છે. जनः आपदि सुहृद्भिः त्यज्यते । जन आपदि सुहृद्भिस्त्यज्यते ।

કૃષ્ણે માણસોને ઘોડા હાંકતા જોયા. कृष्णोऽश्वाननुदतः पुरुषानपश्यत् । યોગીઓ જગતને જંગલ તરીકે માને છે. यतयोजगदरण्यमिव मन्यन्ते।

બુદ્ધિમંત નારાયણથી પુસ્તક લખાય છે. ધીમતા નારાયણેન પુસ્તકં પ્રણીયતે ।

શુભવતો પણ દુઃખોથી નિંદાય છે. ગુણવંતોડપિ નૃશસૈર્નિન્ધન્તે ।
માણસો હંમેશાં દીર્ઘાયુ થવાને ચલાય છે. જનાઃ સર્વદાયુષ્મન્તો
ભવિતુમિચ્છન્તિ ।

ભગવાન્ મનુષ્યે એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ભગવતા મનુષ્યેન વિહિતમ્ ।
નત્ર વાણીથી ક્રોધ શમે છે. મૃદ્ધા વાચા ક્રોધઃ શામ્યતિ ।

(મૃદુ એ વાચ્ નું વિશેષણ છે. માટે વાચ્ પ્રમાણે એની ભતિ નારીભતિ છે તેથી એનું ૩૫ ઘેન્વા જેવું અહીં વપરાયું.)

નારદ આકાશમાંથી ઉતર્યા. નારદો વીયતોઽવાતરત્ ।

સજ્જનો પૈસાથી અભિમાની થતા નથી. સન્તઃ સંપદોદ્ધતા ન ભવન્તિ ।

સ્વર્ગે જતાં ગુરુએ એમ નીમેલું હતું. સ્વર્ગે ગચ્છતા ગુરુણૈવમુપદિષ્ટમ્ ।

જંગલમાં રહેતાં રામ અને લક્ષ્મણે ઘણા રાક્ષસોને હણ્યા. અરણ્યે

વસન્તૌ રામો લક્ષ્મણશ્ચ બહુન્ રાક્ષસાન્ ન્યસૂદયતામ્ ।

આપના દર્શનથી ઘણા પ્રસન્ન થયો છું. ભવતો દર્શનેનાતીવ પ્રસન્નોઽસ્મિ ।

બુદ્ધિમંત પુરુષો રાજની સભામાં માન પામે છે. ધીમન્તો નૃપાણાં

સમાસુ પૂજ્યન્તે ।

પવન દાંડીમાંથી છુટાં થએલાં ટુલને લઈ જાય છે. વાયુઃ વૃન્તાતશ્ચથમ્

કુસુમમ્ હરતિ । વાયુર્વૃન્તાત્ચશ્ચથં અથવા વૃન્તાત્ચ્છબ્ધં

કુસુમં હરતિ ।

કવિઓથી વિવર્ણી મેઘની સ્ત્રી તરીકે ગણાય છે. કવિમિર્ધિચ્ચુન્મેવસ્ય

પત્નીઃ મન્યતે ।

સ્પર્શ કરાવતાં દેવતા દ્યોતાને પણ ખાલે છે. રુદ્રો દ્યુતભુન્હોતારમપિ દહતિ ।

(દ્યુતભુન્હોતારમ્ પણ થાયઃ ૧૮મા પાડમાં આપેલા નિયમ પ્રમાણે)

ગુણી માણસોની ગુણની કચ્છ ગુણના ભાગથી વારંવાર વર્તે છે.

સુખમાજાં સુસેઽમિલાયઃ સુખસ્ય ભોગેન વહુ વર્ધતે રામ વેંમવી

અયોધ્યા નગરીમાં રહ્યા. રામઃ શ્રીમત્યામયોધ્યાયાં નગર્યામયસત્ ।

પાઠ ૨૬ મો.

નરજનનિ કે નારીજનનિનાં નામોના અંત અન્ની પૂર્વે જોડાક્ષર હોય અને તે જોડાક્ષરનો છેલ્લો અક્ષર મ્ કે વ્ હોય તો તે નામોનાં ૩૫ આત્મન્ જેવાં લેવાં અને નહીં હોય તો રાજન્ જેવાં લેવાં.

આ પ્રમાણે અશ્મન્, બ્રહ્મન્, યજ્વન્, અને વિશ્વકર્મન્નાં ૩૫ આત્મન્ જેવાં થાય છે. અને અણિમન્ in smallness, ધવલિમન્ in whiteness, પ્રેમન્, મજ્જન્, marrow મજ્જન. મેઢ મૂર્ધન્ લઘિમન્ અને સ્ત્રીમન્ નાં ૩૫ રાજન્ જેવાં થાય છે.

બ્રહ્મન્ in, નાં ૩૫.

બ્રહ્મા	બ્રહ્માણૌ	બ્રહ્માણઃ
બ્રહ્મન્	"	"
બ્રહ્માણમ્	"	બ્રહ્માણઃ
બ્રહ્માણા	બ્રહ્મભ્યામ્	બ્રહ્મભિઃ
બ્રહ્માણે	"	બ્રહ્મભ્યઃ
બ્રહ્માણઃ	"	"
"	બ્રહ્માણોઃ	બ્રહ્માણામ્
બ્રહ્મણિ	"	બ્રહ્મસુ

પ્રેમન્ in.

પ્રેમા	પ્રેમાણૌ	પ્રેમાણઃ
પ્રેમન્	"	"
પ્રેમાણમ્	"	પ્રેમ્ણઃ

સાતમી એકવચન પ્રેમણિ-પ્રેમ્ણિ આક્રીનાં ૩૫ પણ રાજન્ જેવાં.

કર્મન્ in, નાં ૩૫.

કર્મ	કર્મણી	કર્માણિ
કર્મન્-કર્મ	"	"
કર્મ્ણા	કર્મ્ણ્યામ્	કર્મ્ણિભિઃ
કર્મ્ણે	"	કર્મ્ણ્યઃ
કર્મ્ણઃ	"	"
"	કર્મ્ણોઃ	કર્મ્ણામ્
કર્મ્ણિ	"	કર્મ્ણસુ

અત્ય અન્ ની પહેલાં જોડાક્ષર હોય અને તેનો છેલ્લો અક્ષર મ્ કે વ્ હોય તો નાન્યતરજનતિમાં કર્મન્ જેવાં ૩૫ લેવાય છે આથી ચર્મન્, જન્મન્ n. birth પર્વન્ n. a holiday ભર્મન્ n. a house, વર્ત્મન્ તથા સ્વપ્નન્નાં ૩૫ કર્મન્ જેવાં લેવાય છે. નામન્નાં ૩૫ પ્રાઠમિકમાં છે તે પ્રમાણે પ્રેમન્ m, હેમન્ વગેરે નાન્યતરજનતિનાં નામોનાં ૩૫ લેવાં.

શશિન્ નાં ૩૫ પ્રાઠમિકમાં આપેલાં છે. તે પ્રમાણે અપરાધિન્ m. ક્ષયિન્ m. ઉત્સન્નવર્તિન્ m, કચ્ચુકિન્ કુશલિન્ m..... નાં ૩૫ લેવાં.

અપરાધિન્ ક્ષયિન્.....વગેરે વિશેષજોનું નારીજનતિ અગ ર્ લગાડેથી થાય છે. તેનાં ૩૫ દાસી જેવાં લેવાં છેડે ઇન્ વાળા આવા શબ્દોનાં ૩૫ નાન્યતરજનતિમાં ભાવિન્ m. જેવાં થાય છે.

ઉપાનહ ના ૩૫૦.

ઉપાનત્-દ્

ઉપાનહૌ

ઉપાનહઃ

”

”

”

ઉપાનહમ્

”

”

ઉપાનહા

ઉપાનદ્વયામ્

ઉપાનદ્વિઃ

ઉપાનહે

”

ઉપાનદ્વયઃ

ઉપાનહઃ

”

ઉપાનહોઃ

”

”

ઉપાનહિ

”

ઉપાનહામ્

ઉપાનત્સુ

ક્ષેત્રગામિના આમાં ક્ષેત્ર ના ર્ ની પછી ન્ આવ્યો છે. અને ર્ તથા ન્ ની વચ્ચે આવી શકે એવા અ ગ્ અઃ મ્ હ અક્ષરો આવ્યા છે તો પળ્ ન્ નો ણ્ થતો નથી કારણ કે ક્ષેત્ર અને ગામિન્ એ બન્ને સંસ્કૃત સમાસનાં નિયમ પ્રમાણે જૂદાં પદ ગણાય છે. એટલે ર્ અને ન્ એકજ પદમાં નથી.

શબ્દ અથવા પદના અંત્ય ઉ ણ્ કે ન્ ની પૂર્વે હ્રસ્વ સ્વર હોય અને પછી કોઈ હ્રસ્વ કે દીર્ઘસ્વર હોય તો તે ઙ્ ણ્ કે ન્ એવડા લખાય

છે. જેમકે પ્રત્યક્+આત્મા=પ્રત્યક્કાત્મા, સુગળ્+ઈશ=સુગળ્ણીશ:, સન+અચ્યુત=સન્નચ્યુત:, વસન્+અમ્બરાત્=વસન્નમ્બરાત્, શ્રીમન્+ઉપેન્દ્ર=શ્રીમન્નુપેન્દ્ર, પણ પ્રામાન્+આગચ્છન્તિ=પ્રામાનાગચ્છન્તિ કારણકે ન્ ની પૂર્વે દીર્ઘસ્વર આ છે.

નામ અથવા ક્રિયાપદને છેટે આવેલા ઇ, ઓ, એ કે ઔની પછી કોઈ સ્વર આવે અને તેથી ઇ ઓ વગેરેના અગ્, અઘ્ વગેરે થયા હોય તો તે અઘ્, અઘ્ વગેરેના ય્ વ્ વિકલ્પે કરીને ઉડી જાય છે. અને તેમ કરવાની સાથે આવેલા જે સ્વરોની સંધિ થતી નથી. જેમકે વિશ્વે+આકાશઃ=વિશ્વયાકાશઃ or વિશ્વ આકાશઃ, લક્ષ્મ્યૈ+ઉદયમઃ=લક્ષ્મ્યાયુદયમઃ or લક્ષ્મ્યા ઉદયમઃ, નરૌ+આગચ્છતઃ=નરાવાગચ્છતઃ or નરા આગચ્છતઃ વાક્યો.

યોગીઓ ફળાહારી હોય છે. Ascetics are fruit-eaters.

ગુ-હેંગારને માફ ન કર. Do not thou forgive the offender.

મર્તા અનુજીવિને કુપ્યતિ । શેઠ નોકરપર ગુસ્સે થાય છે. The master becomes angry with his servant.

દશરથના છેકરાનું નામ રામ છે. The son of Dasaratha is Rama by name.

બ્રહ્માથી પ્રજા કિયત થાય છે. People are born of the creator. હે રાજા મુખી થા. King be thou happy.

કંચુકી રામજ્યોના જનનાંખાનામાં અધિકારવાળો પુરુષ છે. The Kan-
chuki is a man authorised in the king's harem.

જનઃ ભાવિનઃ અનર્થાન્ જ્ઞાતુમ્ મર્યઃ ન અસ્તિ । માણસ ભવિ-
ષ્યનાં દુઃખો જાણવા સમર્થ નથી. Man is not able to know
future evils.

પથરોથી ઘોડાની ચાલ અવરોધાય છે. The motion of the horse is impeded by stones.

જગન્ કર્તાનાં ઔશ્વર્યોનું કળ (-ન્ત પ્રતાપ) સર્વજન જાણાય છે. The effect of the great powers of the Creator of the world is seen everywhere.

મેં તીથે જવાને રસ્તે જતા જત્રાળુને જોયો. I saw a pilgrim going by the way leading to a holy place.

લોકના કલ્યાણને માટે મહેનત કરતા રામથી જીવ કલેશમાં નંખાયો. The Soul was subjected to grief by Rama, striving for the good of the people.

તે પોતાના છોકરાઓનું કામોમાં કૃશ્ણપાત્રું વખાણે છે. He praises the skill of his own sons in actions. આ વાક્યના સંસ્કૃત વાક્યમાં વપરાયલા આત્મન્ નો પ્રયોગ ગુજરાતી 'પોતે'ના જેવો થાય છે, એ શબ્દ હમેશ નરન્નતિમાં અને એકવચનમાંજ વપરાય છે. જેમકે અમે પોતાના (our) પાઠ ભણીએ છીએ. આત્મનઃ પાઠાન્ પઠામઃ તેણી પોતાના (her) પાઠ ભણે છે. આત્મનઃ પાઠં પઠતિ, તે એ છોકરીઓ પોતાના (their) પાઠ ભણે છે. કુમાર્યૌ આત્મનઃ પાઠં પઠતઃ, તેઓ પોતાને (themselves) ધિક્કારે છે. આત્માનમવધીરયન્તે, કૃષ્ણ વસુદેવના ઘરમાં રહેતાં આશ્રમમાંથી ઉતરતા નારદને જોતો હવો. Krishna living in the house of Vasudeva saw Narada descending from the sky.

શ્રી કૃષ્ણસ્ય રાજ્ઞઃ મહિર્ષી સ્વપ્ને સૂર્યમ્ ચન્દ્રમ્ ચ આત્મનઃ ઉત્સન્નગર્તિજૌ અવશ્યત્ । શ્રીકૃષ્ણ રાજનની રાણી સ્વપ્નામાં સૂર્યને તથા ચંદ્રને પોતાના ખાંભામાં એકલા જોતી હતી. The crowned queen of king Shri Krishna saw, in her dream, the sun and the moon resting on her lap.

(her-આત્મનઃ ધ્યાનમાં રાખો.)

રાજાનઃ અપરાધિનઃ પુરુષાન્ દણ્ડયન્તુ । રાજાઓ અપરાધી પુરુષોને શિક્ષા કરે. Let kings punish guilty persons.

દુષ્ટાનામ્ હૃદયમ્ અશ્મના નિર્મિતમ્ इव परकीयस्य दुःखस्य श्रवणेन कदापि न द्रवति । દુષ્ટોનું હૃદયું પથ્થરથી ઘડ્યું હોય તેમ પારકાના દુઃખને સાંભળવાથી કદી પણ પીગળતું નથી. The heart of the wicked, as if made of stone, never melts at hearing the misery of another.

શુભ કર્મેભિઃ આરંભ કલ્યાણને માટે છે. The beginning of good works leads to prosperity.

સાધુઃ આત્માનમ્ જગતા કુટુંબિનમ્ મન્યતે । સત્પુરુષ પોતાને જગત વડે કુટુંબવાળો ગણે છે—આખી દુનિયાને પોતાનું કુટુંબ ગણે છે. A sage considers himself a family man by the world..
પ્રાણીઓના કલ્યાણને માટેજ સત્પુરુષોનું જગતમાં જીવન છે. The life of sages in the world is only for the doing of good to animals.

પ્રિયવાદિનામ્ પ્રિયવાદિત્વમ્ શટૈઃ દૈન્યમ્ ગણ્યતે । મિઠું બોલનારાઓનું મિઠું બોલવાપણું લુચ્ચાઓથી ગરીબડાપણું ગણાય છે. The kindness of speech of men speaking sweetly is regarded as a lack of spirit by rogues.

રાક્ષા દશરથેન વ્યાલી રૂપ કૈકેયી અજ્ઞાનાત્ કેવલમ્ આત્મનઃ વિનાશાય એવ આત્મનઃ સન્નિધિ નિવેશિતા । રાજા દશરથથી વાઘણ જેવી કૈકેયી અજ્ઞાનથી માત્ર પોતાના વિનાશને માટે પોતાના ઘરમાં રખાઈ હતી. Kaikeyi like a tigress was kept in his house by king Dasaratha only for his own destruction through ignorance.

ભવતઃ અન્તરાત્મા પ્રસન્નઃ । આપનો જીવ રાજી થયો છે. Your heart is pleased.

વૃક્ષાણામ્ છાયાઃ દિનસ્ય પૂર્વાર્ધે આરમ્ભે ગુરુત્વઃ ક્રમેણ ચ ક્ષયિણ્યઃ પરાર્ધે તુ પુરા લઘવઃ પશ્ચાત્ ચ વૃદ્ધિમત્યઃ । જાડોના છાંયડા દિવસના પહેલા ભાગમાં શરૂઆતમાં વધારે હોય છે, અને ધીમે ધીમે ઘટે છે, પાછલા ભાગમાં તે પહેલાં થોડા હોય છે અને પાછળથી વધારે હોય છે. In the first half of the day the shades of trees are large in the beginning and gradually lessening, while in the latter half, first they are short and lengthening afterwards.

हि हेम્નः विशुद्धिः वा श्यामिका अपि अग्नौ संलक्ष्यते कारणं કે
સોનાનું ચોખ્ખાપણું અથવા નરસાપણું પણ દેવતામાં જણાય છે.
Because the purity, or impurity even of gold
is tested in fire.

દેવદત્ત યુદ્ધિમાન છે. દેવદત્તો મેઘાવી ।

આપ છોકરાને પ્રેમથી ભેટયો. પિતા પુત્ર પ્રેમ્ણાકુસ્યત્ ।

નળ વિશ્વકર્માનો છોકરો હતો. નલો વિશ્વકર્મણસ્તનયઃ ।

પક્ષિઓ આકાશમાં ઉડે છે. પક્ષિણોઽમ્બરે ડયન્તે ।

ચાકરો પોતાના શેઠને અનુસરે છે. અનુજીવિનઃ સ્વામિનમનુસરન્તિ ।

પહાડોપર ઝાડો ઉગે છે. શિશ્વરિષુ તરવો રોહન્તિ ।

હું છોકરાઓના નામો સંભારતો નથી. કુમારાણાં નામાનિ ન સ્મરામિ ।

જોડા ચામડાના બને છે. ઉપાનહશ્ચર્મણા ક્રિયન્તે ।

હરિના વિનાશ તેના કર્મનું ફળ છે. હરેર્નાશઃ કર્મણાં પરિણામઃ ।

અપરાધીનું મન હંમેશા વહેમ ખાતું હોય છે. અપરાધિનશ્ચિત્તં સર્વદા
સાશઙ્કમ્ ।

રાજા કને રાણીનો સંદેશો કંચુકીથી લઈ જવાયો. રાજાનં રાજ્યાઃ
સંદેશઃ કચ્ચુકિનાહતઃ ।

મિત્ર ઓહું છું પણ સાચું ઓહું છું. પ્રિયવાદ્યપિ મત્યં વદામિ । ।

આખી સૃષ્ટિ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થઈ. અખિલા સૃષ્ટિર્બ્રહ્મણો જાતા ।

માણસો ઘણીવાર ભવિષ્યની વાતો જાણવાને આતુર હોય છે. મનુષ્યા
બહુશો ભાવિનોઽર્થાઙ્ જ્ઞાતું સોત્કળ્ઠાઃ અર્થાન્+જ્ઞાતુમ્-અર્થાઙ્
જ્ઞાતુમ્ ।

શિવ યોગીઓથી હૃદયને વિષે શોધાય છે. શૂલી યોગિભિર્હૃદયે મૃગ્યતે ।

રાજાથી શત્રુઓના માથાપર પગ મૂકાયો. રાજા શત્રૂણાં શીર્ષેષુ પાદો
નિહિતઃ ।

વિદ્વાન પુરુષ સદાચારની મર્યાદા ઓળંગતો નથી. સુવિનીતઃ પુરુષઃ
સદાચારસ્ય સીમ્નો ન લક્ષ્યતે ।

દૂર દેશમાં પોતાના કુશળ છોકરાઓની ખબર સાંભળીને તે ખુશ થયો.
દૂરે દેશે કુશલિનાં પુત્રાણાં વાર્તાં શ્રુત્વામોદત ।

પશુ થકી પણ આળસોને માટે પ્રેમ કરાય છે. પશુભિરપિ વત્સેષુ પ્રેમાવિષ્ક્રિયતે ।

જંગલમાં ઢગાહારિઓથી સહેલથી ગુજરાન થાય છે. વને ફલાશિમિઃ સુખેન જીવિકા લભ્યતે ।

તેણે પોતાને ઘેર પરાણને દેવ તરીકે પૂજ્યા. મર્મણ્યતિથીન્ દેવા- નિવાપૂજયત્ ।

શુદ્ધિની મહત્તાથી માણસ પ્રખ્યાત થાય છે. બુદ્ધેર્મહિમ્ના જનો યશ- સ્વાન્ ભવતિ । મહિમન્ એ નામ મહત્ પરથી પડ્યું છે

પ્રજનો વિશ્વાસ સારા રાગપર વધે છે. પ્રજાયા વિશ્વાસઃ (શુભરાજનિ) સુરાજનિ વર્ધતે ।

માણસોનું હક્કપાણું તેમના પોતાના કૃત્યોથી બહાર પડે છે. મનુષ્યાણાં લઘિમાત્મનઃ કર્મભિરાવિષ્ક્રિયતે । લઘિમન્ એ નામ લઘુપરથી પડ્યું છે.

શ્રદ્ધાએ પ્રાણી, પંથરો અને આકાશ સરળ્યાં. બ્રહ્મા પ્રાણિનોઽશ્મ- નોઽમ્બરં ચાસૃજત્ ।

પાઠ ૨૭ મો.

જે નામને છેડે વસ્ લેાય છે તેના ૩૫ વિદ્વસ્ નેવાં થાય છે. પણ જેમાં અત્ય વસ્ની પહેલાં ૬ લેાય છે તેમાં, ત્યાં વિદ્વસ્ નાં ૩૫માં વસ્ ને બદલે ઉષ્ થાય છે ત્યાં, ઇવસ્ ને બદલે ઉષ્ કરવેા જેમકે વિદ્વસ્ નું વિદુષઃ તેમ સેદિવસ્ નું સેદુષઃ

અધ્યૂષિવસ્ III. નાં રૂપો.

અધ્યૂષિવાન્	અધ્યૂષિવાંસૌ	અધ્યૂષિવાંસઃ
અધ્યૂષિવન્	"	"
અધ્યૂષિવાંસમ્	"	અધ્યૂષુષઃ
અધ્યૂષુષા	અધ્યૂષિવદ્ભયામ્	અધ્યૂષિવદ્ભિઃ
અધ્યૂષુષે	"	અધ્યૂષિવદ્ભ્યઃ
અધ્યૂષુષઃ	"	"
"	અધ્યૂષુષોઃ	અધ્યૂષુષામ્
અધ્યૂષુષિ	"	અધ્યૂષિવત્સુ

વિદ્વસ્ નું નારીજાતિ અંગ વસ્ ને બદલે ઉપી કરવાથી વિદુષી થાય છે. અધ્યૂષિવસ્ નું હવસ્ ને બદલે ઉપી કરવાથી અધ્યૂષુપી થાય છે.

અધ્યૂષુપી નાં ૩૫ દાસી પ્રમાણે.

અધ્યૂષિવસ્ II. નાં ૩૫૦.

અધ્યૂષિવત્-દ્

અધ્યૂષુપી

અધ્યૂષિવાંસિ

આ ૩૫૦ ૧લી ૨જી અને સંબોધનના ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરજાતિ જેવાં.

તસ્થિવસ્ III. નાં ૩૫૦.

તસ્થિવાન્

તસ્થિવાંસૌ

તસ્થિવાંસઃ

તસ્થિવન્

"

"

તસ્થિવાંસમ્

"

તસ્થુષઃ

તસ્થુષા

તસ્થિવદ્ભ્યામ્

તસ્થિવદ્ભિઃ

તસ્થુષે

"

તસ્થિવદ્ભ્યઃ

તસ્થુષઃ

"

"

"

તસ્થુષોઃ

તસ્થુષામ્

તસ્થુષિ

"

તસ્થિવત્સુ

તસ્થિવસ્ નું નારીજાતિ અંગ તસ્થુષી એનાં ૩૫ દાસી પ્રમાણે.

તસ્થિવસ્ II. નાં ૩૫ પ્રાકૃતિરમાં આપ્યાં છે.

સેદિવસ્ III. નાં ૩૫૦.

બીજી બ. વ. સેદુષઃ ત્રિ. દ્વિ. વ. સેદિવદ્ભ્યામ્. સાં ૫૦ ૫૦

સેદિ-જત્સુ બાકીનાં બધાં પણ તસ્થિવસ્ પ્રમાણેજ.

જગન્વસ્ III. નાં ૩૫૦.

જગન્વાન્

જગન્વાંસૌ

જગન્વાંસઃ

જગન્વન્

"

"

જગન્વાંસમ્

"

જગ્મુષઃ

જગ્મુષા

જગન્વદ્ભ્યામ્

જગન્વદ્ભિઃ

જગ્મુષે

"

જગન્વદ્ભ્યઃ

જગ્મુષઃ

"

"

"

જગ્મુષોઃ

જગ્મુષામ્

જગ્મુષિ

"

જગન્વત્સુ

જગ્મિવસ્ m. નાં રૂપો.

જગ્મિવાન્	જગ્મિવાંસૌ	જગ્મિવાંસઃ
જગ્મિવન્	"	"
જગ્મિવાંસમ્	"	જગ્મુષઃ
જગ્મુષા	જગ્મિવદ્ભ્યામ્	જગ્મિવદ્ભિઃ
જગ્મુષે	"	જગ્મિવદ્ભ્યઃ

સા. ૧૦ ૧૦ ૧૦ જગ્મિવત્સુ.

એ પ્રમાણે બીજાં રૂપ પણ જગન્વસ્ જેવાં કરી લેવાં જગન્વસ્ અને જગ્મિવસ્ એ બે શબ્દો એકજ ધાતુમાંથી નીકળેલા છે, એમનું નારીજનિતિ અંગ જગ્મુષી એકજ છે, તેનાં રૂપ દાસી જેવાં લેવાય છે.

જગન્વસ્ n. નાં રૂપો.

જગન્વત્-દ્	જગ્મુષી	જગન્વાંસિ
૧ લી, ૨ છ, અને સંબોધનનાં એ રૂપો છે. બાકીના નરજનિતિ જેવાં.		

જગ્મિવસ્ n. નાં રૂપો.

જગ્મિવત્-દ્	જગ્મુષી	જગ્મિવાંસી
૧ લી, ૨ છ, અને સંબોધનનાં રૂપો છે. બાકીનાં નરજનિતિ જેવાં.		

ચક્રવસ્ m. નાં રૂપો.

ચક્રવાન્	ચક્રવાંસૌ	ચક્રવાંસઃ
ચક્રવન્	"	"
ચક્રવાંસમ્	"	ચક્રુષઃ
ચક્રુષા	ચક્રવદ્ભ્યામ્	ચક્રવદ્ભિઃ
ચક્રુષે	"	ચક્રવદ્ભ્યઃ
ચક્રુષઃ	"	"
"	ચક્રુષોઃ	ચક્રુષામ્
ચક્રુષિ	"	ચક્રવત્સુ

ચક્રવસ્+ઈ-ચક્ર+ઉષ્+ઈ-ચક્રુષી f. નાં રૂપો દાસી જેવાં.

ચક્રવસ્ n. નાં રૂપો.

ચક્રવત્-દ્	ચક્રુષી	ચક્રવાંસિ
આ ૧ લી, ૨ છ અને સંબોધનનાં રૂપો છે. બાકીના નરજનિતિ જેવાં.		

જે વિશેષણોને છેડે યસ્ હોય તેમનાં રૂપ નરજનિતિમાં શ્રેયસ્ જેવાં.

નારીજ્ઞતિમાં ફે લગાડીને દાસી જેવાં અને નાન્યતરજ્ઞતિમાં મનસ્ જેવાં જે નામોને છેડે વસ્ત્ર કે યસ્ત્ર ન હોય પણ અંત અસ્ત્ર હોય છે. જેવાં કે દિવૌકસ્ત્ર, દુર્વાસસ્ત્ર, રજસ્ત્ર, વયસ્ત્ર તેમનાં ૩૫ નરજ્ઞતિમાં ચન્દ્રમસ્ત્ર જેવાં થાય છે અને નાન્યતરજ્ઞતિમાં મનસ્ત્ર જેવાં થાય છે. કનીયસ્ત્ર, જ્યાયસ્ત્ર, પ્રેયસ્ત્ર, મૂયસ્ત્ર, શ્રેયસ્ત્ર, વગેરે વગેરે શબ્દો Comparative degree નાં વિશેષણો છે. Comparative degree વાળાં વાક્યમાં જેનાથી ચદતાપણું અથવા ઉતરતાપણું બતાવ્યું હોય છે. અર્થાત્ જે શબ્દના ઈન્દ્રિય શબ્દની પહેલાં than, to વગેરે મુકાય છે તે શબ્દની પાંચમી વિભક્તિ આવે છે, જેમકે:—

Krishna is younger *than* Rama કૃષ્ણઃ રામાત્ કનીયાન્ ।
The father is dearer *than* the Mother પિતા માતુઃ પ્રેયાન્ ॥
Knowledge is superior to learning જ્ઞાનં વિદ્યાયાઃ શ્રેયઃ ।
The Narmada is longer than the Taptee. નર્મદા નાપ્યાઃ દ્રાઘીયસી ।

દુર્વાસસ્ત્ર m. the sage Durvasas નાં ૩૫૦.

દુર્વાસાઃ	દુર્વાસસૌ	દુર્વાસસઃ
હે દુર્વાસઃ	"	"
દુર્વાસસમ્	"	"
દુર્વાસસા	દુર્વાસોભ્યામ્	દુર્વાસોભિઃ
દુર્વાસસે	"	દુર્વાસોભ્યઃ
દુર્વાસસઃ	"	"
"	દુર્વાસસોઃ	દુર્વાસસામ્
દુર્વાસસિ	"	દુર્વાસઃસુ-દુર્વાસસ્તુ

ચક્ષુસ્ત્ર નાં ૩૫૦.

ચક્ષુઃ	ચક્ષુષી	ચક્ષુષિ
"	"	"
"	"	"
ચક્ષુષા	ચક્ષુષ્યામ્	ચક્ષુષિભિઃ

चक्षुषे	"	चक्षुर्म्यः
चक्षुषः	"	"
"	चक्षुषोः	चक्षुषाम्
चक्षुषि	"	चक्षुःषु-चक्षुषु
એજ પ્રમાણે ધનુસ્ તથા જનુસ્ n. birth નાં રૂપો થાય છે.		
	हविस्	નાં રૂપો.
हविः	हविषी	हवींषि
"	"	"
"	"	"
हविषा	हविर्म्याम्	हविर्मिः
हविषे	"	हविर्म्यः
हविषः	"	"
"	हविषोः	हविषाम्
हविषि	"	हविःषु-हविषु
સમીપ n. proximity, vicinity.		
વાડયો.		

ऋषिઓ વનવાસી હતા. Sages were forest-dwellers.
 દેવાને સ્વર્ગના રહેનારા કહે છે. They call gods residents
 of heaven.

તું નાનાભાઈને બોલાવ. Call your younger brother.
 કુશ લવનો મોટો ભાઈ થાય. Kusha is Lava's elder brother.
 कृष्णः प्रेयसः जनान् स्मरति કૃષ્ણ અતિ પ્રિય જનોને સંભારે છે.
 Krishna remembers the people who are very
 dear to him.

ઉગતા ચંદ્રમાને જો. See the rising moon.
 અધારાથી આકાશ આપેલું છે. The sky is covered with
 darkness.

કન્યયા વાસસી પરિહિતે । છોકરીથી એ વસ્ત્રો પહેરાય છે. Two clothes are worn by the girl.

તે કલ્યાણને માટે યત્ન કરે છે. He strives for welfare.

તે શત્રુઓને માથામાં મારે છે. He beats the enemies on their heads.

તે મનવડે હરિ કને જાય છે He goes to Hari by his mind.

એટલે તેનું મન હરિમય થાય છે. હરિમાં લીન થાય છે.

તેને તપોનું ફળ મળે. May he enjoy the fruit of his religious austerities.

દુર્વાસા પાંડવોના મુકામપર ગયા. Durvasas went to the residence of Pandavas.

અત્ર મૂયાંસઃ ધાન્યસ્ય રાશયઃ વર્તન્તે । અહીં ઘણા મોટા અનાજના દગડા છે. Here are very great heaps of corn.

રામે રાક્ષસોને હણીને કીર્તિ મેળવી. Rama having killed the Rakshasas obtained fame.

ગંગાના પાણી ધોળાં છે એમ સમજાય છે. It is heard that the waters of the Ganges are white.

વિદ્વાનોથી આચાર્યો દશરથ યજ કરતો દેવો. Dasharatha advised by the learned men performed a sacrifice

ભીમથી છાતીમાં મરાયલો કીચક મૂર્છા ખાતો દેવો. Kichaka struck by Bhima on the breast, fainted.

અગ્નૌ વહ્નિ હવીંધિ પ્રાસ્યતિ । તે દેવતામાં ઘણું અગ્નિદાન નાંખે છે. He throws many offerings in the fire.

પાસે પડેલું રાજાનું લગ્નર નેતું. I saw the king's army encamped in the proximity of the town.

સૂર્યના તાપથી તપેલા મુસાફર જાંવડે જાય છે. The traveller, oppressed by the heat of the Sun, resorts to the shade.

દારકામાં રહેનાર લોકને સંપત્તિ મનનો પણ અવિષય હતી. (એટલે તે સંપત્તિને મન પણ પહોંચી શકતું નહોતું મન ધારે તે કરતાં પણ વધારે—કળાય નહીં એટલી હતી) The riches of the people that dwelt at Dwarka were not even the object of thought. વસિષ્ઠનાં વચનો સાંભળીને વિશ્વામિત્રની સાથે રામનું જવાનું દશરથ કમુદ્ધ રાખતા હતા. Having heard the words of Vasishta, Dasharatha consented to Rama's departure with Vishvamitra.

विश्वामित्रः विश्वं मित्रं यस्य अथवा विश्वस्य मित्रम् गुणिषु गुणाः पूजास्थानम् च लिङ्गम् न च वयः न । ગુણવંત પુરુષોમાં ગુણો માનનાં કારણ છે, જ્ઞાતિ અને વય પણ નહીં In the meritorious, merits are the object of reverence (but) neither sex nor age.

ગાર્ગીએ સભામાં પ્રવેશ કરીયો છે. ત્યારે માત્ર યાજ્ઞવલ્ક્યનેજ પુરૂષ તરીકે સ્વીકાર્યા છે. અન્ય અનેક મનુષ્યો કરતાં ગાર્ગી સ્ત્રી અધિક માન પામી છે. તેમજ શુક્રદેવ ૧૬ વર્ષની ઉંમરે ઋષિઓની સભામાં પધાર્યા ત્યારે બધા વૃદ્ધ ઋષિઓ ઉઠીને ઉભા થયા હતા. અર્થાત્ ગુણુવંત મનુષ્યોમાં લિંગ એટલે જ્ઞાતિ તેથી પુરૂષ હોય તોજ માન પામે અને સ્ત્રી હોય તો ન પામે એમ નથી. તેમજ વય એટલે મોટી વયતોજ માન પામે અને નાની વયનો હોય તો ન પામે એમ નથી.

कैकेय्याः दारुणम् वचः श्रुत्वा महाराजः दशरथः सहसा भूमौ अपतत् च निश्चेष्टः अभवत् । કૈકેયીનું ભયંકર વચન સાંભળીને મહારાજ દશરથ એકદમ ભૂમિપર પડ્યા અને જડ થઈ ગયા. Having heard the dreadful speech of Kaikeyi, King Dasharatha fell on the ground at once and became motionless.

હરિએ વાણીવડે માને શાંત કરી. હરિર્વચસા માતરમસાન્ત્વયત્ ।
નારાયણનો નાનો ભાઈ કાશીમાં છે. નારાયણસ્ય કનીયાન્ ભ્રાતા
કાશ્યાં વર્તેતે ।

પાણિનિ વેદને છંદસ્ કહે છે. પાણિર્વેદાંશ્છન્દાંસિ વદતિ ।
પાણિનિઋષિએ અગ્રાધ્યાયી નામનું વ્યાકરણશાસ્ત્ર રચ્યું છે. એમણે સદા-
શિવ ક્ષેત્રી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

પવન દુસોમાંથી પરાગ આણે છે. મરુત્ પુષ્પેભ્યો રજ આનયતિ ।
રાણીના યશ પૃથ્વીમાં પસરે. રાહ્યા યશઃ પૃથ્વીયાં પ્રસરતુ ।

પ્રિયવંદા દુર્વાસા ક્ષેત્રે ગઈ અને મારી માગતી હતી પ્રિયવંદા દુર્વાસ-
સમગચ્છત્ ક્ષમામ્ ચાયાચત ।

હરિએ ઘેડા હાંકતા સારથીને આંખોથી જોયો. હરિરશ્વાન્ નુદન્તં
સવ્યેષ્ટારં ચશ્રુર્મ્યામપદયત્ ।

રામ નાના ભાઈઓથી સેવાયો. રામઃ કનીયોભિર્ભ્રાતૃભિરસેવ્યત ।
વનવાસી ઋષિઓનાં આશ્રમે ઝોડોનાં પાંદડાંના તથા ડાળાનાં બનાવાયા હતા.

વનૌકસામૃષીણામાશ્રમાસ્તરૂણાં પર્ણઃ શાખાભિશ્ચ નિરમીયન્ત ।
ભગીરથે વેધસને તપથી પ્રસન્ન કીધા. ભગીરથો વેધસં તપોભિર-
પ્રીણયત્ ।

તળાવોના પાણીમાં કમળો છે. સરસાં પયસ્તુ કમલાનિ સન્તિ ।
રામ વિદ્વાન માણસોને પૂજે છે. રાજા વિદુષઃ પૂજયતિ ।

જેમ માણસ જીનું કપડાં છોડીને નવા ધારણ કરે છે તેમ. યથ જીનું
શરીરને તછને નવામાં પેસે છે. યથા નરો જીર્ણાનિ વાસાંસિ
ત્યક્ત્વા નવાનિ ધારયતિ તથાત્મા જીર્ણાનિ શરીરાણિ ત્યક્ત્વા
નવાનિ પ્રવિશતિ (વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય નવાનિ
ગૃહ્ણતિ નરોઽપરાણિ । તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણાન્યન્યાનિ
સંશતિ નવાનિ દેહી ।)

આનુંજ ભાવાન્તર પ્રાદ્યમરમાં અગ્રેષ્ઠમાં અપાયું છે.
રઘુએ કામદાં તથા તીરવડે પૃથ્વી જિતી. રઘુર્ધનુર્ભિરિષુભિશ્ચ મંહીમજયત્ ।

અગ્નિમાં નાખેલાં યજ્ઞીદાન અગ્નિથી દેવો કને લઈ જવાય છે. અગ્નૌ
અસ્તાનિ હર્વીષિ અગ્નિના દિવૌકસઃ નીયન્તે ।

અગ્નાવસ્તાનિ હર્વીષ્યગ્નિના દિવૌકસો નીયન્તે ।

અયોધ્યામાં વસનાર લોકો સુખી હતા. અયોધ્યામધ્યુષિવાંસો જનાઃ
કુશલિન આસન્ ।

(અયોધ્યાની સાતમી ન વાપરતાં ખીજ વાપરી છે.)

વસ્ ની સાથે અધિ ઉપસર્ગ વાપરવાથી અધ્યુષિવસ્ શબ્દ થયો છે.

અને વસ્ ની સાથે ઉપ, અનુ અધિ, કે આ ઉપસર્ગ વપરાય છે.

ત્યારે જ્યાં વસવાનું હોય તે જગાના નામની ખીજ વિભક્તિ આવે છે.

ઉપ+અનુ+અધિ+આઙ્+અસ્:-ઉપાન્વધ્યાઙ્વસઃ આ સૂત્ર છે તે યાદ
રાખવું. અંધારું અજવાળા પાછળ આવે છે. તમસ્તેજોઽનુસરતિતેજશ્ચ
તમોઽનુસરતિ ।

જાળને કોટાપર મુકીને પક્ષિઓ આકાશમાં ઉડ્યાં જાલં કણ્ઠકેપુ મુક્ત્વા
પક્ષિણો નમસ્યુદ્વડ્યન્ત ।

ગરીબોનું ધન લઈ લેવામાં બહુ મોટું પાપ છે. દરિદ્રાણાં ધનસ્ય
હરણે ભૂયઃ પાપમ ।

ગમન, ચલન, દ્રવણ, ધાવન, મનન, સરણ, હરણ, આ શબ્દો

ધાતુઓપર પ્રત્યય અન લગાડવાથી થયા છે એ નાન્યતર ગતિના છે.

યોદ્ધાઓ કીર્તિને માટે મોતને પણ ગણતા નથી. યોદ્ધા યશસે
મૃત્યુમપિ ન ગણયન્તિ ।

નાનો ભાઈ મોટા ભાઈની પાછળ ગયો. કનીયાન્ બ્રાતા જ્યાયાસં
ભ્રાતરમન્વ્યગચ્છત્ ।

તેણે દેવતાઓ કનેથી ઘણાં વરદાન મેળવ્યાં. દિવૌકોભ્યો વહુન્
વરાનલભત ।

પુણ્યવંતોને હંદોળી કરતાં સત્ય વધારું છે. પુણ્યવતાં પ્રાણેભ્યઃ સત્યં
પ્રેયઃ । than life પ્રાણેભ્યઃ than કરતાં the fifth case.

દૃશ્ય ભક્તિથી નિશ્ચય મનથી જાણાય છે. દ્રશ્યો ભક્તૈરવિચલિ-
તૈશ્ચિત્તૈર્નુયતે ।

વિદ્વાન્ અર્થે પુજાય છે. વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજયતે ।

પાઠ ૨૮ મો.

મોસ શબ્દની પછી સ્વર કે ધ્રોણ વ્યંજન આવે તો મોસ+તો
સૂ ઉડી ગય છે. જેમકે મોસ+આચાર્ય=મો આચાર્ય, મોસ+
મહાત્મન=મો મહાત્મન.

potential mood=વિધિલિङ्=વિધ્યથં.

પ્રાપ્તમરમાં વસેયમ, વસેવ.....વગેરે પરસ્મૈપદના તથા યુષ્યેય,
યુષ્યેવહિ.....વગેરે આત્મપદનાં potential રૂપો આપેલાં છે તે
તૈયાર કરો.

વસેયમ, વસેવ.....પ્રમાણે પહેલા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
પુષ્યેયન, પુષ્યેવ.....પ્રમાણે ચોથા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
વિશેયમ, વિશેવ.....પ્રમાણે છઠ્ઠા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
ચોરયેયમ, ચોરયેવ...પ્રમાણે દશમા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
ઈક્ષેય, ઈક્ષેવહિ, ઈક્ષેમહિ.....પ્રમાણે પહેલા ગણના આત્મનેપદી
ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.

યુષ્યેય, યુષ્યેવહિ...પ્રમાણે ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
વિન્દેય, વિન્દેવહિ...પ્રમાણે છઠ્ઠા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.
અવધીરયેય, અવધીરયેવહિ.....પ્રમાણે દશમા ગણના આત્મનેપદી
ધાતુનાં ૩૫ લેવાં.

passive forms of પા to drink.

Present.

પીયે	પીયાવહે	પીયામહે
પીયસે	પીયેથે	પીયધ્વે
પીયતે	પીયેતે	પીયન્તે

Imperfect.

અપીયે	અપીયાવહિ	અપીયામહિ
અપીયથા:	અપીયેથામ	અપીયધ્વામ
અપીયત	અપીયેતામ	અપીયન્ત

Imperative.

पीयै	पीयावहै	पीयामहै
पीयस्व	पीयेथाम्	पीयध्वम्
पीयताम्	पीयेताम्	पीयन्ताम्

Potential.

पीयेय	पीयेवहि	पीयेमहि
पीयेथाः	पीयेयाथाम्	पीयेध्वम्
पीयेत	पीयेयाताम्	पीयेरन्

passive 3rd, pers. sing. forms of खन्, गै, जि.
दो; ध्ये, ध्वस्, यज्, वप्, वस्, वह्, सृ, स्था, स्मृ, ह्ये, अस्,
to be जन्, प्रच्छ, चुर, तड्, नि-सृद्.

Present. 3rd pers. sing.	Imperfect. 3rd pers. sing.	Impera. 3rd pers. sing.	Potential. 3rd pers sing.
खन्यते	अखन्यत	खन्यताम्	खन्येत
खायते	अखायत	खायताम्	खायेत
गीयते	अगीयत	गीयताम्	गीयेत
जीयते	अजीयत	जीयताम्	जीयेत
दीयते	अदीयत	दीयताम्	दीयेत
ध्यायते	अध्यायत	ध्यायताम्	ध्यायेत
ध्वस्यते	अध्वस्यत	ध्वस्यताम्	ध्वस्येत
इज्यते	ऐज्यत	इज्यताम्	इज्येत
उप्यते	औप्यत	उप्यताम्	उप्येत
उष्यते	औष्यत	उष्यताम्	उष्येत
उह्यते	औह्यत	उह्यताम्	उह्येत
स्त्रियते	अस्त्रियत	स्त्रियताम्	स्त्रियेत
स्थीयते	अस्थीयत	स्थीयताम्	स्थीयेत
स्मर्यते	अस्मर्यत	स्मर्यताम्	स्मर्येत
ह्रयते	अह्रयत	ह्रयताम्	ह्रयेत

अस् to be નાં ૩૫.

ભૂયતે	અભૂયત	ભૂયતામ	ભૂયેત
જન્યતે	અજન્યત	જન્યતામ	જન્યેત
જાયતે	અજાયત	જાયતામ	જાયેત
પૃચ્છયતે	અપૃચ્છયત	પૃચ્છયતામ	પૃચ્છયેત
ચોર્યતે	અચોર્યત	ચોર્યતામ	ચોર્યેત
તાડયતે	અતાડયત	તાડયતામ	તાડયેત
નિપૂઘ્યતે	ન્યસૂઘત	નિપૂઘ્યતામ	નિપૂઘ્યેત

Potential mood નીચેના અર્થોમાં વપરાય છે.

(1) Probability સંભવ, બની શકે એવું, હોવાપાતું.

(2) Capability શક્તિ, સામર્થ્ય.

જેમકે જનઃ સમુદ્રં તરેત્ કિંતુ સજ્જનતાં નાનયેત્ માણસથી સમુદ્ર તરાય નહિં એવું છે તોપણ કોઈ તરે એમ સંભવે છે પણ દુર્જનમાં સજ્જનતા આણિ શકે નહીં. તરેત્ એ સંભવ બતાવે છે. અને આનયેત્ એ 'શક્તિ' બતાવે છે ગ્રન્થં રચયેત્ He can compose a book એથ રચવા સમર્થ છે. આ વાક્યમાંનું રચયેત્ પણ શક્તિ બતાવે છે.

(3) Command શસ્ત્ર અથવા સત્પુરુષની આજ્ઞા.

મત્યં વદેત્ one should speak the truth.

જનો ન પરકીયં દ્રવ્યં ચોરયેત્ માણસ પારકા પૈસા ચોરવા નહીં.

(4) Prayer પ્રાર્થના મોદકં લભેય અને લાડુ મળે I pray I get sweetmeat.

(5) Wish or hope હચ્છા અથવા આશા I wish I may live long ચિરં જીવેયમ્ બહુ ઇવં એવી હચ્છા અથવા આશા છે મુખ્ય વાક્યોની પેઠે પેટા વાક્યો (dependent clauses)માં પણ અથવા અર્થોમાં Potential વપરાય છે. તેમજ જે આમ થાય, તો આમ થાય. જે આમ હોત તો આમ થાત આવાં conditional sentences માં પણ Pot. વપરાય છે જેમકે यदि हरिः विमार्गान् निर्वर्तेत शोभनं भवेत्. જે હરિ આડે રસ્તેથી પાછો ફરે તો સુંદર થાય.

વાક્યો.

વિપદા અભિભૂતઃ અપિ ધર્મમ્ ત્યજેયમ્ ન । દુઃખથી અકળાયેલો
હોઈ તો પણ મારે ધર્મ તજવો જોઈએ નહીં. Though over-
powered by misery I should not abandon my duty.

इच्छामि भवान् सोमम् पिबेत् । હું ઇચ્છું છું કે આપ સોમરસ
પિયો. I wish your honour may drink soma juice.
કેમ ? અરે ! નૃત્ય શિખું કે ગાયન ? What ? oh ? may I
learn dancing or singing ?

તારે ઘણી મહેનતથી સત્ય જાણવું જોઈએ. Thou shouldst know
the truth with much effort છોકરાએ સહર્મોથી માયાપને
પ્રસન્ન કરવા જોઈએ. Sons should please their parents
by their good actions. આપણે બંને ઈશ્વરની પુજાથી શાંતિ
મેળવીએ. We two may get peace by the worship
of God. તમારે દોરડીને સાપ ગણવો નહીં. You should not
regard a rope as serpent.

नरि दुर्दशाम् गते क्षुद्रः अपि अहितम् आचरेत् । માણસ નબળી
અવસ્થામાં આવે છે ત્યારે દલકંડા માણસ પણ તેનું બુદ્ધું કરે છે.
When a man is in misfortune even a mean fellow
does him injury.

વધતા રોગને અને જત્ય મેળવતા શત્રુને જોયા ન કરવો. One should
not neglect a growing disease and a conquer-
ing enemy.

પંડિતોની સભામાં મૂર્ખાએ મૌન સેવવું—ચુપડી પકડવી. The illite-
rate should resort to silence in the assembly
of the learned.

તારે ટુંકાથી મુગધવાળી લવેલીમાં મુસાફરીનો થાક ઉતારવો. Thou
shouldst remove the fatigue of thy journey in
a mansion fragrant with flowers.

પ્રજાની પ્રસન્નતા માટે રાજાઓએ મહેનત કરવી. Kings should strive to please their subjects.

સારા રાજાનો પ્રજાએ કોઈ ન કરવો. Subjects should not bear malice towards their good king.

જે હરિ ખોટા રસ્તેથી પાછો ફરે તેો સાફ થાય. It would be good if Hari turns from the bad path.

ધર્મમાં ચુસ્ત ગણા પુરૂષો હરિને જોશે. Wise men devoted to religion will see Hari.

છોકરાઓ તમારે બહેનને માતૃશ્રીની આજ્ઞા પાળવી. Two children, you should obey the command of your mother. તારે દિવન રાખીને શત્રુઓની સાથે લડવું. Thou shouldst fight with thy enemies having resorted to (with) courage.

નારાયણના આગમથી દળદર આવશે. Poverty will result from the idleness of Narayana.

गुरुः शिष्यस्य अविनयम् न सहेत । શિક્ષકે શિષ્યની અસબ્યતાને સહન કરવી નહીં. The tutor should not endure his pupil's immodesty.

આપણિમાં ગણા માણસ મૂઢ બની જવું નહીં અથવા ધર્મ તજવો નહીં. A wise man should neither be silly nor abandon his duty in adversity.

इच्छामि पुनर् अपि... ... ..

इति सीता रामम् अवदत् । હું ધાડું છું કે આપણે બંને ફરીથી પવિત્ર ગંગામાં સ્નાન કરીએ એમ સીતાએ રામને કહ્યું. "I wish that we two should bathe again in the holy Ganges"—so said Sita to Rama.

[**विमुखः भवेत्** ફેરવેલા મહોવાળો થાય=મહોં ફેરવે.] આશ્રયને માટે મિત્ર આવે ત્યારે પહેલાનાં સારાં કામ સંભારીને લગ્નકે મળુસ પણ મહોં ફેરવે નહીં. When a friend seeks refuge, even

a mean fellow would not turn away his face from him remembering his previous good actions.

તૃષિતાય જલમ્ યચ્છેત્ દીનસ્ય ચ આપદમ્ હરેત્ । તસ્મ્યાને પાણી આપવું અને ગરીબનું દુઃખ મટાડવું. One should give water to the thirsty and remove the distress of the poor.

નિચૈરાલ્યમ્ ગિરિમ્ તત્ર વિશ્રામહેતોઃ અધિવસેઃ । નીચૈસુ નામના પર્વતપર તારે ત્યાં વિસામો લેવા બેસવું. Thou shouldst sit upon the mountain named *Nichais* to rest there.

સૂર્યે તપતિ લોકસ્ય દષ્ટેઃ આવરણાય તમિસ્રા કથમ્ કલ્પેત્ । જ્યારે સૂર્ય તપતો હોય ત્યારે લોકોની દ્રષ્ટિને રોકવાને રાત્રિ કેવી રીતે સમર્થ થાય ? How should night be able to obstruct the sight of people when the sun is shining.

જ્યારે તમે બે ઘેર પાછા જાઓ ત્યારે તમારે હાથ પગ ધોવા. યદા

ગૃહં નિવર્તેથે તદા હસ્તૌ પાદૌ ચ (or હસ્તપાદં) ક્ષાલયેતમ્ । માણસોએ મિત્રોને બૂલી જવા નહીં. જના મિત્રાણિ ન વિસ્મરેયુઃ । જો તું ઝેર ચાખે તો મરી જાય. યદિ વિપં સ્વાદેથા ત્રિયેથાઃ । બે ચોપડીઓ બે હાથમાં લઈ જવાય. પુસ્તકે હસ્તયોર્નીયેયાતામ્ । તમારે બે એ તમારા ગુરૂકનેથી ન્યાય શિખવા. ગુરોર્ન્યાયં શિક્ષેયાથામ્ । અહીં ઝાડની છાયામાં આપણે બેશીએ. અત્ર તરોશ્છાયાયાં નિર્ષાદેમ્ । રાગ્નઓએ પ્રગ્નને નુકશાનમાંથી બચાવવી. રાજાનઃ પ્રજા અપાયાદ્રક્ષેયુઃ । આપણે ઈશ્વરને પવિત્ર અંતઃકરણથી પૂજ્યા. ઈશ્વરં પૂતેન હૃદયેન યજેમ્ । તારે ગરીબ માણસોને ધન આપવું જોઈએ. દરિદ્રેભ્યો દ્રવ્યં ચચ્છેઃ । તમારા ધર્મમાં તમારે ન ચુકવું. સ્વકૃત્યેભ્યો ન પ્રમાદેત્ ।

કારણ વગર માણસોએ અકળાવું નહીં. કારણં વિના જના ન ક્ષુભ્યેયુઃ । કોઈ માણસે બીજાનું ધન તકાસવું નહીં. જનઃ પરકીયં ધનં ન લુભ્યેત્ । બે લુભ્યાઓ મરાય એવો રાગ્નએ દુક્રમ કાઢ્યો. શઠૌ તાડયેયાતામિતિ રાજાદિશત્ ।

ને આપણે આપણા દેશના રક્ષણમાં મરીએ તો કીર્તિ મેળવીએ.

यदि देशस्य रक्षणे ध्रियेमहि यशो लभेमहि ।

સાક્ષિઓએ ધનિસાક્ષીની કચેરીઓમાં હંમેશાં સાચું બોલવું. સાક્ષિણો ન્યાય સમાસુ નિત્યં સત્યં માષેરન્ । ન્યાયસમાસુ=ન્યાયસ્ય સમાસુ ।

ને હું કાશી જાઉં તો બહુ સંસ્કૃત ચોપડીઓ આણું. यदि काशीं गच्छेयं बहूनि संस्कृतपुस्तकान्यानयेयम् ।

ને તમે જુદું બોલો, તો શેઠથી મરાઓ. यद्यसत्यं माषेध्वं भर्तृभिस्ताडयेध्वम् । असत्यम्=न सत्यम् ।

રાજા સિપાઇઓને શહેરની બહાર લઈ ગયો, જેથી કરીને તે પોતાના શત્રુ સાથે લડે. नृपः सैनिकान् नगराद्धहिरनयद्यथा शत्रुण । युध्येत ।

અથવા શત્રુણા યુધ્ધેતેતિ નૃપઃ સૈનિકાન્ નગરાદ્દહિરનયત્ ।

ને હું પાપ કરતો જણાઉં તો શેઠથી દંડાઉં. यदि पापं कुर्वन् दृश्येय भर्तृभिर्दण्डयेय ।

ને ગરીબ બ્રાહ્મણો શહેરમાં માગે તો કંઈ ધન તેઓ મેળવે ખરા? यदि दरिद्रा ब्राह्मणा नगरे याचेरन् किंचिद् धनं लभेरन् किम् ।

મારા માઆપ રાજ થાય એટલા માટે મેં મારી બેનોને બહુ ધન આપ્યું. पितरौ तुष्येतामिति स्वसृभ्यो बहु धनमयच्छम् । माता च पिता च=पितरौ,

પતિ પત્નિએ દરરોજ ઘરમાં અગ્નિને પૂજવો જોઈએ. जायापती प्रति-दिनं गृहेऽग्निं पूजयेताम् । जाया च पतिः च=जायापती.

માણસે ફરજ બજાવવામાં શ્રમને ગણવો નહીં. જનો ધર્મસ્યાનુષ્ઠાન-યાયાસં ન ગણયેત્ । अनुष्ठाने+आयासम्.

નિશાળીઆઓએ ગુરૂને નમવું. शिष्या गुरुं वन्देरन् ।

વિદ્વેનોથી નડાઓ તો પણ તમારે આરંભેલું કામ તજવું નહીં. विद्वैः प्रतिहता अप्यारब्धं कार्यं न त्यजेत ।

પાઠ ૨૯ મો.

सर्व-अधुं, सधगुं. तद्=तो पेक्षे. यद्=जे. किम्=कोण, शुं, कयु, अस्मद्, हुं, अमे युष्मद् तुं, तमे, इदम्=आ=अदस्-आ पेक्षु सर्वनामनां धातुं अर् इ संयोधनमां इप लेवाता नथी.

તદ્ m નાં ૩પો.

સઃ	તૌ	તે
તમ્	"	તાન્
તેન	તામ્યામ્	તૈઃ
તસ્મૈ	"	તેમ્યઃ
તસ્માત્	"	"
તસ્ય	તયોઃ	તેષામ્
તસ્મિન્	"	તેષુ

તદ્ f. નાં ૩પો.

સા	તે	તાઃ
તામ્	"	"
તયા	તામ્યામ્	તાભિઃ
તસ્યૈ	"	તામ્યઃ
તસ્યાઃ	"	"
"	તયોઃ	તાસામ્
તસ્યામ્	"	તાસુ

તદ્ n.

તદ્	તે	તાનિ
-----	----	------

આ ૩પો ૧લી અને ૨છનાં છે. બાકીનાં નરજ્ઞતિ લેવાં.

યદ્ નાં ૩પ માટે ય નાં નરજ્ઞતિમાં સર્વ ની પેડે અને યા નાં નારીજ્ઞતિમાં સર્વા ની પેડે લેવાં. કિમ્ નાં ૩પ માટે એજ પ્રમાણે ક અને કા નાં લેવાં.

નાન્યનરજ્ઞતિમાં યદ્ અને કિમ્ નાં ૩પ પ્રાદ્ભિરમાં આપ્યાં છે.

एतद् m. નાં ૩પો.

एयः	एतौ	एते
एतम्-एनम्	एतौ-एनौ	एतान्-एनान्
एतेन-एनेन	एताभ्याम्	एतैः
एतस्मै	"	एतेभ्यः
एतस्मात्	"	"

एतस्य
एतस्मिन्

एतयोः-एनयोः

एतेषाम्
एतेषु

”
एतद् f. नां ३पो.

एषा
एताम्-एनाम्
एतया-एनया

एते
एते-एने
एताभ्याम्

एताः
एताः-एनाः
एताभिः
एताभ्यः

एतस्यै
एतस्याः

”
एतयोः-एनयोः

”
एतासाम्
एतासु

”
एतस्याम्

”
एतद् n. नां ३पो.

एतद्
एतद्-एनद्

एते
एते-एने

एतानि
एतानि-एनानि

आक्रीनां नरगतिनां ज्ञेयां.

वाक्यમાં સઃ અને એષઃ ની પછી વ્યંજન આવે તો એમનો વિસર્ગ ઉઠી જાય છે.

તદ્, યદ્, અને કિમ્ એકલાં સર્વનામ તરીકે વપરાય છે અથવા વિશેષણની પેઠે પણ વપરાય છે. એટલે એમનાં ૩પની પછી વિશેષ્ય નામ આવે છે. જેમકે ય આગચ્છત્-જે આવ્યો યઃ અને પુરુષઃ જે માણસ યસ્માત્ પતતિ જેમાંથી પડે છે અને યસ્માત્ કૂપાત્ જે ક્રોધમાંથી સ ગચ્છતિ તે જાય છે અને સ પુરુષો ગચ્છતિ તે માણસ જાય છે સા ગતા-તે ગઈ, અને સા નગરી રમ્યા-તે શહેર સુંદર છે, ક આગતઃ કોણ આવ્યો ? અને કઃ પુરુષઃ આગતઃ કયો માણસ આવ્યો ? કસ્યાઃ શ્રુતમ્-કોની તરફથી સાંભળ્યું ? અને કસ્યાઃ કુમાર્યાઃ શ્રુતમ્-કઈ છોકરી તરફથી સાંભળ્યું ?

નીચે આપેલાં કિંચિત્ નાં ૩પો કિમ્ નાં અર્થાં ૩પમાં વિત્ ઉમેરવાથી થાય છે.

કિંચિત્ m.

કશ્ચિત્
કંચિત્

કૌચિત્

”

કૈચિત્
કાંશ્ચિત્

केनचित्	काभ्यांचित्	कैश्चित्
कस्मैचित्	”	केभ्यश्चित्
कस्माश्चित्	कयोश्चित्	केषांचित्
कस्यचित्	”	केषुचित्
कस्मिंश्चित्	किंचित् f.	
काचित्	केचित्	काश्चित्
कांचित्	”	काभिश्चित्
कयाचित्	काभ्यांचित्	काभ्यश्चित्
कस्यैचित्	”	
कस्याश्चित्	कयोश्चित्	कासांचित्
”	”	कासुचित्
कस्यांचित्	किंचित् n.	
किंचित्	केचित्	कानिचित्

આ ૧ લી અને બીજાનાં રૂપો છે. બાકીનાં નરજાતિ જેવાં.

કિમ્ નાં રૂપોમાં ચન અને અદિ પણ આ પ્રમાણે ઉમેરાય છે. અને તે રૂપોના અર્થ પણ કિંચિત્ ના જેવાજ થાય છે. કિંચિત્ any કેચિત્ જના: some men કેષાંચિત્ દેવાનામ્ of some gods. કસ્યૈચિત્ નાર્યે for some woman. કેચન પુરુષા: some men કામિરપિ નારીભિ: by some woman કેભ્યશ્ચન વાલેભ્ય: for some children કયામપિ ગ્રામાણામ્ of some villages. एक one એ સર્વનામ છે. એનાં રૂપ સર્વ જેવાં લેવાય છે. દ્વિવચનમાં ધાતુખંડે એ વપરાતું નથી, બહુવચનમાં એનો અર્થ some ઉત્પાદક થાય છે. જેમકે एके मन्यन्ते some believe.

अन्य other બીજું આ શબ્દ સર્વનામ છે, એનાં રૂપ સર્વની પેઠે લેવાય છે. માત્ર નાન્યતરજાતિમાં પહેલી તથા બીજાના એકવચનમાં એનું અન્યમ્ રૂપ ન થતાં અન્યત્ થાય છે.

उभ both આનાં રૂપ દ્વિવચનમાંજ લેવાય છે. નરજાતિ उभौ, उभौ, उभभ्याम्.....વગેરે, તથા નારીજાતિ उभे, उभे, उभभ्याम्

.....વગેરે સર્વ all નાં દ્વિવચન જેવાં હ્યત્ એટલું this much, પતાવત્ તેટલું that much, કિયત્ કેટલું how much યાવત્ જેટલું that much અને તાવત્ તેટલું as much આ સર્વનામોનાં ૩૫ ત્રણે જાતિમાં ભગવત્ જેવાં થાય છે.

તદ્ નાં ૩૫ બે વાર વપરાય ત્યારે તેનો અર્થ various થાય છે. તેષુ તેષુ શાસ્ત્રેષુ—in the various shastras તાનિ તાનિ મિત્રાણિ various friends તેમ્યઃ તેમ્યઃ પુરુષેભ્યઃ for various men.

યદ્ ની સાથે કિમ્ નાં ૩૫ આવે અને કિમ્ નાં ૩૫માં ચિત્, ચન કે અપિ ઉમેર્યું હોય અથવા ન ઉમેર્યું હોય તો તેનો અર્થ ‘ગમે તે’ થાય છે.

યઃ કઃ ચિત્ ‘ગમે તે’ યેન કેન ચિત્ ગમે તેણે યસ્માત્ કસ્માત્ ચિત્ પુરુષાત્ ગમે તે પુરૂષ તરફથી યત્ર કુત્ર નિષીદતિ ગમે ત્યાં બેસે છે. sits anywhere.

યઃ કોપિ ભવામિ અહમ્ whoever I may be હું ગમે તે હોઉં.

મહત્ *m.* નાં ૩૫૦.

મહાન્	મહાન્તૌ	મહાન્તઃ
મહન્	”	”
મહાન્તમ્	”	મહતઃ
મહતા	મહદ્ભયામ્	મહદ્ભિઃ
મહતે	”	મહદ્ભયઃ
મહતઃ	”	”
”	મહતોઃ	મહતામ્
મહતિ	”	મહત્સુ

મહતી *f.* નાં દાસી જેવાં ૩૫૦.

મહત્ *m.*

મહત્	મહતા	મહાન્તિ
------	------	---------

દિશ *f.* (દિશી) નાં ૩૫૦.

દિક્-ગ્	દિશૌ	દિશઃ
”	”	”
દિશમ્	”	”

દિશા

દિશે

દિશઃ

”

દિશિ

દિગ્મ્યામ

”

દિશોઃ

”

દિગ્ભિઃ

દિગ્મ્યઃ

દિશામ

દિશ્વ

કોણ અહીં આવેલો છે ? Who has come here ?

કોનાં આ પુસ્તકો છે ? Whose are these books ?

કોના (કઈ સ્ત્રીના) છોકરા આ છે. Whose sons are these ?

મેં જે પુરુષને ગઈ કાલે જોયો છે તેનેજ હું બોલાવું છું. I call the very man whom I saw yesterday.

તે છોકરી કંઈ બોલી નહીં. That female child spoke nothing.

મેં તે બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપી. I gave dakshina to those Brahmins.

કયા સંદેશમાંથી જાણુસ આવેલો છે ? From which town has the messenger come ?

એમને જે જે ઇચ્છે (ગમતું) હોય તે તે કરાવ્યો. Let whatever is desired by these be done.

જે કથાઓ પુરાણોમાં સંભળાય છે તેજ આ માણસો બજાવે છે. These men dramatically represent the same stories that are heard in the Puranas.

તેજ આ દેશ છે જેમાં હું પ્રિયા સાથે ઘણો વખત રહ્યો. This is the same country where I lived long with my beloved.

येन एतद् अखिलम् जगत् निर्मीयत तस्मै ईश्वराय नमः જેનાથી આ આખું જગત પેદા થયું તે ઈશ્વરને પ્રણામ. Bow to that God by whom this whole universe was created.

તે તે શાસ્ત્રોમાં કુશળ પંડિતોની સાથે રાજ બોલ્યો. The king spoke with learned men well-versed in those respective sciences (or in the various sciences)

કયા બે જાણના તે કપડા છે ? Whose are these two clothes ?

यया वसिष्ठः आत्मानम् पूतम् मन्यते ताम् अरुन्धतीम् वन्दस्व ।

Bow to that Arundhati by whom Vasishtha thinks himself purified.

राजपुत्रः सर्वासु कलासु प्रावीण्यम् उपगतः । राज्ञेन છોકરે સર્વળી કળાઓમાં નિપુણતાને પામ્યો છે. The Prince has gained proficiency in all arts.

જેનાથી મહિષાસુર રાક્ષસ હણાયો તે દુર્ગા (કાળકા, મહાકાળી) દેવીને પ્રણામ. Bow to that Durga goddess by whom Mahishasura was killed. તે બે નદીઓ પ્રયાગમાં મળે છે. Those two rivers join at Prayaga.

જે બે જાણથી ચોરી કરાઈ તે માણસોને રાજાએ શિક્ષા કીધી. The king punished those two persons by whom theft was committed.

આ જંગલમાં અગાઉ બ્રહ્મને જાણનાર ઋષિઓ રહેતા હતા. The sages knowing Brahman formerly dwelt in this forest.

જેમનાથી પૃથ્વી બાદાઈ હતી અને જે કપિલના ક્રોધથી બળી ગયા હતા તે સગર ઋષિના છોકરાઓને બગીરથે ગંગાના જળથી ઉદ્ધાર્યા.

Bhagiratha saved, by means of the water of the Ganges, those sons of Sagara by whom the earth was excavated and who were burnt by the anger of the sage Kapila.

જેમના વિવાદ પોતાના છોકરાઓની સાથે થયા હતા તે જનકની છોકરીઓની સાથે રાજા દશરથ અપોહ્યા ગયા. King Dasharatha went to Ayodhya joined with those daughters of Janaka whose marriages took place with his own sons.

अत्र कोऽपि न दृश्यते रुदनम् तु श्रूयते । અહીં કોઈ જાણતું નથી રૂદન તો સંભળાય છે. None appears here, however weeping is heard.

પુરા યાનિ વસ્તૂનિ મહતા શ્રમેણ સાધ્યાનિ આસન્ તાનિ અધુના
 યન્ત્રાણામ્ સામર્થ્યાત્ અલ્પેન એવ આયાસેન સાધ્યાનિ । અગાઉ
 જે ચીજો વણી મહેનતે થાય એવી હતી તે હમણાં સાંચાના બળથી
 થોડીજ મહેનતથી થાય એવી છે. Those things which could
 formerly be done with great labour can now
 be done with only little trouble by the help
 of machines.

यस्याः दुग्धम् न उपलभ्यते तथा धेनवा किम् क्रियते । જેનાથી
 (-જેનું) દુધ ન મળે તે ગાયથી શું કરાય-તે ગાયનું શું કામ છે ?
 What is to be done with, what is the use of- that
 cow from whom (-whose) milk is not obtained ?

यस्य वित्तम् अस्ति सः नरः कुलीनः सः पण्डितः स श्रुतिमान्
 गुणज्ञः सः एव वक्ता च सः दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनम्
 आश्रयन्ते । જેની કંતે પૈસા હોય તે માણસ હોય કુળનો, તે પંડિત,
 તે વેદ જ્ઞાણનાર, તે ગુણની ખુબ જ્ઞાણનાર, તેજ ભાષણ કરનાર અને
 તેજ ખુબમુરત; સઘળા ગુણો સુવર્ણમાં રહે છે. That man who
 has wealth, is highly born, he is a learned man;
 he is one who knows the Vedas, he is apprecia-
 tive, he alone is a speaker and he is handsome.
 All good qualities resort to gold.

એઓ કાણ છે ? एते के ।

તેઓનો ધર્મ શો છે ? का तेषां वृत्तिः ।

તે હરિની છોદરી છે. सा हरेर्दुहिता ।

શું તેણીનું નામ છે ? किं तस्या नाम ।

કાંતે રામે એવું કહ્યું ? कस्मै राम एवमवदत् ।

so=एवम्. इति, વપરાય નહીં इति તો શબ્દ સમૂહ (phrase) અથવા
 વાક્યને અંતે વપરાય છે જેમકે स मूर्खः अस्ति इति अहम् अकथयम्.

I said 'he is a fool.' સંપદઃ પદમ આપદામ્ इति अहम्
बोधामि I know 'riches are the abode of miseries.'

તે ગોવિંદનો ભાઈ છે. સ ગોવિન્દસ્ય भ्राता ।

હું તેની સાથે નિશાળે ગયો. તેન સહ પાઠશાલામગच्छम् ।

તેણે નારાયણને તે છોકરાઓની સાથે રમતો જોયો. સ नारायणं तैः
कुमारैः सह रममाणमैक्षत् ।

પોતાના કયા મિત્રને તે સંભારે છે. आत्मनः किं मित्रं स स्मरति ।

તે નદીમાં માછલાં છે. तस्यां नद्यां मत्स्याः सन्ति ।

તે તેણીનાથી અનુસરાય છે. स तयानुस्त्रियते ।

તે ગામોમાંથી આવેલા માણસો કયાં છે ? तेभ्यो ग्रामेभ्य आगता नराः कुत्र ।

જે દેશનો રાજા શરદ છે તેમાંથી તેઓ આવે છે. यस्य देशस्य राजा
शूद्रकोऽस्ति तस्मात्तयागच्छन्ति ।

પોતાની જે દારીઓ સમીપમાં હતી તેને પોતાને માટે ટુંકો લાવવાને
રાણીએ હુકમ આપ્યો. आत्मनः या दास्यः संनिधौ आसन् ताः
आत्मने कुसुमानि आनेतुमराज्ञी आदिशत् । आत्मनो या दास्यः
संनिधावासंस्ता आत्मने कुसुमान्यानेतुं राज्यादिशत् ।

મહારાષ્ટ્રીઓનો રાજા તે ઘરમાં રહ્યો. महाराष्ट्रीयानां राजा तस्मिन्
गृहेऽवसत् ।

તે છોકરીઓમાંની કઈ ગાય છે ? तासां कुमारीणां का गायन्ति ।
કોનાથી આ ગ્રંથ આહોં મુકાવો ? केनैष ग्रन्थोऽत्र निहितः ।

આ અવિકારી આત્માના સામર્થ્યથી આકાશ અને પૃથ્વી ટપી રહ્યાં છે.
एतस्याक्षरस्यात्मनः सामर्थ्येन दुद्यावापृथिव्यौ विधृते ।

તે એથી કંઈ મોટું કામ કરાવું નથી. ताभ्यां किमपि महत् कार्यं न कृतम् ।

હું તે વનમાં ઘણીવાર સુધી રહ્યો. तस्मिन्नरण्ये चिरमवसम् ।

કંઈ દિશામાંથી તે લુચ્ચો ગયો ? कया दिशा स जाल्मो गतः ।

તે દેવાલયમાં લક્ષ્મીની સુંદર પ્રતિમા છે. तस्मिन् देवायतने लक्ष्म्याः

सुन्दरा मूर्तिरस्ति ।

હરિએ તેને ન મનાય એવી વાત કહી. हरिस्तमभ्रदेयां कथामकथयत् ।

જેને લક્ષ્મી ઈચ્છે છે તે તેણીને મેળવવો કાશ્વ કેમ થાય ? યં લક્ષ્મીઃ
 પ્રાર્થયતે સ તયા દુરાપઃ કથં ભવેત્ । or શ્રિયાદુરાપઃ કથમી-
 પ્સિતો ભવેત્ એટલે શ્રિયા રૂપિતઃ દુરાપઃ કથમ્ ભવેત્ ।
 વાક્યો પાઠ ૩૦ મો.

when=જ્યારે=યદા when=ક્યારે=કદા.

અસ્મદ્ અને યુષ્મદ્ નાં ૩૫ પ્રાધમરમાં આપેલાં છે તે ત્રણે જાતિમાં
 લાગુ પડે છે. અહમ્ આગતઃ હું આવ્યો અહમ્ આગતા હું આવી.
 ત્વમ્ પ્રજ્ઞઃ તું ડાહ્યા છે. ત્વમ્ સુકન્યા તું સારી છોકરી છે.

અહમ્ અપરાધી ન । હું અપરાધી નથી. I am not guilty.

રઘુનાથઃ આશ્રયોઃ સ્તિહ્યતિ । રઘુનાથ અમારા બંનેના ઉપર હેત
 રાખે છે. Raghunath feels affection for us both.

મે પુત્રકઃ કુત્ર અસ્તિ । મારો છોકરો ક્યાં છે ? Where is my
 dear son ?

પુત્રક માં ક એ તદ્દિત પ્રત્યય છે, ક જુદા જુદા અર્થમાં ઉમેરાય
 છે તે માટે નીચે થોડા દાખલા તૈયાર કરો.

વૃક્ષ a tree અને વૃક્ષક a small tree.

પુત્રકઃ a dear son. અશ્વક a bad horse.

આ દાખલા પરથી જણાશે કે ક- 1 small, 2 dear, 3 bad,
 આમ ત્રણ અર્થો થાય છે.

દેવિ, તને હું વંદુ છું. Goddess, I bow to thee.

અસ્માન્ મા અવધીરય । અમને વખોડ નહીં. Do not despise us.

વિષ્ણુ તમને રક્ષો. May Vishnu protect you.

હું તારી સાથે બાગમાં જવાને ચાહું છું. I wish to go to the
 garden with thee.

આર્યે તે મૂનાર્થમ્ કથયામિ । પૂજ્ય સ્ત્રિ, હું તને સત્ય કહું છું.
 Venerable woman, I tell the truth to thee.

(તે ચોથી અથવા ઇફી વિભક્તિ છે)

તુ મને પૈસો આપતો નથી. Thou dost not give me wealth.

શંકર તમારા કલ્યાણને માટે હોત્તમાઈ કલ્યાણ કરો. May God Shiva be for your welfare !

બે બાળકો, તમારા પિતા ક્યાં છે ? You two children, where is your father ?

પૃથ્વીમ યુષ્માસુ રક્ષત્સુ નઃ મયમ કુતઃ । પૃથ્વીને તમે રક્ષો છો ત્યારે અમને બય ક્યાંથી હોય ? When you are protecting the earth, whence can there be fear to us ?

હું તમારી કંતેથી મળેલી ખબર સૌને કહું છું. I tell the news obtained from you to all.

તેનું દુઃખ દાળવાને અમારાથી ધરાયલો ઉપાય નિષ્ફળ થયો. The remedy contemplated by us to take away his pain became fruitless.

તવ...પતનુ યતઃઆવામ દર્ધિમ કાલમ્ સુખમ્ ન અન્વમવાવ । તાઈ પુણ્ય મારી માફક થોડું છે કારણ કે આપણે બંનેએ ઘણા વખત સુખ ભોગવ્યું નહીં. Thy good action is small like mine because we both did not enjoy happiness for a long time.

મમ મનઃ અધ્યયનાય ત્વરતે । માઈ મન બળવાને તલપે છે. My mind is impatient for study.

एषः अस्माकम् अश्वः । આ અમારો ઘોડો છે. This is our horse. તે માતા ક્ક ગતા । તારી મા ક્યાં ગઈ ? Where is thy mother gone ?

एतस्य वृत्तान्तस्य श्रवणेन आचम्योः मनः पर्याल्लभ । આ બંનેના સાંભળનાથી અમારો બંનેનું મન ઘ્રાંભળવા લાગ્યું છે. The mind of both of us is agitated by hearing this account.

कुष्ठः दशरथः वैदेह्याम् अपुत्रत्वं पापं ददर्शेनवा तस्यात्मा शिमे पापम् कृतम् । બાળકવાપસા દશરથે ઉદભવે કુષ્ટું. તે માણી સ્ત્રી : રામે અથવા મેં તાઈ શું પાપ કર્યું...અપુત્રત્વું ? Dasharatha

being provoked asked Kaikeyi 'Oh sinful woman,' what offence is done by Rama or myself against thee? કેન નિમિત્તેન એવમ્ તસ્ય અનર્થાય અથ ત્વમ્ ઉચતા । શા કારણથી આ પ્રમાણે તેના અદિતને માટે તું તૈયાર થયલી છે? Why art thou prepared to do him harm thus to-day?

મવતઃ અસ્માસુ દીનેષુ ઇતાદશઃ સ્નેહઃ । આપનો અમારા ગરીબપર આવો પ્રેમ છે. Your honour has such affection for us who are humble.

પવનથી વાદળાનાં સમૂહની પેટ્ટે, પ્રારબ્ધથી અમારા સધળાના મનોરથ ડહી ગયા-નિષ્કળ ગયા. All our desires are scattered by fate like a collection of clouds by the wind.

માતિનિ મયિ કમ્ અપરાધલવમ્ પશ્યસિ યતઃ દાસજનમ્ ત્યજસિ । હે અભિમાની સ્ત્રી ! મારામાં કઈ કસુરને જુઓ છે કે જેથી તું તારા સેવકને તજે છે. Oh proud woman, what small fault dost thou see in me that thou abandonest the man who is thy slave?

નન્દિનિ યેશામ્ કુલેષુ સવિતા ગુરુઃ ચ વયમ્ (ગુરવઃ) તેષાં પાર્થિવાનામ્ ત્વમ્ વધૂઃ । હે પુત્રિ, જેમનાં કુળમાં સૂર્ય ગુરુ એટલે મૂલ્ય પુરુષ છે અને અમે ગુરુ છીએ તે રાજાઓની તું વધ છે.

રાજાઓની=રાજાઓને ત્યાં વહુ=છોકરાઓની વહના અર્થમાં. હેતમાં વૃદ્ધ પુરુષો નાની છોકરીને 'દાકરી' 'પુત્રી' કહે છે તે અર્થમાં નન્દિનિ=પુત્રિ. Oh girl, thou art the daughter-in-law of those kings, in whose family the Sun is the progenitor and we are the preceptor, or in whose family the Sun and we are the venerable heads.

યૂયમ્ વયમ્ વયમ્ યૂયમ્ ઇતિ આવયોઃ મતિઃ આસીત્ અધુના કિમ્ જાતમ્ યેન યૂયમ્ યૂયમ્ વયમ્ વયમ્ । તમે તે અમે અને અમે તે તમે એમ આપણું બંનેનું માનવું હતું; હવે શું અધિગયું કે તમે તે

તમે અને અમે તે અમે ? You are we and we are you, such was the feeling of us both; what has become now that you are you and we are we ?

અસ્મદ્ અને યુષ્મદ્નાં મા, મે, નૌ, નઃ ત્વા, વામ, વઃ, તે એ ટુંકાં રૂપો વાક્યને આરંભે, શ્લોકની લીટીને આરંભે, સંબોધન રૂપ પછી. તેમજ ચ, આ, એવ અને હા એ અવ્યયોની પહેલાં વપરાતા નથી, જેમકે મમ ગૃહમ કાશ્યામ અસ્તિ એ વાક્યને આરંભે મે ગૃહમ નહીં વપરાય. વેદૈઃ અશ્વૈઃ સંવેદ્યઃ } આ અર્થાં શ્લોકના બીજા ભાગને અસ્માન્ કૃષ્ણઃ સર્વદા અવતુ । } આરંભે અસ્માન્ ને અદ્વે નઃ નહીં વપરાય.

હે કૃષ્ણ નઃ પાહિ આ ખોટું છે પણ હે કૃષ્ણ અસ્માન્ પાહિ એમ વપરાય કારણ કે કૃષ્ણ સંબોધનમાં છે.

તવ મમ ચ પુસ્તકે આમાં ચ ની પહેલાં મે નહીં વપરાય. તવ મે ચ પુસ્તકે એ ખોટું છે.

તવ મમ વા કાર્યમ્ । તવ મે વા કાર્યમ્ આ ખોટું છે.

તવ એવ પુસ્તકમ્ તાર્જ્ઞ્ય પુસ્તક આને અદ્વે તે એવ પુસ્તકમ્ નહીં થાય.

હા મમ દુર્ભાગ્યમ્ આને અદ્વે હા મે દુર્ભાગ્યમ્ નહીં થાય.

યુવયોર્ગૃહં રક્ષતુ પ્રભુઃ એમાં વાં ગૃહં ન થાય.

તુ ડાંબા માણસ છે. ત્વં બુધઃ ।

તું અણુભરોસાદાર માણસ છું એવો તું વહેમ રાખે છે ? અહમવિશ્વાસ્ય ઇતિ ત્વં શઙ્કસે કિમ્ ।

Do you think him to be a fool ?

Do you suspect him to be a thief ?

Do you think him to be a wise man ?

આવાં વાક્યોનો તરજુમો કરતી વખતે એ વાક્યોને આ પ્રમાણે ફરતી નાંખવાં.

Do you think that he is a fool ? સમૂર્ણ ઇતિ મન્યધ્વે કિમ્ ।

Do you suspect that he is a thief સ સ્તેન ઇતિ શઙ્કધ્વે કિમ્ ।

Do you think that he is a wise man સ પ્રશ્ન ઇતિ
મન્યધ્વે કિમ્ ।

ન્યારે તમે પહાડપર ચઢ્યા ત્યારે તમારો ભોભિયો કોણ હતો ? યદા
યૂયં ગિરિમારોહત તદા યુષ્માકં માર્ગદર્શકઃ ક આસીત્ ।

કોણે તને આ વાત કહી ? કસ્ત્વામેતાં કથામકથયત્ ।

મારા પિતા કાશીએ ગયા હતા; અને તે ન્યારે પાછા આવ્યા ત્યારે તેણે
ઘણું પુસ્તકો આણ્યાં, અને તે મને આપ્યાં. મમ પિતા કાશીમગ-
ચ્છત્ । યદા સ ન્યવર્તત તદા સ બહુનિ પુસ્તકાન્યાનયન્તાનિ
મહ્યમયચ્છુચ્ચ । આ વાક્યને આરંભે મમ ને બદલે મે નહીં વપરાય.

ત્યાં જે થયું તે અમને કહે, તત્ર યદાપતિતં તદસ્માન્ કથય ।

મારું પુસ્તક ક્યાં છે એમ મેં તમને પૂછ્યું. મમ પુસ્તકં ક્વાસ્તીત્યહં
યુષ્માનપૃચ્છમ્ ।

અમારાથી છુટા પડવામાં દલગીર ન થાઓ. અસ્મામિર્વિયોગે મા શોચ ।
વિયોગ ની સાથે જેનાથી છુટા પડવાનું હોય તેના નામની તિથિ
વિભક્તિ આવે છે.

તારી કૃપાથી સઘળા સંકટો તરી ગયા. તવ કૃપયા વયં સર્વાણિ
સંકટાન્યપારયામ ।

તમારાથી તે વખતે જે કરાયું તે મને યાદ છે યુષ્માભિઃ પતસ્મિન્
કાલે યત્કૃતં તદહં સ્મરામિ ।

સાક્ષીઓ મારાથી સાંભવારે આવવાને ફરમાવાયા. સાક્ષિણો મયા
સોમવાસરે આગન્તુમાદિષ્ટાઃ ।

ન્યારે તમે ઘર આવ્યા ત્યારે મેં તમને અનાનના દગલા આપ્યા. યદા
યુયં મમ ગૃહમાગચ્છત તદાહં યુષ્મભ્યં ધાન્યસ્ય રાશીનયચ્છમ્ ।

તું લાગ્યો તેથી તારા સીપાઇઓ ગિરતનારને શરણે ગયા. ત્વયિ પરા-
જિતે તવ સૈનિકા જેનારે શરણમગચ્છન્ ।

I submit to God. હું મુખરને શરણે બનઉં છું. હૈશ્વરં શરણં ગચ્છામિ.
submit to the master. ગુરુને શરણે બન. ગુરુ શરણં ગચ્છ
આવાં વાક્યોમાં હૈશ્વરસ્ય, ગુરોઃ વગેરે છૂટી વિભક્તિનાં રૂપો ન વપરાય.

અમે એએ ધણા ઋષિના આશ્રમે ગયા. આવાં બહુનામૃષીના-
માશ્રમાનૈશ્વારિ ।

આ ધ્રુવો અમારા એથી અણાયાં છે. પતાનિકુસુમાન્યાવામ્યામાનીતાનિ
તેણે તે ખખર મારા તરફથી મેળવી. સ તાં વાર્તા મદવિન્દત ।
તમે એ બધાં માણસોને વખોડો છો. યુવાં સર્વાન્ જનાન્ નિન્દયઃ ।
હું તને ધનામ આપું છું. અહં તુમ્યમેતત્ પારિતોષિકં ચચ્છામિ ।
તારા તરફથી ગ્રાહ્ય પુરૂષોનો માર્ગ મેં બળ્યો. ત્વત્પ્રજ્ઞાનાં માર્ગો મયા જ્ઞાતઃ ।
ઋત્વિજોએ મને બહુ વગર માર્યો. ઋત્વિજો મામપરાર્થં વિનાતાડયન્ ।
હે દયાળુ પિતા, અમે તારાં છોકરાંપર ક્રોધે ભરાતા નહી. કારુણિક
પિતરસ્મમ્યં તવ બાલેભ્યો મા કુપ્ય ।

અમે (કે જે) તેના દોસ્તદારે (તેના) થી તે દૂર ભટક્યો. અસ્મત્તસ્ય
સુહૃદ્ભ્યઃ સ દૂરમાદત્ । ।

તે દૂતરાને મારવામાં તારાથી અયોગ્ય ક્રમ કરાયું છે. તસ્ય સારમેયસ્ય
તાડને ત્વયાનુચિતં કાર્યં કૃતમ્ ।

તું રક્ષક છે તો તારી પ્રજા કેવી રીતે દુઃખ ભોગવે ? ત્વયિ રક્ષિતરિ
તવ પ્રજાઃ કથં દુઃખમનુભવેયુઃ ।

અમારામાં હરિ શ્રેષ્ઠ છે. અસ્માસુ હરિઃ શ્રેષ્ઠઃ ।

પાઠ ૩૧ મો.

इदम्नां ३षो प्राध्विरभां व्याध्यां छे तेभां नीये प्रभाणो वधाशे करवोः—

इदम् m.

Acc.	इमम्	इमौ	इमान्
	एनम्	एनौ	एनान्
Instr.	अनेन		
	एनेन		

Gen. अनयोः
एनयोः

Loc.

”

		इदम् f.	
Acc.	इमाम् एताम्	इमे एने.	इमाः एनाः
Instr.	अनया एनया		
Gen.		अनयोः एनयोः	
Loc.			

		इदम् n.	
Acc.	इदम् एनद्	इमे एने	इमानि एनानि
Instr.	अनेन एनेन	आङ्गीनां श्रीर्ज्जं इषो नरन्नाति जेवां देवाय छे तेभ छड़ी सातभीनुं मे इपवागुं द्विवयन पणु देवाशे.	

इदम् अने एतत् नां एनम्, एनेन, एनयोः वगेरे विकल्पे थनारां
इषो तेभनां मुप्य इषो वपराया पथी वपराय छे. जेमडे:—

एतम् कुमारम् आह्वय । एनम् अहम् द्रष्टुम् इच्छामि ।
एतयोःकन्ययोःमाता क्वास्ति । एनयोःपितुः समीपे किम् । अयम्
अह— आगच्छामि । आ. हुं आतुं हू—आव्यो. Here I come.
एषः अस्मि आ. रहे. लाजर धुं. Here am I एषा आगच्छति
तव माता आ. तारी मा आवे छे. Here comes thy mother.
अयं स ते संगमोत्सुकः तिष्ठति आ. तने मणवाने आतुर थहने
डिबो छे. Here he stands eager for thy union. आ
वाङ्मोपरथी एतद् तथा इदम् नां पदेव्री विभक्तिनां इषोनुं भाषांतर
गुजराती आ' अने अत्रेण here' थाय छे ते लक्ष्मां दो.

अमी शम्भो छेले ई जेनी पथीना स्वर साथे जेजतो नथी.
जेमडे अमी अश्वाः अमी इषवः

इदम् आसनम् भवता अलंक्रियताम् आ आसन आपनाथी शोभाओ
Let this seat be adorned by your honour.

हरणुनी जडपनी अहेभाध्नी होयनी तेभ आ घोडा होडे छे. These
horses run as if by jealousy of the speed of the deer.

अयम् ग्रन्थः अनया रीत्या व्याख्येयः आ ग्रंथ आ रीते समन्वये
 लेख्ये. This book should be explained in this way.
 वत्स अस्मात् साहसात् विरम । छोकरा आ आवयारी कामथी
 अट्ठ. Child desist from this adventure.

यौ तरु ह्यः अपश्यम् तौ अम् । જે બે ઝડ મેં ગઈ કાલે જોયાં તે આ.
 These are the two trees which I saw yesterday.
 આ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને દક્ષિણ આપ. Give *dakshina* to this
 learned Brahmana.
 આ બે છોકરીઓની સોજત મને ગમે છે. The companionship
 of those two girls pleases me. આ સારંગ પક્ષિને પ્રિયાની
 ખબર માટે વિનયુ છું. I request this *saranga* bird for
 intelligence about my beloved.

મીરુ યતઃ અવધીરણામ વિશદ્ભૂતે સઃ તે સંગમોત્સુકઃ અયમ્
 તિષ્ઠતિ । હે બીકણુ સ્ત્રી, જેના તરફથી તું તિરસ્કારનો વહેમ ખાય છે
 તે તને મળવાને આતુર અહીં ઉભો છે. Here stands he eager
 for union with thee from whom, oh timid woman,
 thou apprehendest repulsion અયમ્ આ. here.

અમુમ દેવદારમ પુરઃ પશ્યસિ અસૌ વૃષમધ્વજેન પુત્રીકૃતઃ ।
 તું આ દેવદાર વૃક્ષને આગળ જુએ છે, એ શિવથી પુત્રરૂપે સ્વીકારાયો છે.
 Thou seest this pine tree in front, it is adopted
 as a son by Shiva.

યુથે હ્યમ વશા તવ પ્રિયતમા સ્ત્રીરત્નેષુ મમ ઉર્વશી । જેમ ટોળામાં
 આ તારી સહચરી તને અત્યંત વહાલી છે તેમ રત્નરૂપ અત્યંત સુંદર
 સ્ત્રીઓમાં મારી ઉર્વશી મને છે. Of all female beauties
 Urvashi is the dearest to me, as in the whole
 herd this mate is to thee.

મધુકર તસ્યાઃ મદિરાક્ષ્યાઃ પ્રવૃત્તિમ ગંસ અથવા અસૌ મે વરતનુઃ
 ત્વયા દૃષ્ટા ન ઇવ । હે બહર, તે મોહક ચક્ષુવાળી સ્ત્રીની ખબર
 કહે અથવા તે મારી સુંદરી તારાથી દેખાઈ નથીજ. Oh bee, tell
 the news of that lady with fascinating eyes, or
 that my beautiful mistress is never seen by you.

હંસ મે કાન્તામ્ પ્રયચ્છ અસ્યાઃ ગતિઃ ત્વયા હતા । હે હંસ, મારી પ્રિયા આપ. એની ચાલ તારાથી હરાઈ છે. Oh swan, give me my beloved her gait has been stolen by you.

અસ્મિન્ एव लतागृहे त्वम् अभवः । આજ વેલાના માંડવામાં તું હતો. Thou wast in this very bower of creepers.

अस्य एव महति शिखरे गृध्रराजस्य वासः आसीत् । આનાજ મહોટા શિખરપર જાટાયુનો નિવાસ હતો. The residence of Jatayu the lord of vultures was on the top of this very mountain.

गृध्राणां राजा इति गृध्रराजः

पुष्पधारिणः अमी वृक्षाः मनोहरा दृश्यन्ते । ધ્રુવવાળાં આ વૃક્ષો મોહક જણાય છે. These trees bearing flowers look charming.

अमुया वीथ्या अगच्छत् दासि अमूम् द्रुतम् आनय । તે આ રસ્તે ગઈ, હે દાસિ, તેને જલદી લાવ. અમૂમ્ fem. She went by that way, Oh maid bring her soon.

or

दासी अमुया वीथ्या अगच्छत् अमूम् द्रुतम् आनय । The maid-servant went by this way bring her soon

एभिः तव किम् अप्रियम् कृतम् यद् एषाम् अनिष्टम् कर्तुम् उद्यतः असि । એમણે તારું શું બૂઠું કીધું છે કે એમનું નુકશાન કરવાને તું તૈયાર થયો છે. What offence is given by those men to thee that thou art prepared to do harm to them?

अयम् अस्मै अमीषाम् पादान् प्रणतः ततः अमुष्य भद्रम् अमीभिः कार्यम् नेथी આ માણસ તેમનાં ચરણમાં નમ્યો છે માટે એનું ભયું તેમનાથી થવું નેહએ. As this man has fallen at their feet, his good should be done by them.

આવાં વાક્યોમાં પાદાન્ તે અદ્યે પાદૌ પણ વપરાય છે.

જેમકે પાદાભ્યામ્ ધાવન્તિ બાલાઃ આજકે પગે દોડે છે.

એમાં પાદાભ્યામ્ દ્વિવચન વાપર્યું છે તેમ.

पुरा अस्याम् पुर्याम् कवीशः न्यवसत् यः किल नाम्ना कालि-
दासः अभवत् । अगाઉ આ શહેરમાં એક કવીશ્વર રહેતા હતા જે
નામે કાલિદાસ હતા. In this town there lived in former
times a lord of poets who was Kalidasa by name.

यदि भगवति प्रसन्ना इमम् वरम् याचे । જે દેવી પ્રસન્ન થાય તે
હું આ વરદાન માંગું If the deity be pleased, I shall
ask this boon.

अस्मिन् लोके यत् क्रियते तस्य फलम् अमुष्मिन् लोके अनुभूयते ।
આ લોકમાં જે કરાય છે તેનું ફળ પેલા લોકમાં અનુભવાય છે. The
fruit of that which is done in this world is
experienced in that (the next) world.

एभिः वचोभिः मे दुःखिताम् भार्याम् सान्त्वय । આ વચનોથી
મારી દુઃખીયારી સ્ત્રીને શાંત કર. With these words comfort
my distressed wife.

हे सीते इमौ ते पुत्रौ । हे सीता, આ બે તારા છોકરાઓ છે. Oh
Sita these are thy two sons.

આ મારે ગ્રંથ છે. अयं मे ग्रन्थः ।

આ મનુષ્યો રાગ્નના જયમાં હરખાય છે. इमे मनुष्या राज्ञो विजये
मोदन्ते ।

આ છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે. इमाः कुमार्यो नृत्यं शिक्षन्ते ।

આ ગામોમાં ઘણા વિદ્વાન પુરુષો રહે છે एषु ग्रामेषु बहवो विद्वांसः
सन्ति ।

હું આ આંખોથી જોતો નથી. अहमाभ्यां चक्षुर्भ्यां नेशे ।

આ ઝાડપર વાંદરો છે. अस्मिंस्तरौ वानरो वर्तते ।

આ નદીઓમાં ઘણું પાણી છે. आसु नदीषु प्रभूतं वार्यस्ति ।

આ પહાડોમાંથી ઘણા પથરા પડ્યા છે. अमीभ्यो गिरिभ्यो बहवो
दृशद् पतिताः सन्ति ।

મે આ લાકડાંઓથી ચારને માગ્યો. अहमेभिर्लगुडैः स्तेन (लगुडैस्तेन
or लगुडैस्तेन) मताडयम् ।

મેં શિવાલયમાં આ સ્ત્રીઓને જોઈ. અહં શિવાલયે રૂમા નારીરૈક્ષે ।
આ નદીઓનાં મૂળ હિમાલયમાં છે. આસાં નદીનાં પ્રભવા હિમાલયે
સન્તિ ।

આ છોકરાઓને અને પેલી છોકરીઓને થોડો લાડુ આપ અમીમ્યઃ કુમા-
રેમ્યોઽમુમ્યઃ કુમારીમ્યઃ કચ્ચિદ્ મોદકં યચ્છ ।

તે પર્વતનાં શિખરપરથી ઉતરી આવતો વાઘ મેં જોયો. અમુષ્ય પર્વ-
તસ્ય શિખરાદવતરન્તં વ્યાઘ્રમહમૈક્ષે ।

આ જે ચારોથી મેં મારું સોનું બચાવ્યું. અમૂમ્યાં સ્તેનામ્યામહં મમ
સુવર્ણમરક્ષમ્ ।

મેં તે સિપાઈને રણભૂમિમાંથી નાસતો જોયો. અહં તં સૈનિકં રણ-
ભૂમેર્ધાવન્તમપદ્યમ્ ।

મુસાફર તે રસ્તે ગયો. પાન્થસ્તેન વર્ત્મનાગચ્છત્ ।

આ જે ખાડને માટીથી ભરો. રૂમે ગર્તે મૃદા પૂરય ।

હું કંબુસ તરફથી દક્ષિણા ધારતો નથી. અહં કદર્યાદ્ દક્ષિણાં નાપેક્ષે ।
રાગ્નનો મહેલ આ નદીથી જે કાશપર છે. રાજ્ઞઃ પ્રાસાદોઽસ્યા નદ્યાઃ
ક્રોશૌ (ક્રોશયોઃ) ।

તે સ્વાદિષ્ટ કેરી અને આપ. તત્સ્વાદ્વાસ્રં મહાં યચ્છ ।

આ હરણુથી શો અપરાધ કરાયો છે ? અનેન હરિણેન કોઽપરાધઃ કૃતઃ ।

આ જે નદીઓનો સગમ પવિત્ર છે. અમુયોર્નદ્યોઃ સંગમઃ પવિત્રઃ ।

આ વસ્ત્રથી દંકાયલો હું અદૃશ્ય થાઉં છું. અનેન વાસસાચ્છન્નોઽ-
હમહદ્યો ભવામિ ।

આ જે છોકરીઓ પણ લગ્નમાં આપી દેવાની છે. રૂમે કન્યે અપિ પ્રદેયે ।

પાઠ ૩૨ મો.

વિદ્વાન્પણું અને રાગ્નપણું કદી પણ બરોબર નથીજ. રાગ્ન પોતાના દેશમાં
પૂજનય ઋ. વિદ્વાન્ તો સધળે પૂજનય છે. Learning and royalty
are never equal; a king is worshipped in his
own country, while a learned man is worshipped
everywhere. એક ગુણવાન્ છોકરો સારો, સંકડો મૂરખ હોય તો તે
નહીં ચંદ્રમા એકલો અધિકારનો નાશ કરે છે અને તારાઓનો ઝુમખો તે

કરતો નથી. One meritorious son is better and not even hundreds of fools; a single moon dispels darkness and not even a constellation of stars.

સુપુત્રેણ કુલમ્ યથા એકેન અપિ પુષ્પિતેન સુગન્ધિના સુવૃક્ષેણ તત્ સર્વમ્ વનમ્ વાસિતમ્ । સારા છોકરાથી આખા કુળની પેઠે એક પણ દુલવાળા સુગંધમય સારા વૃક્ષથી તે આખું વન બહેક બહેક બારતું થાય છે. Just as a race (is made famous) by a good son, so, the whole forest is rendered fragrant even by a single good tree which bears flowers and which is fragrant.

યઃ ઉત્સવે વ્યસને દુર્ભિક્ષે શત્રુવિમ્રહે રાજદ્વારે ચ એવ ઈશ્મશાને તિષ્ઠતિ સઃ બાન્ધવઃ । જે ઉત્સાહમાં, આપત્તિમાં, દુષ્કાળમાં, શત્રુ સાથે લડાઈમાં, રાજદરબારમાં, અને ઈશ્મશાનમાં ટકી રહે તે સંબંધી જાણવો. He who stands on a festive occasion, in difficulty, in famine, in hostility with enemies, at king's court and at the burning place is a relation (or a friend).

દુષ્ટ માણસ મીઠું બોલનારો છે એ કંઈકેતિનામાં વિશ્વાસ મૂકવાનું કારણ નથી. તેના શબ્દના ટેરવાપર મધ છે, પણ હૈયામાં તો લગાલગ ઝેર છે.

That a wicked person is a sweet speaker is no reason for confidence (in him) there is honey on the tip of his tongue, but deadly poison in his heart.

દુર્જનઃ વિદ્યયા અલંકૃતઃ સન્ અપિ પરિહર્તવ્યઃ સર્પઃ મણિના મૂષિતઃ કિમ્ અસૌ ભયંકરઃ ન । દુર્જન જાનથી શણગારેલો હોય તો પણ તણ દેવો. સર્પ રત્નથી શણગારેલો છે તેથી શું તે ભયપ્રદ નથી ? A wicked man though adorned with learning ought to be shunned; a serpent is adorned with a jewel-is he not dreadful ?

કુળવાનોની સાથે સંબંધ, પંડિતોની સાથે દોસ્તી અને સગાંવહાલાંની સાથે સરખો મેળ અર્થાત્ સંપરામ્પનાર વિનાશને પામતો નથી. One who associates himself with men of good family and makes friendship with the learned and equal union with his relations, never perishes.

જે નિશ્ચિતને છોડી દે અને અનિશ્ચિતને સેવે છે તેની નિશ્ચિત વસ્તુઓ જતી રહે છે અને અનિશ્ચિત તો નાશ પામી જ છે. The certain things of that man who having abandoned certain things resorts to an uncertain thing perish, and the uncertain thing has perished indeed.

વૃક્ષોને ભયનો હેતુ પવન છે. કમળોને ભય ઉપગ્નવનાર ઠંડી ઋતુ છે તેમ પહાડોને ધ્રુવ વજ્ર, અને સગ્ગનોને દુર્ગનો ભયદાતા છે. Wind is the source of fear to trees the cold season to lotuses, the thunderbolt to mountains and a wicked man to good men.

વાવાજોડાથી વૃક્ષો પડી જાય છે. તેથી વૃક્ષોને પવનનો ભય કહ્યો છે. અસલ પહાડોને પાંખો હતી અને ઉડતા હતા પણ પછી ઈંદ્ર પોતાના વજ્રવતી તે પાંખો કાપતા હતા. આથી પહાડોને ઈંદ્રના વજ્રનો ભય કહ્યો છે

तस्मात् भूतिम् इच्छता स्वविषये रक्षा कर्तव्या रक्षणात् यथा स्वर्गः प्राप्यते यज्ञैः न अवाप्यते । ते माटे संपत्तिं भिञ्जनारे पोતાના રાજ્યમાં રક્ષણ કરવું જોઈએ. રક્ષણથી જેવી રીતે સ્વર્ગ મળે છે તેવી રીતે યજ્ઞોથી મળતું નથી. As heaven is not obtained by sacrifices as through protection so one who wishes prosperity should protect his own dominion.

यथा पकानाम् फलानाम् पतनात् अन्यत्र भयम् न एवम् जातस्य नरस्य मरणात् अन्यत्र भयम् न । જેમ પાકા ફળોને પતન શિવાય બીજા કશામાં ભય નથી તેમ જન્મેના પુરૂષને મરણ શિવાય બીજામાં ભય નથી. As there is no other fear than that

of falling down to ripe fruits, so there is no other fear than that of death to a born being.
હું મરણથી ભય ધરતો નથી માત્ર ક્લંકિત કીર્તિથી (બીહું છું); નિષ્કલંકિત એવા અને મરણ પુત્રના જન્મતુલ્ય છે. I am not afraid of death, I fear only polluted fame; death to me who am pure is verily like the birth of a son.
નિષ્પાપ પુરુષોનાં કુળમાં જન્મેલા મારામાં પાપ નથી. જે પાપ છે એમ જણાય તો શુદ્ધ એવા અને તેથી શું છે ? There is no sin in me who am born in a family of sinless persons, if it is thought possible, what has it to do with me who am sinless ?

પૈસાને હમેશાં દુષ્પત્ન કારણ ગણુ, ખરે તેમાં સુખનો અંશ નથી. શ્રીમં-
તોને છોકરાથી પણ ભય હોય છે, આ વાત બધેજ દૃઢ થઈ છે.
Always consider wealth as evil. Indeed there is not an atom of happiness in it. There is fear to the rich even from their sons. This is the established way everywhere.

કોણ તારી સ્ત્રી છે. કોણ તારો છોકરો છે. આ સંસાર ઘણો વિચિત્ર છે. કોનો પુત્ર, અથવા ક્યાંથી આવ્યો છે. તે માટે. હે બાપ, આ તત્ત્વનું ચિંતન કર. Who is thy wife ? Who is thy son ? this world is very curious. Whose art thou ! or whence hast thou come ! Therefore oh friend ? think about this real thing.

यदि त्वम् अचिराद् सत्तत्त्वम् वाञ्छामि दातुं मित्रे त्वे वन्धौ विग्रहसन्धौ यत्नम् मा कुर्व सर्वत्र सदा विराम्य । न त्वं सत्वरं सन्ना वस्तुने पामय मां जनां जगत् । न त्वं शत्रु, मित्र, छोकरા અને સગાવહાલામાં લગાઈ કે સલાહને માટે પ્રયાસ કર નહીં. સવળામાં સમયુદ્ધ રાખ. If you desire the real thing soon, do not make efforts for war and peace, with thy

enemy, friend, son and relation. Be even-minded every where. આ શરીરેથી હોડી તારાથી બારે પુણ્યેથી કીમત વડે દુઃખના દરિયાને પેલે પાર જવાને ખરીદ્ય છે. એ ભાંગે તે પહેલાં તરી ન. This vessel of the body is brought by thee for a great religious merit as price in order to go over to the other shore of the ocean of misery. Cross (by means of it) as long as it is not broken.

दुःखोदधेः—दुःखस्य उदधेः

ધૈર્ય જેના પિતા છે, જેની ક્ષમા માતા છે. દીર્ઘકાલીન શાંતિ જેની સ્ત્રી છે, સત્ય જેનો પુત્ર છે, દયા એન છે, બાઈ મનનો જય છે, ભૂમિનું તળીયું પથારી છે, દિશાઓ પણ વસ્ત્ર છે, જ્ઞાન રૂપી અમૃત ખાવાનું છે, એ જેના કુટુંબીઓ છે તે યોગિને હે મિત્ર ક્યાંથી બચ હોય તે કહે. Say, friend ! 'where is fear to that ascetic whose family members are these:—whose father is courage mother is forgiveness, wife is continued peace. son is the truth, sister is mercy. brother is control over mind, bed is the surface of the earth, cloth is even the directions and food is the nectar of knowledge.

વિપત્તિમાં ધૈર્ય, સંપત્તિમાં ક્ષમાગુણ, સભામાં વક્તાપણું, યુદ્ધમાં શુરાતન, કીર્તિપર પ્રેમ, વેદપર ખાસ નિષ્ઠા, આ સર્વ મહાત્માઓમાં સ્વભાવથી મિલ્લે હોય છે. Courage in adversity, forgiveness in prosperity, cleverness in speech in an assembly, valour in war, liking for fame, assiduous devotion to the Vedas—this is naturally existing in great men.

આળસ એ મનુષ્યોના શરીરમાં રહેલો મહાન્ શત્રુ છે, ઉદ્યોગ સરખો કોઈ મિત્ર નથી. જે (ઉદ્યોગ) કરવાથી કોઈ વિનાશ પામતો નથી. Idleness is a great enemy of men, living, in the

body (itself). There is no friend like industry doing which one does not perish.

અહારણ્યમાં કર્પૂરતિલક નામનો એક હાથી હતો. There was an elephant named Karpuratilaka in the Brahmaranya forest.

તેને જોઈને સમ્રાજા શિયાળોએ વિચાર્યું કે જો આ કોઈ ઉપાયથી મરી જાય તો આપણું એના શરીરથી ચાર મહીનાનું ભોજન થશે. All the jackals seeing him thus contemplated-If this dies by any means, then our food of four months would be (secured) by his body."

તેમનામાંથી એક ઘરડા શિયાળો સંકલ્પ કીધો કે મારાથી બુદ્ધિએ એનું મરણ સધાશે. From them and old jackal took a vow "His death should be brought about by me by the power of my talent."

પછી તે જુઓ કર્પૂરતિલકની પાસે જઈને આઠ અંગપર પડી નમીને (સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામીને)બોલ્યો હે દેવ ! દષ્ટિની કૃપા કર. Afterwards that cheat having approached Karpuratilaka and bowed with prostration (on the eight bodily limbs) said 'Lord. do me the favour of a gracious look.

જાનુમ્યાં ચ તથા પદમ્યાં પાણિમ્યામુરસા ધિયા ।

શિરસા વચસા હૃષ્ટયા પ્રણામોષ્ટાંગં રૂઢિતઃ ॥

સાષ્ટાંગ પ્રણામ આઠ અંગથી થાય છે તે આઠ અંગો:—

૧ જાનુ=the knee બંને ધુંટણ, ૨ પદ=બંને પગ, ૩ પાણિ=બંને હાથ, ૪ ડરસ=હાતી, ૫ ધી=મુદિ, ૬ શિરસ=શીર્ષ; માથું, ૭ વચસ=વાણી, ૮ હૃષ્ટિ=આંખ; નજર.

હાથી બોલ્યો 'તું કોણ છે ? ક્યાંથી આવ્યો છે ? The elephant said, "who art thou ? whence hast thou come.

સક્તશ-સમીપ

તે બોલ્યો હું શિયાળ છું, સઘળાં વનવાસિ પશુઓથી મળીને હું આપના સમીપ મોકલાયો છું. રાજ વગરનું રહેવું યોગ્ય નથી માટે આ વનના રાજ્યમાં રાજ્યાભિષેક કરવા માટે સ્વામિના સઘળાં લક્ષણોથી યુક્ત આપ શોધી કઢાયા છો તેથી જેમ શુભ વેળા વહી ન જાય તેમ કરીને આપ સત્વર પધારો. He said, "I am a jackal sent to your honour by all the beasts dwelling in the forest assembled together. Since it is not proper to live without a lord your honour endowed with all the qualities of a lord is selected to be crowned as king to this forest dominion. Therefore may your honour speedily come so that the auspicious time may not pass away."

એમ કહીને ઉઠીને ચાલ્યો. So saying he got up and walked. પછી તે રાજ્યના લોભથી તણાયેલો કર્પુરતિલક શિયાળને રસ્તે દોડતાં ઘણા કાદવમાં પડ્યો. Then that Karpuratilaka drawn by the desire of Royalty plunged into deep mud while running by the path of the jackal ત્યારે હાથી બોલ્યો ભાઈ શિયાળ હવે શું કરવું ? કાદવમાં પડેલા હું મરી જઈ છું. કરીને જો. Then the elephant said, Friend jackal what should be done now ? Fallen in the mud I perish. Turn back and look at me."

શિયાળે હસીને કહ્યું સ્વામિન ! માન પાડવાના આશ્રય લઈને ઉઠો The jackal laughing contemptuously said, lord, having taken hold of my tail, rise up."

તે મારા વચનમાં વિશ્વાસ મુક્યો તે બોલવાનાર ન મળે એવું દુઃખ ભાગવાઓ. As confidence was placed by you in my words, let irremediable misery be experienced by you.

Tels. Addn.—"PHOTOSTORE."

We sell fresh stock of Photographs' glass plates, Papers Chemicals & Mounts at the rates,

Please ask for the Price List.

Bhagatalav	}	Photo Stores Company.
SURAT.		Dealers in Photo materials.

WORKS BY THE SAME AUTHOR.

(1) Bhakta's Guide to Sans. Second Book
Part I, Lesson 1 to 12 Price 11 annas.

(2) Bhakta's Guide to Sans. Second Book
Part II, Lessons 13 to 20. Pages 405 Price
Rs. 1-10 as.

CAN BE HAD FROM.

(1) Messrs Karsandas Narandas & Sons,
Booksellers, Nanavat, Surat.
and

(2) All well known booksellers, Bombay.

